

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI SORUNU VE ÇÖZÜMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET HAKAN BAYRAMIÇ

İstanbul 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI SORUNU VE ÇÖZÜMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET HAKAN BAYRAMIÇ

Danışman: PROF. DR. OSMAN Z. ORHAN

İstanbul 2006

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ	V
ŞEKİL LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	VIII
1.GİRİŞ	1
2.GELİR DAĞILIMI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE GELİR DAĞILIMININ ÖNEMİ	
2.1.Temel Kavramlar	4
2.1.1.Gelir	4
2.1.2.Gelir Dağılımı	6
2.1.3.Gelir Dağılımı Adaleti ve Adaletsizliği	7
2.1.4.Servet Kavramı ve Servetin Dağılımı	9
2.1.5.Yoksulluk ve Yoksulluk Kavramı	11
2.2.Gelir Dağılımının Önemi	14
3.GELİR DAĞILIMI ÇALIŞMALARININ AMACI VE BAŞLICA GELİR DAĞILIMI GÖSTERGELERİ	
3.1.Gelir Dağılımı Çalışmalarının Amacı	16
3.2.Başlıca Gelir Dağılımı Göstergeleri	17
3.2.1.Kişisel Gelir Dağılımı	17
3.2.2.Fonksiyonel Gelir Dağılımı	17
3.2.3.Sektörel Gelir Dağılımı	19
3.2.4.Bölgesel Gelir Dağılımı	19
3.2.5.Eğitim Durumuna Göre Gelir Dağılımı	20
3.2.6.Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı	20
3.2.7.Sosyal Gruplara Göre Gelir Dağılımı	21
3.2.7.1.Ücretli ve Maaşlılar	22
3.2.7.2.Küçük Esnaf ve Sanatkarlar	22
3.2.7.3.Kendi Hesabına Çalışanlar	23
3.2.7.4.İşverenler	23
3.2.7.5.Emekliler	24
3.2.8.Cinsiyete Göre Gelir Dağılımı	24
4.GELİR DAĞILIMINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER	
4.1.Yapısal Faktörler	25
4.1.1.Nüfus Yapısı	26
4.1.2.İş Piyasasında Arz Talep Dengesi	26
4.1.3.Kayıtdışı Ekonomi ve Enformal Sektör	27

4.1.3.1.Saklı Ekonomi	28
4.1.3.2.Kayıtdışı Ekonomi	28
4.1.3.3.Enformal Sektör	29
4.1.4.Üretim Faktörlerinin Dağılımı	29
4.1.4.1.Emeğin Dağılımı	29
4.1.4.2.Servetin Dağılımı	30
4.1.4.3.Faktör Fiyatları	31
4.1.5.Enflasyon ve Ekonomik Krizler	31
4.1.6.Eğitim seviyesi	33
4.2.Sosyal Norm ve Düzenlemeler	34
4.2.1.Kira Sözleşmeleri	35
4.2.2.İş Sözleşmeleri	35
4.2.3.Evlilikler	35
4.2.4.Miras	36
4.3.Globalleşme	36
4.4 Teknolojik ve Organizasyonel Gelişim ve Değişim	37
4.4.1.Sermaye Değişimi	38
4.4.2.Enformasyon ve Teknoloji Değişimi	38
4.4.3.Beşeri Sermaye Değişimi	39
4.4.4.Aalışkanlıklar ve Tercihlerin Değişimi	39

5.GELİR DAĞILIMI ÖLÇÜM METODLARI

5.1.Ortalamalar	41
5.2.Değişkenlik Ölçüleri	42
5.3.Yüzde Payları	44
5.4.Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı	44
5.5.Pareto Katsayısı	46
5.6.Asimetri Ölçüleri	47
5.7.Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü	48
5.8.Elteto - Frigyes Eşitsizlik Ölçüsü	49
5.9.Theil Eşitsizlik Ölçüsü	50
5.10.Kuznets Katsayısı	50

6.TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ SEYRİ

6.1.Türkiye'de İlk Planlama Deneyimleri	52
6.2.Türkiye'de Planlı Kalkınma Dönemi	55
6.2.1.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	58
6.2.2.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	61
6.2.3.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	62
6.2.4.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	64
6.2.5.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	64
6.2.6.Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	66
6.2.7.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	67
6.2.8.Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	68
6.2.9.Dokuzuncu Kalkınma Planı	69

6.3.Türkiye’de Gelir Dağılımı Üzerine Yapılmış Mevcut Araştırmalar ve Sonuçları	71
6.4.Türkiye’de Gelir Dağılımını Bozan Faktörler	76

7.TÜRKİYE’DE YOKSULLUK

7.1.Yoksulluk Kavramı	83
7.2.Yoksulluğun Nedenleri	86
7.3.Yoksulluğun Ölçülmesi	88
7.4.Dünya’da Yoksulluk	91
7.5.Avrupa Birliği’nde Yoksulluk	94
7.6.Türkiye’de Yoksulluk	97
7.6.1.Türkiye’de Yoksulluğun Değerlendirilmesi	105
7.6.2.Türkiye’de Yoksulluğu Önleyici Politikalar	106
7.7.Yoksullukla Mücadelede Negatif Gelir Vergisi Yaklaşımı	107
7.7.1.Negatif Gelir Vergisinin Tarihsel Gelişimi	107
7.7.2.Negatif Gelir Vergisi Teorisi Ve Uygulamaları	109
7.7.3.Negatif Gelir Vergisinin Avantaj ve Dezavantajları	113

8.TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI ADALETSİZLİĞİNİ ÖNLEMENE YÖNELİK TEDBİRLER

8.1.Maliye Politikası	116
8.1.1.Vergi Politikası	117
8.1.1.1.Gelir Vergisi	122
8.1.1.2.Kurumlar Vergisi	124
8.1.1.3.Tüketim Vergileri	127
8.1.1.3.1.Özel Tüketim Vergisi	128
8.1.1.3.2.Katma Değer Vergisi	130
8.1.1.3.3.Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	132
8.1.1.3.4.Damga Vergisi	133
8.1.1.3.5.Harçlar	133
8.1.1.4.Servet Vergileri	134
8.1.1.5.Sosyal Güvenlik Vergileri	138
8.1.2.Kamu Harcamaları Politikası	139
8.1.2.1.Reel Harcamalar	143
8.1.2.2.Transfer Harcamaları	144
8.1.2.2.1.Devlet Borçları Faizleri	145
8.1.2.2.2.Sosyal Güvenlik Harcamalar	149
8.1.2.2.3.Sübvansiyonlar ve Teşvikler	150
8.1.2.3.Yatırım Harcamaları	153
8.2.Ekonominin Kayıt Altına Alınması	155
8.3.Asgari Ücret Uygulaması	158
8.4.İstihdam Artırıcı Tedbirler	159
8.5.Eğitim Politikası	159
8.6.Para Politikası	160

9.SONUÇ	162
EKLER	167
KAYNAKÇA	177

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 6.1 : Kalkınma Planlarında Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (%)	57
Tablo 6.2 : Türkiye’de Yapılmış Mevcut Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları	75
Tablo 6.3 : Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Gelirlerin Türlerine Göre Dağılımı	81
Tablo 7.1 : Bölgelere Göre Gelir Açısından Yoksulluk (1987 – 1998)	92
Tablo 7.2 : Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları 2002 – 2003 – 2004	100
Tablo 7.3 : Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksul Fert Sayısı 2002 – 2003 – 2004	101
Tablo 7.4 : Kurumsal Bir Negatif Gelir Vergisi	111
Tablo 7.5 : Garanti Edilmiş Asgari Gelir	112
Tablo 8.1 : Yıllara Göre Vergi Yükü Dağılımı	120
Tablo 8.2 : 1980 Sonrası Vergi Gelirleri Analizi (TL)	121
Tablo 8.3 : Gelir Vergisi Oranları 2006	123
Tablo 8.4 : Gelir ve Kurumlar Vergisinin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı (1988 – 2005)	125
Tablo 8.5 : Kurumlar Vergisinin GSYİH İçindeki Payı	127
Tablo 8.6 : ÖTV’nin Genel Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (YTL - %)	129
Tablo 8.7 : Genel ve İndirime Tabi KDV Oranları	130
Tablo 8.8 : KDV’nin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı 1985 – 2005 (Bin YTL)	131
Tablo 8.9 : Veraset İntikal Vergileri Oranı	136

Tablo 8.10	:	Ülkeler İtibariyle Servet Üzerinden Alınan Vergilerin GSYİH'ya Oranları	138
Tablo 8.11	:	1995 – 2003 Cari Harcama Tablosu (Milyar TL)	144
Tablo 8.12	:	2000 – 2005 Arası İç Borç Göstergeleri	147
Tablo 8.13	:	Yöntemlere Göre İç Borçlanma Tablosu	147
Tablo 8.14	:	1998 – 2006 Alıcılarına Göre Hazine Borçlanma Verileri	148
Tablo 8.15	:	2005 – 2006 Transfer Harcamaları ve GSMH'ya Oranları	152
Tablo 8.16	:	2005 – 2006 Yıllarında Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Bin YTL)	154

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 5.1 : Lorenz Eğrisi	45

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABYKP	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
BAG-KUR	Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız alışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BBYKP	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYSP	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BşBYKP	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
DBYKP	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
ĐİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DKP	Dokuzuncu Kalkınma Planı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECE	Economic Commisssion for Europe
EFTA	European Free Trade Assotiatiom
GAG	Garanti Edilmiş Asgari Gelir
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Found

İBYKP	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBYSP	İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
KBMG	Kişi Başına Milli Gelir
KDV	Katma Değer Vergisi
KG	Kişisel Gelir
KİT	Kamu İktisadi Teşekkül
MG	Milli Gelir
NGV	Negatif Gelir Vergisi
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
SBYKP	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
S.	Sayfa
SMH	Safi Milli Hasıla
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TİKP	Türkiye İktisadi Kalkınma Planı
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
ÜBYKP	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
YBYKP	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

1.GİRİŞ

Ekonomik anlamda üretim yapan tüm bireylerin temel hedefi gelirlerini artırabilmek ve ortaya çıkacak olan toplam gelirden maksimum payı alabilmektir. Ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyeleri milli gelirlerin miktarına ve artış hızına doğrudan etki yapmaktadır. Ama bu noktada asıl önemli olan ekonomik gelişmenin yükselişi ile artan milli gelirin kişilere yansımada meydana gelen dengedir.

Keynes 'İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi' adlı kitabının ilk sayfalarında Ricardo'nun kötümser nüfus teorisinin yazarı Maltus'a göndermiş olduğu bir mektuptan söz etmektedir. Adı geçen mektubun bir yerinde Ricardo şöyle demektedir. "Size göre iktisat bilimi ulusal refahın artış nedenlerini araştırmaktadır. Bana göre ise bu bilim, bu refah artışının üretime katılanlar arasında nasıl paylaşılacağını araştırmalıdır. Gün geçtikçe birinci tanımın boş ve aldatıcı olduğuna, ikincinin ise bilimin gerçek amacını yansıttığına daha çok inanmaktayım"¹ .

Gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasındaki en önemli farklardan biri milli gelirin dağılımındaki farklılıklardır. Bu farklılıklar, yoksulluk ve gelir dağılımında adaletsizlik gibi sorunlara sebep olmaktadır. Yoksulluk 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Dünyada pek çok ülke az yada çok bu sorunla iç içe yaşamaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk sadece ekonomik değil, toplum huzurunu da yakından ilgilendiren sosyo-ekonomik bir kavramdır. Bu nedenle sosyal barışı sağlamış, gelişen toplum olabilme yolunda atılan önemli adımların başında gelir dağılımı adaleti ve yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi gelmektedir.

Türkiye'nin yaklaşık 83 yıllık Cumhuriyet tarihinde gelir dağılımı sorunu genelde arka planda kalmıştır. Toplumsal gelişim salt kalkınma sorunu ve üretim artışı olarak görülmüştür. Toplumsal kalkınma ve gelir dağılımı arasındaki sıkı ilişki dikkate

---

¹ İbrahim Güran Yumuşak ve Mahmut Bilen, "Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", **K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, 2000, s.77.

alınmamıştır. İlginç olan ise literatürde gelir dağılımı sorunu konusundaki ilk çalışmanın 1963 yılında yapılmasıdır. Başlarda gelir dağılımı sorunu olarak gelirin fonksiyonel bölüşümü algılanmış, gelir dağılımı adaletsizliğinin kalkınmanın önünde bir engel olduğu fark edilmemiştir.

Son yıllarda gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk ve yoksulluğun azaltılması, kalkınma ve gelişme sürecinin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Yoksulluğun objektif ve üzerinde ortak bir görüş birliğine varılmış bir tanımı yoktur. Yaşamı sürdürmek için gerekli olan asgari gıda, barınak ve giyim miktarı gibi olguları içeren yoksulluk kavramı, içinde bulunulan zamana ve topluma göre çok büyük değişiklikler gösterebilmektedir. Günümüzde, asgari yaşayabilecek düzeyde gıda, barınak ve giyim sağlamak halen birçok ülkedeki çok sayıdaki aile için bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca değişen dünya ile birlikte yeni yoksulluk kriterleri ve ölçütlerinin gelişimi de söz konusudur.

Avrupa Birliği İstatistik Kurumu'nun (Eurostat), 25 AB ülkesi, 3 EFTA ve gelecek yıl AB'ye katılmaları beklenen Romanya ve Bulgaristan ile resmi aday statüsündeki Hırvatistan, Türkiye ve yeni aday ilan edilen Makedonya'yı kapsayan 33 ülke için 2005 yılı kişi başına GSYİH hacim endekslerini açıklamıştır. Buna göre, toplam 33 ülke içinde AB ile resmi olarak müzakerelere henüz başlamayan Makedonya en yoksul ülke olmuştur. Geçen yıl en yoksul ülke olan Türkiye ise Makedonya'nın listeye bu yıl dahil edilmesiyle birlikte en yoksul ikinci ülke olarak sıralamada yer almıştır².

21. yüzyılın başlarında Türkiye'de yoksulluk oranları, sadece gelişmiş ülkelerin değil birçok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkenin gerisinde olduğumuzu ispatlar niteliktedir. Ülke nüfusunun yaklaşık % 26 sı yoksul konumundadır. Düzelmiş hali ile bile birinci yüzde yirmi ile beşinci yüzde yirminin gelirleri arasındaki fark 7.7 kattır³. Çağa ayak uydurmak, daha da önemlisi Avrupa Birliği gibi mevcut hedefleri

---

² Avrupanın en yoksul ikinci ülkesiyiz, 2006, <http://www.haberturk.com/newengine.php?haberturk=haber&@=232382> (19 Haziran 2006).

³ Can Şafak, "Gini Katsayısı: Zengin ve Yoksul". *Sendika.org*, (06 Nisan 2006), http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=5686 (17 Nisan 2006).

yakalamak için bu konunun incelenmesi, sorunun ortaya konulması, gelir dağılımı adaletinin sağlanması ve yoksulluk oranlarının iyileştirilmesi önem taşımaktadır.

Bu bağlamda; çalışmanın ikinci bölümünde gelir kavramı incelenmiş ve ilgili kavramlar tanımlanmıştır. Üçüncü bölümde literatürdeki gelir dağılımı çeşitleri kısaca açıklanmıştır. Akabinde gelir dağılımını belirleyen faktörler ve gelir dağılımı ölçüm metodlarına kısaca değinilmiştir. Altıncı bölümde Türkiye’de gelir dağılımının seyri dünden bugüne ele alınmış, diğer bölümde yoksulluk kavramı, yoksulluğun nedenleri ve ölçümü, yoksullukla mücadele stratejilerine yer verilmiştir. Ayrıca yedinci bölümde yoksullukla mücadelede kullanılan yöntemlerden biri olan “Negatif Gelir Vergisi” kavramı ve uygulama yöntemleri anlatılmış, bu kavramın avantaj ve dezavantajlarına değinilmiştir. Sekizinci bölümde Türkiye’deki mevcut durumla birlikte gelir dağılımı adaleti konusunda neler yapılabileceği irdelenmiştir. Son bölümde ise, gelinen noktadan Türkiye’nin çıkış olanakları ve yapılması gerekenler konusundaki değerlendirmemize ayrılmıştır.

2.GELİR DAĞILIMI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE GELİR DAĞILIMININ ÖNEMİ

2.1.Temel Kavramlar

İktisat literatüründe gelir dağılımı ile ilgili çok sayıda kavram bulunmaktadır. Bu bölümde bu kavramlardan başlıcaları kısaca tanımlanacaktır.

2.1.1.Gelir

Ekonomik faktörlerin, belli bir dönemde, üretim sürecine katılmaları sonucu yaratılan katma değerden, her birinin, parasal olarak, aldığı paya “gelir” adı verilir. Serbest piyasa ekonomisinde toprak, emek ve sermaye olmak üzere üç üretim faktörü vardır. Bunlardan her birinin geliri ayrı bir deyimle ifade edilir. Toprağın gelirine rant, emeğin gelirine ücret, sermayenin gelirine kar veya faiz denilir⁴.

Makro ekonomik analizlerin en önemli kavramlarından biri olan milli gelir genel anlamda bir ekonomideki toplam ekonomik faaliyetlerinin ölçümünde kullanılmakta ve belirli bir zaman -genellikle bir yıl- içerisinde üretilmiş tüm nihai mal ve hizmetlerin toplam piyasa değerini yansıtmaktadır. Böylelikle, milli gelir ölçümleriyle birlikte, bir ekonominin farklı yıllardaki çıktıları ve halihazır çıktıyla potansiyel çıktı düzeyini mukayese etmek mümkün olmaktadır.⁵ Bununla birlikte milli

---

⁴ Mehmet Yüce, “Türkiye’de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin İzlenen Vergi ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı”, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. 2000, Cilt.3, Sayı. 2, <http://www.isguc.org> (24 Ocak 2006).

⁵ İlker Parasız, **İktisada Giriş: Prensipler ve Politika**, 4. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1996, s.231.

gelir kapsamında ekonominin analizinde kullanılan, aşağıda tanımlanan çeşitli kavramlar vardır.

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH): Bir ekonomide bir yıllık bir dönemde ülke içinde üretilen nihai malların değerleri toplamıdır. Milli gelir muhasebesinde daima nihai mallar dikkate alınır, ara mallar hesaplamalara dahil edilmez. Çünkü nihai mal değerleri içinde zaten ara malların değerleri de bulunmaktadır.

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH): Belirli bir dönem içinde bir ekonomide nihai olarak yaratılan mal ve hizmetlerin parasal değerine GSMH adı verilir. Bir ekonomide bir yıllık GSMH'yı bulmak için GSYİH'ya dış gelirler eklenir ve dış giderler çıkarılır. Yurt dışında çalışanların yurda gönderdikleri gelirler, iş adamlarının dışarıdan yurda transfer ettiği karlar gibi yurt dışında türlü nedenlerle elde edilip yurda getirilen tüm gelirler (ücret, faiz, rant) dış gelirdir. Yabancıların ülke içinde kazandıkları ve yurt dışına transfer ettikleri gelirler (ücret, faiz, rant) ise dış giderlerdir.

Safi Milli Hasıla (SMH): Bir ekonomide bir yılda üretilen tamamlanmış mal ve hizmetlerin safi miktarlarının, piyasa fiyatına göre kıymetlerinin toplamıdır. GSMH'dan aşınma ve yıpranmaları düşerek SMH'yı hesaplanabilir.

$$SMH = GSMH - \text{Amortismanlar}$$

Milli Gelir (MG): Bir ekonomide bir yıllık bir dönemde üretim faktörlerinin, prodüktif hizmetleri karşılığı elde ettikleri gelirler toplamıdır. GSMH'dan amortismanların düşülmesiyle elde edilen SMH piyasa fiyatlarına göre hesaplanmaktaydı. MG'e ise SMH'dan piyasa fiyatlarının içinde bulunan dolaylı vergiler çıkartılarak ulaşılmaktadır. Bu kavrama "hasıla" değil de gelir denmesinin esas nedeni de bu toplamın çeşitli üretim faktörlerinin gelirine eşit olmasıdır.⁶

Kişisel Gelir (KG): Kişisel gelir halkın cebine giren gelir olarak tanımlanabilir. Bir ekonomide bir yıllık bir dönemde, milli gelire dahil olduğu halde üretim faktörlerinin eline geçmeyen gelirlerin milli gelirden çıkarılması ve milli gelire

---

⁶ Parasız, , İktisada Giriş: Prensipler ve Politika, s.241.

dahil olmadığı halde üretim faktörlerinin eline geçen gelirlerin milli gelire eklenmesiyle hesaplanan bir değerdir.⁷ Dolayısıyla KG hesaplanırken, şirketlerin ödedikleri kurumlar vergisi, şirketlerin dağıtmadıkları karlar ve sosyal sigorta kesenekleri MG'den düşülür. Buna karşılık, ülkedeki belirli kesimlere yapılan “transfer ödemeleri” MG'ye eklenir.

$$KG = MG - (\text{emekli kesintileri ve sosyal sigorta aidatları} + \text{dağıtılmayan şirket karları} + \text{kurumlar vergisi}) + \text{transfer ödemeleri}$$

Kullanılabilir Gelir ya da Harcanabilir Gelir (Y): Kişisel gelirden dolaysız vergiler ve faiz ödemeleri çıktıktan sonra geriye kalan gelire kullanılabilir ya da harcanabilir gelir denilmektedir. Kullanılabilir gelir, halkın harcayabileceği ya da tasarruf edebileceği gelir anlamına gelmektedir.

2.1.2. Gelir Dağılımı

Bir ülkede belirli bir dönem içinde üretilen toplam gelirin fertler, fertlerden oluşan gruplar veya üretim faktörleri arasında dağılmasına gelir dağılımı denilir. Gelir dağılımı, gelir farklılıkları ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu, zengin ve yoksul arasındaki gelir farklılığını ve bunun zaman içinde değişimini; gelirler arasındaki değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ayrıca kaynak dağılımını ortaya koymaktadır.

Gelir Dağılımı insanlık tarihinde hep bir sorun olarak var ola gelmiştir. Fakat bu sorun son birkaç yüzyıldır varlığını daha çok hissettirmiştir. Modern çağlarda ekonomi biliminin insanlığa sunduğu ekonomik optimizasyonlar, göz ardı edilen gelir dağılımı sorunu hakkında çok fazla bir şey önerememiştir. Örneğin liberal piyasa ekonomisi, gelirin adil dağıtılması konusunda, ekonomik büyümenin sağlanması konusunda olduğu gibi iyi bir çözüm ortaya koyamamıştır. Nitekim gelirin adil

---

⁷ Ersan Bocutoğlu, **Makro İktisat: Keynesyen Teori ve Politikalar**, 2. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi, 2002, s.30.

dağıtılamaması, alternatif sistem önerisinin veya 20. yüzyılın ikinci yarısında sosyal refah devleti anlayışının meydana gelmesinde en büyük rol sahibi olmuştur. Bu bakımdan ürettikleri refahın, kabul edilebilir bir biçimde dağıtılması her ülke için üzerinde önemle durulması gereken bir konudur⁸.

Keynes 'İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi' adlı kitabının ilk sayfalarında Ricardo'nun kötümser nüfus teorisinin yazarı Maltus'a göndermiş olduğu bir mektuptan söz etmektedir. Adı geçen mektubun bir yerinde Ricardo şöyle demektedir. "Size göre iktisat bilimi ulusal refahın artış nedenlerini araştırmaktadır. Bana göre ise bu bilim, bu refah artışının üretime katılanlar arasında nasıl paylaşılacağını araştırmalıdır. Gün geçtikçe birinci tanımın boş ve aldatıcı olduğuna, ikincinin ise bilimin gerçek amacını yansıttığına daha çok inanmaktayım"⁹.

2.1.3. Gelir Dağılımı Adaleti ve Adaletsizliği

Bir ülkede sosyal barışın sağlanması ve korunması toplumsal amaçlar içinde üzerinde özellikle durulan bir konudur. Bunun sağlanması ise, büyük ölçüde gelir dağılımının adil olmasına ve asgari gelir düzeyinin belli bir noktanın altına düşmemesine bağlı bulunmaktadır. Bununla birlikte adil gelir dağılımı, tanımlaması güç ve sübjektif değerlendirmeye açık bir kavramdır. Ancak, her şeye karşın adil gelir dağılımı farklı gelir grupları arasında büyük uçurumlar oluşmasına ortam yaratmayan, gelişmiş ülkelerde ulaşıldığını gördüğümüz dağılım olarak tanımlayabiliriz.

Gelir dağılımı üretime dayalı bir olgu olduğu için özde ekonomik kökenli bir kavramdır. Ancak gelir dağılımı adaleti veya adaletsizliği toplumsal yaşam ve sosyal barış açısından taşıdığı önem nedeni ile aynı zamanda sosyal bir olaydır. Bu nedenle gelir dağılımı adaleti veya adaletsizliğini sosyo-ekonomik bir olgu olarak tanımlayabiliriz.

---

⁸ Yumuşak ve Bilien, s.77.

⁹ Yumuşak ve Bilien, s.77.

Toplumun huzuru ve sosyal barışın sağlanması, adil gelir dağılımı gerektirirken, gelir dağılımının kendiliğinden adil olarak gerçekleşmesi genelde mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, devlet tarafından gelir dağılımına müdahale sosyal barışın sağlanmasının bir gereği olarak görülmektedir. Gelir dağılımı adaleti, kendisine bazı temel işlevler atfedilen devletin saptayıp uyguladığı gerçekçi ekonomi ve maliye politikaları ile sağlanmaktadır. Diğer bir deyişle, devlet, gelir dağılımındaki adaletsizliği, yürürlüğe koyduğu ekonomi, vergi, bütçe ve harcama politikaları ile gidermeye çalışmalı; ve buna dönük etkin ve tutarlı önlemleri almalıdır.

Bir ülkede gelir dağılımının adaletsiz olması durumunda yeni oluşacak servetin tümüne yakın bir bölümü yüksek gelirli grupların elinde toplanacaktır. Sanayileşmiş veya sanayileşmekte olan piyasa ekonomilerinde üretim malları ve parasal sermayeyi elinde bulunduran girişimcilerin geliri yüksektir. Buna karşın, genellikle bağımlı çalışan ya da küçük serbest meslek sahibi olan geniş halk kesimlerinin gelirleri, bunlara oranla, çok düşüktür. Düşük gelirli grupların ortalama ve marjinal tüketim eğilimlerinin yüksek olması, tasarruf ve dolayısıyla, servet birikiminin oluşmasını engellemektedir. Bu nedenle, servet dağılımı yüksek gelirli grupların lehine bozulmaktadır. Dolayısıyla, etkin bir yeniden bölüşüm önlemlerinin alınmadığı piyasa ekonomilerinde, servet artışının büyük bir bölümü, serveti yüksek grupların eline geçmektedir

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise, buna ek olarak, düşük gelirli grupların elinde bulunan servet, özellikle de toprak, hızlı nüfus artışı ve miras hukukunun etkisiyle parçalanmaktadır. Bunun sonucunda marjinal bir ölçüğe düşen araziler, yüksek gelirli grupların eline geçmekte ve bu, mülksüzleşme sürecini hızlandırmaktadır. Servetle gelir arasındaki karşılıklı neden-sonuç ilişkisi, yukarıda ifade edildiği gibi, bir servet-gelir-servet döngüsü yaratmaktadır.

Düşük gelirli grupların gelir düzeyleri önemli ölçüde düzeltilse bile, gelirin kullanılış biçimi değişmez ve tümüne yakın bir bölümü tüketim harcamalarında kullanılmaya devam edilirse, var olan dengesizlik devam edecektir. Çünkü, gelir artışının tümünün tüketime gitmesi, servet oluşumunu engelleyeceği gibi, müteşebbis karlarının ve dolayısıyla tasarruf ve servet birikiminin artmasına da neden olacaktır.

Görüldüğü gibi, gelir dağılımı ilişkileri ve buna bağlı olarak oluşan gelir ve servet dağılımının düzenlenmesi, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü, gelir dağılımı sürecinin kendi akışına bırakılması, sadece ekonomik açıdan değil, aynı zamanda sosyal ve politik boyutlarıyla da önemli sorunlar ortaya çıkarabilme potansiyeli taşımaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, çağdaş toplumun gereği olarak, devlet, gelir dağılımı sürecine ve bunun sonucu olan olası adaletsiz gelir ve servet dağılımına müdahale etmek durumundadır.

2.1.4.Servet Kavramı ve Servetin Dağılımı

Gerçek ve tüzel kişilerin belli bir zamanda sahip oldukları her çeşit menkul ve gayrimenkuller ile paralardan oluşan iktisadi değerlere veya bunların toplamına servet denir¹⁰. Klasik iktisatçıların önde gelenlerinden J.S.Mill insanın bilgi, maharet ve becerilerini servet olarak kabul etmiştir. Bu tür servetler ona göre zihni servetlerdir. Servetin diğer çeşidi ise değişim değeri bulunan, faydalı ve haz verici, biriktirmeye elverişli olan şeylerdir ki; bu tür servete maddi servet denilmektedir. J.S.Mill, servetin üretiminde diğer klasik iktisatçıların yaklaşımını benimserken, servetin bölüşümü konusunda Sismondi ve Saint Simon'un görüşlerinden etkilenmiştir. Ona göre servetin bölüşümünü insanlar yaptığından, bölüşümün düzeltilmesi, aşırı dengesizliklerin giderilmesi ile mümkündür. Üretim faktörlerinin değil, elde edilen hasılanın dengeli ve adil dağıtılması gerektiğini savunmaktadır¹¹.

Servet dağılımı tüketici karar birimleri arasındaki gelir dağılımını da etkileyebilmektedir. Zira sahip olunan servet ve bu servetlerden elde edilen gelirlerin mevcut dağılımı farklı kişi ve grupların elde edecekleri gelirler arasında önemli farklılıkların oluşmasına yol açmaktadır. Üstelik servet dağılımı vasıflı emek dağılımına

---

¹⁰ “Ekonomist Online”, **Ekonomi Sözlüğü**,
[http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/servet vergileri](http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/servet%20vergileri),
(24 Ocak 2006).

¹¹ A.Yılmaz Gündüz, “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir inceleme”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2006, Cilt.5, Sayı.16, <http://www.e-sosder.com> (26 Ocak 2006), s.36.

kıyasla daha eşitsiz bir dağılımdır. Az sayıda tüketici birimi özel servetlerin çok büyük bir kısmını elinde bulundurmaktadır. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri emeğin vasıflarının artırılabilmesi olanağı sınırlı iken servet edinmenin sınırsız olmasıdır. İkinci olarak, gelirlerin tamamı çalışılarak elde edilmemektedir. Gelir getiren servet önemli bir gelir kaynağıdır ve servetlerin büyük kısmı miras olarak elde edilmiştir. Miras olarak elde edilen tek servet türü mali nitelikte olan servet değildir, beşeri sermayede miras olarak edinilir. Bu kalıtım yolu ile edinilen bir mirastır. Aradaki bağlantı tam ve kesin olmasa da zeki ve yetenekli ebeveynlerin çocuklarının da zeki ve yetenekli olma ihtimali yüksektir. Öte yandan, servet sahibi olan iyi yetişmiş ebeveynler çocuklarını iyi yetiştirmekte ve onların iyi eğitim almalarını sağlamaktadır, yani mali servetlerinin yanı sıra beşeri servetlerini de çocuklarına aktarmaktadırlar¹².

Gelir dağılımının dengesiz olmasının önemli nedenlerinden biride servet dağılımının dengesiz olmasıdır. Bu nedenle gelir dağılımında servete bağlı olarak ortaya çıkan dengesizliğin giderilmesinde arazi, bina gibi belirli bir servet üzerinden alınan ve dolaysız olan servet vergileri önem kazanmaktadır. Servetin değerinde meydana gelen artış, gelir dağılımını servet sahibi lehine bozacağından, alınan vergiler bu bozulmayı belli ölçüde giderecektir. Aksi halde servet dağılımındaki dengesizliğe bağlı gelir dağılımı adaletsizliği daha da artacaktır.

Servet dağılımının, gelirin yeniden dağılımı için düzenlenmesi gerektiğinde, yeni oluşan servetinde dikkate alınması gerekir. Servetin yeniden oluşumu yapılan tasarruf tarafından belirlenir. Gelir dağılımının çok adaletsiz olması durumunda, tasarruflar, geliri yüksek küçük bir grup tarafından yapılabilir. Böylece söz konusu grubun serveti daha da artacak ve bunun sonucunda gelir dağılımı daha da bozulacaktır.

Servet dağılımı konusunun literatürde pek yer almamasının nedeni bu konuda veri yetersizliğidir. Bu yetersizlik sanki böylesi bir adaletsizliğin yokmuş gibi

---

¹² Coşkun Can Aktan ve İstiklal Savaş Vural, “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (hızl.), Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002 Ankara, <http://www.canaktan.org>, (16 Şubat 2006).

algılanmasına yol açmaktadır. Servet dağılımı adaletsizliğini analiz edecek araçların olmaması aynı zamanda bu sorunu göz ardı etmek ile ilişkilidir¹³.

2.1.5.Yoksulluk ve Yoksulluk Kavramı

Yoksul sözlük anlamı olarak yeterli düzeyde parası olmayan veya asgari konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olmayan kişiye verilen addır. Yoksulluk ise yukarıda belirtilen asgari yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade eder. Bu sahip olamama yaşam için veya yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeylerle ilgilidir. Yoksulluk yalın kelime hali ile bile korkunç bir insanlık gerçeğini ifade etmektedir.

Yoksulluk bireylerin fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayamamaları ve insanca yaşamak için gerekli gelirden mahrum olmaları olarak da tanımlanabilir. Yoksulluk günümüzde insanlığın yüz yüze kaldığı en önemli ekonomik ve sosyolojik olaylardan başta geleni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün için pek çok ülke az veya çok oranda bu sorun ile iç içe yaşamaktadır. Ekonomik ve sosyal boyutu gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan dünyamızın hemen tamamında görülen, ancak bütün boyutları ile tam olarak incelenmemiş olan yoksulluk sorunu ne yazık ki daha uzun bir zaman dünya gündeminde kalmaya devam edecek gibi gözükmektedir.

Gelir dağılımı araştırmalarının tamamlayıcısı, dağılımın alt kısmını mercek altına alan yoksulluk araştırmalarıdır. Gerçekte yoksulluk tanımlaması ve sınırlarının belirlenmesi güç bir kavramdır. Genel anlamda yoksulluk, toplumsal refah düzeyi, toplumun yaşam standardının mutlak ve görel olarak minimum bir düzeyin altında kalan kişinin statüsü olarak tanımlanır. Daha spesifik bir tanımla ‘toplum gelirin yaşamı

---

¹³ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara, 2001 ss.63-64.

sürdürebilmek için gerekli olan minimum ihtiyaçları karşılayamaması durumu' şeklinde yapılabilir¹⁴.

Yoksulluk Kavramı beşeri ihtiyaçlar kavramına dayanır. İnsan toplumsal bir varlıktır ve bu nedenle fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanı sıra giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama, dinlenme, estetik ve buna benzer sosyo-kültürel ihtiyaçları olan bir varlıktır. Beşeri ihtiyaçlar temelde ekonomik koşullara bağlı olarak karşılanabilen ihtiyaçlar ve ekonomik koşullara bağlı olmayan ihtiyaçlar olarak iki ana grup altında toplanabilir. Yoksulluk tanımının maddi nitelikte olmayan ihtiyaçların tatminini de içermesi önemli bazı sorunlara yol açabilir. Mesela yalnız olan çok varlıklı biri yoksul olarak nitelenebilir. Öte yandan beşeri ihtiyaçlar zaman içinde değişebilir. Belirli bir gelir miktarı bekar birisinin asgari yaşam standardı içinde yaşaması için yeterli olabilir; ancak, aynı kişinin evlenmesi, çocuk sahibi olması ve gelir düzeyinin aynı kalması durumunda bu kişi ve hane halkı yoksulluk riski altına girebilir¹⁵.

Günlük yaşamımız, insanın ve onun ailesinin ekonomik durumunu olumsuz yönde etkileyebilecek sayısız risklerle doludur. İnsanlar hastalanabilir, sakat kalabilir, çalışma yeteneğini belli bir süre için veya ömür boyu kısmen veya tamamen kaybedebilirler. Ailenin geçimini sağlayan kişi veya kişiler ölebilir, gelirinde önemli bir azalma olabilir ya da işsiz kalabilir. Bu tip riskler yoksulluk açısından önem taşıyan bir başka beşeri ihtiyaç olan güvenlik ihtiyacını ortaya çıkarır. Bu nedenle yoksulluk tanımının beşeri ihtiyaçların içinde bulunulan toplum ve koşullara göre yeterince karşılanması ile birlikte bu ihtiyaçların yaşam boyunca sağlanması gereğini de kapsamaması gerekir.

Yoksulluk Birleşmiş Milletler Örgütüncü dünyadaki en önemli 12 genel sorundan biri olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler 1996 yılını 'Uluslar Arası Yoksulluğun Yok Edilmesi Yılı' (International Year for the Eradication of

---

¹⁴ TÜSİAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, İstanbul, 2000, s.95.

¹⁵ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural, "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (hızl.), Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, <http://www.canaktan.org> (16 Şubat 2006).

Poverty) olarak ilan etmiştir. Başta Birleşmiş Milletler Örgütü olmak üzere ILO ve bir çok uluslar arası örgüt bu yönde çalışmalarda bulunmaktadır¹⁶.

Yoksulluk bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ile yakından ilgilidir. Marjinal örnekler dışında genel olarak, az gelişmiş ülkelerde yoksulluk oranı nüfusun %40'ı ile %80'i arasında, gelişmekte olan ülkelere ise %40'ın altındadır. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün yoksullukla ilgili raporlarında yoksulluk yapısal ve geçici olarak ikiye ayrılmaktadır. Yapısal yoksulluğun kaynağı olarak ülkenin sosyo-ekonomik ve politik yapısı ve kurumları, bu kurumların ve yapıların uzun dönemli oluşumları ve yapısal yoksulluğun kuşaktan kuşağa geçtiği; geçici yoksulluğun ise dönemsel faktörlerden (mevsimlik işsizlik, enflasyon gibi nedenlerden) kaynaklandığı ve kısa dönemde oluştuğu belirtilmektedir¹⁷.

Uluslar arası örgütlerin yoksulluk ile ilgili çalışmaları az gelişmiş ülkelerdeki açlık sorununun çözümü üzerinde yoğunlaştığı için yoksulluk genelde beslenme ve gıda harcamaları bazında incelenmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için ise yoksulluk sorunu açlık dışında sosyal ve ekonomik çerçeve içerisinde değerlendirilmek durumundadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelere açlık yapısal bir sorun değildir. Bu nedenle yoksulluğun gıda harcamaları dışındaki durumu ve toplumun içinde nasıl dağıldığının incelenmesi gerekmektedir.

Yoksulluğun kapsamı, ülkeden ülkeye, dönemden döneme refah düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Yoksulluk temelde bir az gelişmişlik sorunu olmakla beraber gelişmiş ülkelere de önemli bir sorun olarak görülmektedir. Ancak gelişmiş ülkelere hızlı büyüme ile birlikte sosyal devlet kapsamında düşük gelirli kesimler için devletin sağladığı gelir desteği, yaygın sağlık ve eğitim hizmetleri, işsizlik sigortası ve benzeri uygulamalar yoksulluğu önlemiş veya en azından minimize etmiştir. Ancak dünya genelinde günümüz 21. yüzyılda yoğun bir biçimde yaşanan savaşlar, ekonomik, siyasal ve toplumsal krizlerle ne yazık ki yoksulluk daha da yaygınlık kazanmıştır.

---

¹⁶ Ercan Dansuk, “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla İlişki”, DPT Uzmanlık Tezi, Mayıs 1997, <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksullu.pdf>, (20 Şubat 2006), s.1.

¹⁷Dansuk, s.1.

2.2.Gelir Dağılımının Önemi

Ekonomi biliminin uğraşısı, milli hasıla yaratmak ve bunu devamlı bir şekilde artırmaktır. Pek doğaldır ki, milli hasıla veya gelirin yaratılması kadar, yaratılan bu hasılanın dolaşımı, bölüşümü ve tüketimi konuları da önemlidir ve bunlar da ekonomi biliminin asıl uğraşı alanına girmektedir.

Mal ve hizmet üretimine katılan işgücü ve sermayenin, bu süreçte yaratılan değer artışını kendi arasında nasıl bölüşecekleri, teknik, ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutları olan, çok yönlü ve karmaşık bir konudur. Bu nedenle, gelir bölüşümünün yada aynı anlama gelmek üzere kullanılan gelir dağılımının, ekonominin temel açıklayıcı kavramı olduğu görüşü bir gerçeği anlatmaktadır¹⁸.

Yukarıda da belirtildiği gibi gelir dağılımı sosyo-ekonomik bir terimdir. Gelir dağılımı, gelir adaleti veya adaletsizliği ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kişiler veya hanehalkları arasındaki gelir farklılığının zaman içindeki değişimini ve sonucunda meydana gelen değişikliklerin servet, sermaye birikimi, ve büyüme üzerinde etkilerini ve kaynak dağılımını belirlemektedir.

Geçmiş dönemlerde insanlar ihtiyaçları karşılandığı sürece alıştıkları hayat tarzında gelirlerine kanaat gösterip ‘Beş parmak bir olmaz’ diyerek gelir ve servet farklılıklarını doğal görmüşlerdir. Ancak son yıllarda kentleşme olgusunun gelişmesi, başta görsel medya olmak üzere tüm iletişim aletleri ile insanların adeta iç içe yaşamaları, sınırlar ötesi hayatların birbirine örnek teşkil etmesi, bölgelerarası veya kesimler arası gelir farklılıklarının görülmesi ve düşük gelir gruplarının kendi gelirlerini diğer gelir grupları ile karşılaştırdığında gelir dağılımındaki adaletsizliğin önemli ölçüde arttığını hissetmesi bu konuya olan ilgi, tartışma ve önemin artmasına neden olmuştur.

---

¹⁸ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 17. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005, s.451.

Ailelerin tasarruf ve tüketim alışkanlıkları ve satın aldıkları mal ve hizmetlerin kalitesi gelirleri ile doğrudan orantılıdır. Gelir dağılımı ekonomide ki tüketim ve tasarrufun hacmini ve tüketimin bileşenini etkilemektedir. Genel olarak toplumun en alt gelir grubu ile en yüksek gelir grubu arasındaki fark 8 kat ise toplumsal bunalımların ortaya çıkacağı ifade edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bazı dönemlerde bu fark 11 katına kadar çıkmıştır. Bu da toplumda eğer güçlü bir sosyal dayanışma yok ise; sosyal patlama veya bunalımların çıkmasına özellikle büyük şehirde yaşayanlar için güvensiz ortamların oluşmasına sebep olabilmektedir.

Günümüze kadar mutlak bir gelir dağılımı adaleti hiçbir ülke ve ekonomide sağlanamamıştır. Bununla birlikte insani açıdan önemli olan özgürlük ve hürriyetlerin kısıtlanması pahasına elde edilebilecek bir gelir eşitliği toplumun önemli kesimleri tarafından hoş karşılanmayacaktır. Bu nedenle gelir seviyesini yükseltmek, adaletli dağıtım sağlamak aynı zamanda da belli hürriyet ve özgürlüklerden yoksun kalmamak için ekonomi ve toplumun yapısı oranında gelirler arası belli farkları kabul etmek gerekmektedir. Ancak bu farkın dönem içinde artmaması, yukarıda ifade edildiği gibi kabul edilebilir bir oranda kalması sağlanmalıdır.

3.GELİR DAĞILIMI ÇALIŞMALARININ AMACI VE BAŞLICA GELİR DAĞILIMI GÖSTERGELERİ

3.1.Gelir Dağılımı Çalışmalarının Amacı

Gelir dağılımı ile ilgili teorik ve istatistiksel çalışmalar son yıllarda yeniden önem kazanmıştır. Bunun birinci amacı gelişmiş olan ülkelerin devamlı büyüme imkanlarını araştırmaktır. Sürekli büyümeği sağlayacak en önemli faktörlerden birisi devamlı talep artışıdır, buda gelir dağılımının araştırılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bir diğer sebep ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde gelir dağılımının sosyal, siyasal, psikolojik nedenleri yanında ekonomik nedenlerle de araştırılan bir konu olmasıdır.

Milli gelir üretime katılanların elde ettiği gelirlerin toplamından oluşmaktadır. Bu nedenle gelirlerin her birinin hesaplanması için gelir beyannamelerinin tespiti, toplamı ve gerçeği ne derece yansıttıklarının denetimi gerekir. Ne var ki bu yapılamadığından, istatistiksel araştırmalara ihtiyaç duyulmuştur.

Gelir dağılımı çalışmalarının amacı sadece gelirin araştırılması değil, aynı zamanda milli geliri oluşturan üretim faktörleri arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkileri de incelemektir. Gelir dağılımı çalışmaları bize ‘Karl Marx’ın düşündüğü gibi yoksullar daha yoksul ve zenginler daha zengin hale geliyorlar mı? Alfred Marshall’ın umduğu gibi zengin nispeten daha yoksul ve yoksul nispeten daha zengin oluyor mu?¹⁹ şeklinde ki soruların cevabını verebilecektir.

Günümüzde toplumların hayat standardının en önemli göstergesi gelir düzeyleri ve sahip oldukları servetlerinin miktarıdır. Ekonomik farklılıkların ölçülmesini amaçlayan gelir dağılımı çalışmalarında servet ve servetin kişiler ve gruplar

---

¹⁹ R. G. Lipsey, P. O. Steiner ve D. D. Purvis, **İktisat 1**, Ö. Faruk Batrel ve Diğerleri(çev.), İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1984, s.331.

arasında dağılımı ekonomik gücün en önemli göstergelerinden biri olmaktadır. Özetle gelir dağılımı çalışmalarının en önemli amacı ülkedeki ekonomik olayların net bir analizini ortaya koymaktır.

3.2.Başlıca Gelir Dağılımı Göstergeleri

3.2.1.Kişisel Gelir Dağılımı

Toplam Milli Gelirin kişiler, aileler ve çeşitli tüketici birimleri arasındaki dağılımını gösterir. Kişisel gelir dağılımında önemli olan elde edilen gelirin kaynağı ve bileşimi değil miktarıdır. En yüksek ve en düşük gelir grupları arasındaki farklar ve bu adaletsiz dağılıma yol açan mekanizmalar incelenir.

Kişisel gelir dağılımı tahlilinde en çok kullanılan yöntem, nüfusun yüzde dilimlerine gelirin hangi nispette dağıldığını göstermek şeklindedir. Bu şekilde genelde ülke nüfusu beş eşit gruba ayrılır. Nüfusun %20'sini temsil eden her bir gruba düşen ulusal gelir hesaplanarak hane halkının yüzde dağılımı ile gelirin yüzde dağılımı karşılaştırılır. Hane halkının toplumun hangi kesimlerini temsil ettiği belli olmadığından sermaye sahipleri, ücretliler ve çiftçiler gibi toplumu oluşturan farklı sınıflar arasında tarafsız bir dağılımı öngörür.

3.2.2.Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Ekonomide meydana getirilen toplam gelirin onu meydana getiren faktörlere; örneğin toprak sahiplerine rantın, girişimcilere karın, çalışanlara da ücretin dağılmasına

fonksiyonel gelir dağılımı denir. Bir başka ifade ile fonksiyonel gelir dağılımı, üretim süreci sonunda meydana gelen gelirin faktörler arasında paylaşılmasıdır. Yani gelirin ne kadarının ücret-maaş geliri, ne kadarının tarım geliri ve ne kadarının faiz geliri şeklinde dağılması ile ilgilidir. Milli Gelirin farklı sosyal sınıflar arasında nasıl dağıldığı konusunda bilgi edinmeyi mümkün kılar. Milli Gelir üretime katılan üretim faktörleri sayısı kadar parçaya ayrılır. Klasik iktisatçılar üretim faktörlerini üç gruba ayırırlar. Buna göre toprak sahipleri rant gelirine, sermaye sahipleri kar gelirine ve çalışanlar ücret gelirine hak kazanırlar. Fonksiyonel gelir dağılımı, sosyal tabakaların kendi içlerinde büyük farklılıkların olması nedeniyle, çeşitli sosyal tabakaların milli gelirden aldıkları paylar konusunda ancak kaba hatlarıyla bir bilgi sağlayabilir²⁰.

Başka bir tanımlamada da fonksiyonel gelir dağılımı, gelirin emek gelirleri ile emek dışı gelirler arasındaki bölüşümü olarak nitelendirilir. Bu bölüşümde gelirin ne kadarının çalışanlara ücret, sermayedarlara faiz, toprak sahiplerine rant olarak dağıtıldığını ve ne kadarının girişimcinin karı olduğu incelenir. Üretim süreci sonunda ortaya çıkan gelirin üretim faktörleri ve sosyo-ekonomik gruplar arasında bölüşümü önem taşımaktadır. Gelirin emek ve mülk sahipleri arasındaki bölüşümünün yanı sıra emek geliri, ücret, maaş, yüksek yönetici geliri gibi alt bileşenlerine; mülk gelirleri ise kar, rant gelirleri gibi kendi alt bileşenlerine ayrılarak, faktör payları konusunda daha ayrıntılı inceleme yapılabilir²¹.

Fonksiyonel gelir dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgi verebilir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise tarım kesiminin milli gelirdeki payı önemini korurken, ücretlilerin geliri nispi olarak daha düşüktür²².

Gelişmiş ülkelerde ücretlilerin payının milli gelir içinde önemli yer tutmasının nedenleri işsizlik oranlarının düşük, ücretli nüfusun aktif nüfusa oranının yüksek olması

---

²⁰ Aktan ve Vural, **Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**.

²¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.4.

²² Yumuşak ve Bilen, s.79.

ve verimlilik artışlarının ücretlere daha kolay yansıtılır olması ile ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerde ise ücretlilerin veriminin ve teknolojinin yetersizliği milli gelir içindeki ücretlilerin payının azalmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda ücretlilerin milli gelir içindeki payının düşük olması, iş gücünün önemli bir oranının kendi hesabına ve bir bölümünün ücretsiz olarak çalışması, firma ölçeklerinin küçük ve ücret dışı gelirlerinin yüksek olmasıyla açıklanır²³.

3.2.3.Sektörel Gelir Dağılımı

Bir ekonomide oluşan toplam gelirin iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımını ifade eder; yani çeşitli üretim sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları gösterir. Başka bir ifade ile tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları, bunların zaman içindeki seyrini, ne şekilde farklılık gösterdiğini, gelir dağılımındaki değişikliklerin hangi sektörlerin lehine veya aleyhine geliştiğini ortaya koyar.

3.2.4.Bölgesel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan kişilerin milli gelirden ne oranda pay aldıklarını gösterir. Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıkların olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün bu farklılıkların ortaya çıkardığı sonuçlar bölgeler arasında gelir dağılımının da farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımındaki dengesizliklerin tek başına ele alınmaması, buna neden olan sosyo-ekonomik dengesizliklerin ortaya konulması ve sonuçlarının değerlendirilerek çözüm yollarının buna göre aranması

---

²³ Yumuşak ve Bilen, s.79.

gerekmektedir. Aynı zamanda her bölgenin kendi özelliklerini ve problemlerini tespit amacı ile özel çalışmaların yapılması, gelir ve istihdam yapılarının incelenmesi bölgelerin kendi özelliklerine uygun çözümler üretilmesi için önem taşır. Belirli teşvik tedbirleri ile birlikte eğitim ve nüfus politikalarının uygulanmasında yol gösterici olur. Kısaca bölgesel gelir dağılımı bir ülkenin gelişmiş ve daha az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları tespit eder.

3.2.5.Eğitim Durumuna Göre Gelir Dağılımı

Bir ekonomide oluşan toplam gelirin o ekonomiyi oluşturan kişilerin eğitim durumları açısından gelirden aldıkları payları ifade eder. Daha açık bir ifade ile toplam gelirin okur-yazar olmayan, okur-yazar olup bir okul bitirmeyen, ilkokul mezunu olan, ortaokul mezunu olan, ortaokul dengi meslek okulu mezunu, lise mezunu olan, lise dengi meslek lisesi mezunu olan, yüksek okul mezunu olan, üniversite mezunu olanlar arasında ne şekilde dağıldığını ve uzun zaman sürecinde bu dağılımın ne yönde değişiklikler gösterdiğini ifade eder. Eğitim düzeyinin gelirdeki getirisi incelendiğinde, fert başına ortalama geliri en düşük olan kesimin okur-yazar olmayanlar, en yüksek olan kesimin ise yüksek okul ve fakülte mezunları olduğu görülmektedir²⁴.

3.2.6.Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı

Bir ekonomide oluşan toplam gelirin o ekonomiyi oluşturan meslek grupları arasındaki dağılımını ifade eder. Daha açık olarak toplam gelirin ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler; müteşebbis, direktör, üst kademe yöneticisi; idari personel ve benzeri çalışanlar; ticaret ve satış

---

²⁴ DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.37.

personeli; hizmet işlerinde çalışanlar; tarım, hayvancılık, orman ve balıkçılık işlerinde çalışanlar; tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar, ulaştırma makinaları kullananlar; iktisaden faal olmayıp gelir elde edenler arasında ne şekilde paylaşıldığını ifade eder. Ülkemizde fert başına geliri en yüksek olan kesim müteşebbis, direktör ve yönetici olarak çalışanlardır. Fert başına geliri en düşük olan kesim ise tarım, hayvancılık, orman ve balıkçılık işlerinde çalışanlardır²⁵.

3.2.7.Sosyal Gruplara Göre Gelir Dağılımı

Gelir dağılımındaki adaletsizliklerin düzeltilebilmesi, sosyal devlet anlayışının bir gereğidir. Bunun sağlanabilmesi için belli ekonomik, sosyal ve mali politikaların uygulanması gerekmektedir. Sosyal devletin hizmet anlayışı ekonomik olarak güçsüz olan büyük çoğunluğa, asgari olarak kabul edilebilir düzeyde yaşam koşullarını sağlamak olmalıdır.

Gelir dağılımında incelenmesi gereken önemli bir konuda sosyal grupları meydana getiren ücretli ve maaşlıların büyük bir kısmını oluşturan işçi ve memurlar, küçük esnaf ve sanatkarlar, kendi hesabına çalışanlar ve işverenler arasında yaratılan gelirin nasıl bölüştüğünü ortaya koymaktır. Sosyal grupların sahip olduğu ekonomik potansiyele ilişkin göstergeler farklı olduğuna göre, bu grupta da ancak görece adaletten söz etmek mümkün olacaktır. Sosyal adaletten ve dengesizliklerin giderilebilmesinden söz etmek için bu grupta yer alan işçi, memur, küçük esnaf, kendi hesabına çalışan ve işverenler arasındaki ilişkilerin de ortaya konulması gerekmektedir²⁶.

Sosyal grupları genel olarak gelir dağılımı açısından aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz.

---

²⁵ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.38.

²⁶ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, ss.39-40.

3.2.7.1.Ücretli ve Maaşlılar

Dünyada insanların büyük bir çoğunluğu için emek, başlıca gelir kazandırıcı unsurdur. Ancak son yıllarda uygulana gelen ekonomik, sosyal politikalar ve teknolojik gelişmeler emek gelirlerini eritmeğe yönelik olmuştur. Özellikle yaşanan ekonomik krizler neticesinde başta ücretli çalışanlar olmak üzere tüm dar ve sabit gelirli toplum kesimi işsizlik, enflasyon ve gelirlerde reel aşınma ile karşı karşıya bırakılmıştır. Ücretli ve maaşlıları kendi arasında da işçiler, memurlar ve diğer kamu çalışanları olarak üçe ayırabiliriz.

3.2.7.2.Küçük Esnaf ve Sanatkarlar

Küçük esnaf ve sanatkarlar özellikle imalat ve hizmet sektöründe küçük ve orta ölçekli işletmelere sahiptirler. Bu işletmelerin ekonomide ve özellikle sosyal yaşamda taşıdıkları önem çok büyüktür. Bunlar ekonomiye dinamizm kazandırmak, istihdam sağlamak, yeni iş imkanları yaratmak, esnek yapıları ile yenilikleri teşvik etmek ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmak gibi birçok önemli fonksiyona sahiptir. Aynı zamanda esnaf-sanatkar ve küçük işletmeler, sosyal dengenin ve sistemin güvencesi olarak, demokrasinin, serbest piyasa ekonomisinin ve hür teşebbüsün vazgeçilemeyecek unsurlarıdır²⁷.

Küçük esnaf ve sanatkarların sorunları incelendiğinde sosyal, ekonomik, siyasal, yasal, rekabet unsuru, teknolojik gelişim, bölgesel farklılıklar gibi kendi kontrolleri dışında oluşan şartlardan fazlasıyla etkilendikleri görülmektedir. Ayrıca bu kesimin en çok zorlandığı konuların başında finansman, pazarlama, eğitim, teknoloji, mevzuat, vergi, sosyal güvenlik, işyeri temini, uluslar arası ilişkiler, ihracat danışmanlık

---

²⁷ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, ss.48-49.

hizmetleri konularının geldiği gör÷lmektedir. Küçük esnaf ve sanatkarların karşılaştıkları sorunların çöz÷lmesi için onlara işletme planlaması, teknolojik kaynaklara erişim ve bunların işletimi, bilgi teknolojisi ile uluslar arası ağlara erişim, eğitim, pazarlama ve benzeri konularda destek verilmesi çok önemlidir.

3.2.7.3.Kendi Hesabına Çalışanlar

Kendi hesabına çalışanların toplam gelirden ne kadar pay aldığını, bunun uzun süreç içinde ne şekilde değişime uğradığını, ayrıca kentlerde ve kırsal kesimde ne oranlarda olduklarını ve gelirden ne oranda pay aldıklarını gösterir.

3.2.7.4.İşverenler

İşverenlerin toplam gelirden ne kadar pay aldığını, kentlerde ve kırsal kesimde gelirden aldıkları payın ne oranlarda olduğunu, ayrıca uzun süreç içinde bunların ne şekilde değiştüğünü gösterir.

3.2.7.5.Emekliler

Emeklilerde ücret geliri ile yaşamını sürdüren işçi ve memurun yaşadığı olumsuzlukları yaşamaktadır. Emeklilerin korunması dünya genelinde sosyal güvenliğin temel sorunlarından birisi haline gelmiştir. Emeklilerin korunması, garanti edilmiş bir gelire kavuşturulmaları ve bu gelirin asgari yaşam standardı için yeterli olması ile mümkündür. Sonuç olarak emekli maaşlarının yeterli düzeyde belirlenmesi ve bu düzeyin korunması ekonomik açıdan ihtiyaçlarının karşılanması için belirleyicidir.

3.2.8.Cinsiyete Göre Gelir Dağılımı

Cinsiyete göre gelir dağılımı ile kadınlar ve erkekler arasında gelirin nasıl dağıtıldığını, uzun süreç içinde ne şekilde değişime uğradığı izlenilebilir. Ayrıca kadın ve erkek arasında üretime katılım oranının nasıl olduğu, eğitim durumlarına göre gelir dağılımının nasıl olduğu, çeşitli sektörlerde kadın ve erkek arasında gelir dağılımının nasıl olduğu ve uzun süreç sonunda nasıl bir şekil aldığı görülebilir.

4.GELİR DAĞILIMINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Gelir dağılımını toplam gelirin nüfusun tümüne ait dağılımını belirlediği için çok geniş bir kavramdır. Gelir dağılımını belirleyen faktörlerin sayısı az değildir. Ekonomik yapının özelliklerine göre bu faktörlerin etkinliği değişiklikler gösterebilmektedir. Doğal veya insan kaynaklı afet ve felaketlerin belirli kişi ve gruplar üzerinde geçici bir süre için açlık, kıtlık ve yoksulluğa neden olan etkileri bir yana bırakılırsa gelir dağılımı adaleti veya adaletsizliği üzerine önemli etkilere sahip olan faktörleri dört ana başlık altında toplayabiliriz²⁸. Bunlar yapısal faktörler, sosyal norm ve düzenlemeler, globalleşme ve teknolojik, organizasyonel gelişim ve değişimdir.

4.1.Yapısal Faktörler

Gelir dağılımındaki adaletsizliklerin birçok nedenleri bulunabilmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu yapısal durum (nüfus yapısı, işsizlik, kayıt dışı ekonomi, enflasyon, üretim faktörlerinin dağılımı ve eğitim seviyesi vb) ve üretilen politikalar (vergi, sosyal politikalar, tarım, fiyat politikaları vb) gelir dağılımında adaletsizliklere neden olabilmektedir.

---

²⁸ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Savaş Vural, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri.**

4.1.1.Nüfus Yapısı

Düşük gelirlilerin artan gelirden daha fazla pay alamamalarının nedenlerinden birisi nüfus artış hızının yüksek seviyede olmasıdır. Çocuk ve gençlik çağındaki nüfusun yüksek derecede olması, özellikle istihdam konusunda gelecekte potansiyel bir sorun olarak görülmektedir. Nüfus artış hızının normal seviyede tutulması hem genç nüfusa gelecekte istihdam olanakları sağlamak, hem de çalışan nüfusa ve emeklilere daha fazla gelir artışı sağlamak açısından önemlidir.

4.1.2.İş Piyasasında Arz Talep Dengesi

Oluşan gelirden pay alınabilmesi öncelikle bir işte çalışır olmakla mümkündür. Bu bakımdan, istihdam artırıcı ve işsizliği önleyici politikalar, yatırım politikaları gelir dağılımı adaletsizliğini çözmeye yönelik adımlardır. İstihdam ve işsizlik sorunları daha önceki dönemlerde de olduğu gibi bugünde güncelliğini korumaktadır.

Piyasa ekonomisinin tam rekabet koşulları altında çalışanların elde ettikleri gelirlerdeki değişiklikler arz talep dengesi neticesinde belirlenir. Belirli bir iş gücünün meydana getirdiği hizmete olan talep arza göre daha fazla ise o iş grubundakilerin elde ettikleri gelirler artar aksi; aksi durumda azalır.

İşgücü genel hatları ile kalifiye olan ve olmayan olarak iki gruba ayrılabilir. Kalifiye olmak, eğitim süreci boyunca elde edilen yetenek ve beceriler, çalışma yaşamı boyunca edinilen tecrübeler ve yapılan işle ilgili kişide bulunan özel yetenekler şeklinde açıklanabilir. Kalifiye olan veya olmayan işgücünün aldığı ücret doğrudan işgücünün verimliliği ile ilgilidir. İşgücünün verimliliği ise mevcut üretim teknolojisine ve bu iş gücünün arzına bağlıdır.

Kalifiye işgücü arzında meydana gelen bir artış kalifiye işgücü ücretlerini aşağıya doğru çekecek, kalifiye olmayan işgücü arzındaki bir düşüş ise kalifiye olmayan işgücü ücretlerini artıracaktır. Her iki türden işgücünün talepleri arasındaki farklılıklar artarsa kalifiye iş gücü ücretlerinde ılımlı bir artış, kalifiye olmayan işgücü ücretlerinde ise bir azalma meydana gelir. Kalifiye işgücü talepte meydana gelen bu artışlar nedeniyle görece daha fazla gelir elde edeceğinden gelir dağılımı zamanla kalifiye işgücü lehine değişecektir. Kalifiye işgücü talebinin artmasına yol açan temel unsurlar üç ana başlık altında toplanabilir: globalleşme, teknolojik değişim ve sanayi sektörünün görece ağırlığının ortadan kalkması²⁹.

4.1.3.Kayıtdışı Ekonomi ve Enformal Sektör

Geçtiğimiz yüz yılın son çeyreğinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde enformal sektör yaygınlaşmış ve pek çok yönü ile incelenmeğe ve tartışılmaya başlanmıştır. Önceleri işgücü arzı fazlasının oluşturduğu sorunlara çözüm getirmeğe yönelik olarak gelişmiştir. Kırsal kesimden şehre göç eden, formal sektörde iş bulamayıp kendi işini oluşturan ve bu şekilde yaşamını devam ettiren kişiler olarak görülmüş ve sadece bu açıdan bakılarak geçici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra enformal sektör gerçeğinin farkına varılmış, giderek daha önem kazandığı ve ekonomideki rolünün büyüdüğü görülmüştür.

Enformal sektör gelişmekte olan ülkelerin yurt içi üretim ve gelirleri içinde önemli bir kaynak olarak kabul edilmeğe başlanmıştır. Sektörün boyutunun artmasına bağlı olarak isim, tanım ve kapsamı konusunda tartışmalar sürmekte ve ülkeler enformal sektörlerinin büyüklüğünü kestirebilmek için çeşitli araştırmalar ve yaklaşımlar içine girmektedirler. Burada saklı ekonomi, kayıtdışı ekonomi ve enformal sektör olarak üçe ayrılmış bir şekilde tanımlanacaktır.

---

²⁹ Aktan ve Vural, **Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri.**

4.1.3.1.Saklı Ekonomi

Saklı ekonomi vergiler, sosyal güvenlik kesintileri, kurallar ve devletin sınırlamalarından çeşitli nedenlerle kaçmak ve bu yolla bazı kurum, kuruluş, işyeri ve kişilerin gelirlerini artırmak istemeleri sonucu ortaya çıkan ve gerekli kamu kuruluşlarına bildirilmeyen veya eksik bildirilen faaliyetler sonucu elde edilen gelirlerdir³⁰.

Saklı ekonomiye neden olan faktörleri vergiler, yasal düzenlemeler ve kurallar, yasaklamalar, bürokratik işlemler olarak dört ana gruba ayırabiliriz. UN, ECE, OECD'ye göre saklı ekonomi kasıtlı olarak üretimlerin saklanması sonucu ortaya çıkan ekonomiyi gösterir. Bu, resmi ve gayri resmi teşebbüslerin kasıtlı olarak sakladıkları yasal piyasa üretimlerini, ev hizmetlerinde ücretli çalışanların beyan edilmeyen işlerini ve yasal olmayan üretken faaliyetlerini içine almaktadır³¹.

4.1.3.2.Kayıtdışı Ekonomi

Kayıtdışı ekonomi meydana getirdiği sosyal sorunlar ve vergilendirilemeyen bir alan olması sebebi ile kamu gelirlerine katkı sağlamamaktadır. Benzer mal ve hizmet üretiminde bulunan kuruluşlar arasında kayıt içi ve kayıt dışı kesimde faaliyet göstermelerine bağlı olarak etkin bir rekabet ortamının oluşmasını engelleyerek rekabetçi bir piyasa yapısının oluşmasını engellemektedir.

---

³⁰ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, ss.60-61.

³¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.61.

4.1.3.3.Enformal Sektör

Enformal sektör, kendi hesabına ekonomik faaliyette bulunan, ücretli bir kişi çalıştırsın veya çalıştırmassın, küçük ölçekte faaliyet gösteren, temel amacı bu faaliyete katılanlara gelir ve istihdam yaratmaya dönük, çoğunlukla ilgili kamu otoritelerinden herhangi bir izin almadan meydana getirilen ticari işletmelerdir. Genelde düşük teknoloji ve organizasyon kullanır, vergi, asgari ücret, sosyal güvenlik gibi mali yükümlülüklerden kaçarak faaliyet gösterirler.

4.1.4.Üretim Faktörlerinin Dağılımı

Toplam gelirin üretime katkıda bulunan faktörlerin gelirlerinin toplamı olduğunu kabul edersek herhangi bir gelir elde etmek için bir şekilde üretim faktörüne sahip olmak veya içinde bulunmak gereği açıkça ortaya çıkar. Toplam gelirin emek ve servet gelirlerinin toplamı olduğunu varsayarak gelir dağılımını belirleyen önemli unsurun emeğin dağılımı, servetin dağılımı ve faktör fiyatları olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.4.1.Emeğin Dağılımı

Fırsat eşitliği ücret gelirlerinde adalete olumlu katkı sağlayabilir ancak, emekçinin kişisel kabiliyeti, yaşadığı çevre, işgücünün uzun veya kısalığı, işinde alternatifinin oluşu veya olmayışı, risk alabilme cesareti, tecrübesi, eğitimi ve doğal olarak şansını gibi nedenlerden dolayı mutlak anlamda bir eşitlik söz konusu olamaz.

Eğitim yoluyla kişilerin yüksek ücretli iş kollarına ve mesleklere yöneltilmesi ücretler arasındaki farkı azaltabilir. Lakin yüksek ücretli işler yüksek bilgi ve beceri gerektirir. Bu bilgi ve becerileri elde etmek de son derece zor ve maliyetli bir süreçtir. Arz yönünde kısıtlamalar azaltılsa dahi farklı işlerin farklı vasıf da emeğe gereksinimi, ve emeğin aynı vasa sahip olamamasından dolayı emek gelirleri arasındaki matematiksel eşitsizlik devam edecektir. Ancak uzun vadede eğitimde fırsat eşitliği ile bu adaletsizlik düzeltilebilir.

4.1.4.2.Servetin Dağılımı

Servetin dağılımı kalifiye işgücü dağılımına kıyasla daha adaletsiz bir dağılımdır. İşgücünün kalifiye olmasının olanakları sınırlı iken servet edinmenin sınırı yoktur. Kişisel gelir dağılımındaki adaletsizliklerin önemli nedenlerinden biride servetin dengesiz dağılımıdır. Dünya genelinde az sayıda kişi özel servetlerin çok büyük bir bölümünü elinde bulundurmaktadır.

Servetin değerinde meydana gelen artış, gelir dağılımındaki adaletsizliğini servet sahibi lehine bozacaktır. Servet önemli bir gelir kaynağıdır ve servetin büyük bir kısmı genelde miras olarak edinilmiştir. Miras olarak edinilen tek servet türü mali nitelikte olan servet değeridir, beşeri sermayede miras olarak edinilir. Servet sahibi olan iyi yetişmiş ebeveynler çocuklarını iyi yetiştirip iyi eğitim almalarını sağlamaktadırlar. Neticede ebeveynler mali servetlerinin yanı sıra beşeri servetlerini de çocuklarına aktarmaktadır.

4.1.4.3.Faktör Fiyatları

Faktör fiyatları ücret, faiz, rant ve kar gibi üretim faktörlerinin fiyatlarıdır. Faktör fiyatları yüksek gelir mantığı ile düşük fiyatlı sektörlerden yüksek fiyatlı olanlara doğru hareket ederler. Neticede fiyatların düşük olduğu sektörlerde arz azalacak ve bu arz eksikliği fiyatları yükselmeğe zorlayacaktır. Fiyatların yüksek olduğu sektörlerde faktör arz miktarı yükselecek ve neticede ortaya çıkan arz fazlalığı faktör fiyatını azalma yönünde zorlayacaktır. Bu hareket faktör fiyatları eşitlenene dek sürecektir.

Faktör fiyat farklılıklarını dinamik farklılıklar ve denge farklılıkları olarak ikiye ayırabiliriz. Bir endüstrinin büyümesi ve bir diğerinin küçülmesi durumunda ortaya çıkan farklılıklar dinamik farklılıklardır. Bu tip farklılıklar faktörlerin yeniden dağılımına yol açar. Yeniden dağılım farklılıkları ortadan kaldıracak yönde bir etkiye bulunur. Bu sürecin ne kadar süreceği faktörlerin endüstriler arası hareket kabiliyetine bağlıdır. Denge farklılıkları faktörlerin kendi içlerindeki farklılıklara, beceri elde etme maliyetindeki farklılıklara ve farklı faktör kullanımlarının parasal olmayan kazanımlarındaki farklılıklarla alakalıdır.

4.1.5.Enflasyon ve Ekonomik Krizler

Sağlıksız ve istikrarsız bir ekonominin göstergesi olan enflasyon gelir dağılımında bozukluk yaratan temel sorunlardan biridir. Enflasyonun sürekli bir nitelik kazanması, toplumda enflasyondan rahatsız olmayan kesimlerin varlığını ve bunların siyasal karar alma mekanizmasında etkisini ortaya koymaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar, teknelci eğilimlerin fiyat hareketlerinin oluşumunda belirleyici ve önemli bir olgu olduğunu göstermektedir.

Gelir dağılımında, sermaye geliri ile işgücü geliri arasında işgücü aleyhine adaletsizliği meydana getiren en önemli araç enflasyondur. Bununla birlikte enflasyonla mücadelenin nasıl, ne zaman, hangi araçlarla yapılacağı ve en önemlisi, bedelinin kimler tarafından ve nasıl ödeneceği hususudur. Gelir dağılımı açısından ücret ve maaşlarda enflasyonun oranı göz ardı edilerek yapılan düzenlemeler bu kesimlerin daha da mağdur olmasına neden olmaktadır.

Enflasyon gelir dağılımı açısından lineer olmayan bir etkiye sahiptir. Yüksek enflasyon gelir dağılımındaki adaletsizliği önemli ölçüde artırır; ancak enflasyonun düşmesi doğrudan doğruya bir iyileşmeye yol açmaz. Enflasyonun gelir dağılımı üzerinde tersine artan oranlı bir vergi etkisi vardır. Yüksek gelire sahip kesimler enflasyona karşı kendilerini rahatça korurken, sabit gelirliler kendilerini koruyamazlar.

Ekonomik krizler neticesinde ortaya çıkan devalüasyon, işsiz kalma, iflas etme, yüksek enflasyon gibi nedenlerle gelir dağılımına olumsuz yönde etki ederler. Ekonomik krizlerin meydana getirdiği olumsuz şokların etkilerini hafifletici ve ortadan kaldıracı sosyal güvenlik sisteminin gelişmekte olan ülkelerde yetersiz olması bu krizleri daha derin hissetmeğe yol açmaktadır.

Ekonomik krizlerden en fazla etkilenen kesim işsizler, yoksullar ve yaşlılardır. Kriz anlarında ücretliler ve maaşlılarda üç seçenekle karşı karşıyadır; daha düşük bir ücreti kabul etme, enformel sektöre kayma, işsiz kalma.

Ekonomik krizlerden çıkmak için uygulanan istikrar ve uyum programlarının da gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkileri vardır. Bu programlar kişilerin tüketimlerinin azalmasına yol açan daraltıcı para ve maliye politikalarını uygulurlar. Milli paranın değer kaybetmesi reel ücretleri baskı altına alır. Çalışan kesimler ücretlerin dondurulması, istihdam olanaklarının kısıtlanması ve ücret dışındaki menfaatlerdeki kesintilerden etkilenir. Sübvansiyonların kamu maliyesine olan yükünü azaltmak için kaldırılması ile birlikte üretilen mal veya hizmetlerin fiyatlarındaki artış gibi uygulamalar gelir dağılımındaki adaletsizliği doğal olarak artırmaktadır.

4.1.6.Eğitim Seviyesi

Gelir dağılımları konusunun en önemli faktörlerinden biri, toplumda bireyin küresel planda geçerli bilgi, beceri ve kalifikasyon ile donatılmış olup olmadığıdır. İşletmelerde çalışanların eğitim yapısında son yıllarda çok hızlı bir gelişme görülmekle birlikte farklı ekonomiler dikkate alındığında, eğitime yönelik faaliyetlerin hayati özelliği kendisini göstermektedir.

Ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerde örgenci öğretim kademelerini bitirdikçe o öğretim kademesinden beklediği özel getirinin miktarı, o öğretim kademesinin örgenciye maliyetinden çok daha fazla olarak artmaktadır. Beklenen fayda ile maliyetler arasındaki farkı maksimum yapmak için örgenci mümkün olduğu kadar eğitime ve öğretime devam etmeyi kendisi açısından en uygun bir strateji olarak benimsemektedir³².

Kişilerin gelir farklılıklarını açıklamada zeka seviyesi, ebeveynlerin sosyal statüsü etkili olmakla birlikte belirleyici faktör kişinin sahip olduğu mesleki statüdür. Mesleki statünün ise alınan eğitim ile ilişkisinden dolayı eğitim ile kişisel gelir dağılımları arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir.

Kişinin aldığı eğitimde birçok faktör rol oynamaktadır, ancak ebeveynlerin aldığı ortalama eğitim ve mesleki statü çocukların alacağı eğitimde belirleyici olmaktadır. Buna paralel olarak ebeveynin sosyal statüsü de alınacak eğitimi belirlemede etkindir. Çocukların eğitim seviyeleri ile ebeveynlerin mesleki ve eğitim durumları arasında yüksek ilişki tespit edilmiştir³³.

Günümüzde beşeri sermaye en önemli üretim faktörü konumundadır. Bununla birlikte ekonominin genel yapısı, eğitimle kişisel gelir dağılımları arasındaki ilişkiyi dolaysız olarak etkilemektedir. Piyasa şartlarından bağımsız olarak gelişen ve mesleki tercihlerin bağımsız olarak yapılmadığı bir ekonomide eğitimin kişisel gelir dağılımları

---

³² DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.64.

³³ Yumuşak ve Bilen, s.79.

etkisi beklenenden daha düşük olabilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise ebeveynlerin sosyal statüsü çocukların aldığı eğitimi ve elde ettiği geliri daha yüksek oranda etkilemektedir. Eğitimin kazançları açıklamadaki rolü gelişmiş ülkelerdekinden daha fazla olmaktadır çünkü eğitim almış kişilerin sayısı oldukça azdır. Gelişmekte olan ülkelerde nitelikli eğitim almış kişilerin sayısı az olduğundan ve kısa sürede durumun değişmesi mümkün olmadığından, arz ve talebe bağlı olarak gelir elde etmede eğitimin etkisi yüksek olmaktadır. Kısaca gelişmekte olan ülkelerde kazanç farklılıklarını açıklamada eğitimin etkisi gelişmiş ülkelere göre daha fazladır.

4.2.Sosyal Norm ve Düzenlemeler

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında sosyal güvenlik sistemi çok önemli ipuçları verebilir. Sosyal güvenlik esasen iki temelden oluşan bir bütündür. Bunlar sosyal sigortalar ve sosyal yardımlardır. Gelişmiş ülkelerde nüfusun büyük bir kısmı, nerde ise tamamı sosyal sigorta kapsamında iken, gelişmekte olan ülkelerde sosyal sigortalar sınırlı bir kesimi kapsamaktadır. Özellikle işsizliğin yüksek olduğu ülkelerde sosyal sigortalar tarafından kapsanan nüfus avantajlı olmakta ve gelir dağılımı adaletsizliğini artırmaktadır.

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ölçülmesinde, ülkedeki sosyal güvenlik harcamalarının milli gelir içindeki payı önemli bir göstergedir. Gelişme seviyesi ile birlikte, milli gelir içinde sosyal güvenliğe ayrılan paylar artmaktadır.

Gelir dağılımı adaletsizliğine doğrudan veya dolaylı yoldan etkide bulunan çok sayıda sosyal norm ve düzenlemeler bulunmaktadır. Ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye ve geleneklere göre farklılık gösterebilen bu sosyal norm ve düzenlemelerden gelir dağılımı üzerinde önemli etkilere sahip olanları kısaca açıklanacaktır.

4.2.1.Kira Sözleşmeleri

Gayrimenkul mülkiyetinin belli bir kesimin elinde yoğunlaştığı ve kira geliri üzerinde ciddi bir kamu denetimin olmadığı ülkelerde kira sözleşmeleri gelir dağılımının belirlenmesinde önemli bir yer alır. Özellikle tarım arazilerinin kiralanmasında uygulanan ‘yarılık sistemi’ tarım gelirinin dağılımında önemli rol oynamaktadır.

4.2.2.İş Sözleşmeleri

Gelişmekte olan ülkelerde genelde çok yaygın olmamakla birlikte iş sözleşmeleri yapılabildiği takdirde işgücü açısından hükümet dışı ilave bir sosyal güvenlik sistemi oluşturmaktadır. Ekonominin durağan veya kriz anlarında dahi iş imkanını koruduğundan gelir dağılımı üzerinde olumlu etkileri vardır.

4.2.3.Evlilikler

Eş seçimi, evlilik yaşı, evlenme masrafları, çeyizlerin değeri, düğünde verilen hediyeler ülkelerin gelenekleri ile doğrudan alakalıdır. Evlilik gelir ve servetin dağılımı açısından önemli bir noktadır. Zenginin zenginle, yoksulun yoksulla evlendiği ülkelerde gelir dağılımındaki adaletsizliğin uzun yıllar sürme olasılığı vardır. Kentleşme, modernleşme, globalizm ile birlikte geleneklerinde değişimi ile evlilikler gelir dağılımına olumlu yönde etkide bulunabilirler.

4.2.4.Miras

Geleneksel toplumlarda beşeri sermayeye ile birlikte servet ve servetin miras yoluyla sonraki kuşaklara aktarılması gelir dağılımındaki adaletsizliğin önemli nedenlerinden biridir.

Genellikle mali servet ve beşeri sermaye ile birlikte, aile adı, bu adın itibar ve şöhreti, aile bağlantıları, ailenin toplumdaki yeri sosyal sermaye olarak sonraki kuşaklara aktarılmaktadır. Sosyal sermaye açısından avantajlı konumda olanlar daha yüksek gelir elde etmektedirler. Bu sosyal normlar çeşitli kamusal karar ve düzenlemeler, globalleşme, kentleşme, modernleşme ve önemli ekonomik gelişmelerle değiştirilebilir.

4.3.Globalleşme

Globalleşme ile birlikte ülkeler dünya ekonomisine daha da entegre olmaktadır. Bu entegrasyonla birlikte mal ve hizmetin yanı sıra teknolojiler, finansal akımlar, yabancı sermaye yatırımları, işgücü, bilgi ve kültürel akımlar hızlı bir şekilde yer değiştirmektedir. Bunun neticesinde artık sosyal ilişkiler sınırlar, zaman ve mesafe gibi kısıtlayıcı faktörlerden etkilenmemektedir.

Globalleşme ticaretin ve yatırımın önündeki engelleri zaman içinde kaldırmaktadır. Bu eğilim uluslar arası hareket edebilen sermaye lehine gelir dağılımını değiştirebilmektedir. Sermaye sahipleri kalifiye işçiler ve kaynaklarını talebin yoğun olduğu yere arz ederek servetlerini kolayca artırabilirler. Bununla birlikte kalifiye olmayan işgücü ve orta düzey yöneticilere yönelik talep azalacağından bu kesim gelir kaybı ile karşı karşıya kalacaktır.

Globalleşme sosyal güvenlik açısından hükümetleri zorlamaktadır. Yabancı yatırımcıları çekmek için dış ticarete yönelik korumacı uygulamaları gevşeten ve vergi indirimi imkanı sunan hükümetler oluşan vergi kaybından dolayı eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerini yerine getirmekte zorlanabilmektedir. Bu da geniş halk kitlelerinde önemli gelir kaybına yol açabilir.

Globalleşme genel olarak istihdam olanaklarını artırmaktadır. Ancak kalifiye olmayan işçiler için durum böyle olmayabilir. Geleneksel sektörlerde işlerini kaybedenlerin büyüyen ve gelişen sektörlerde iş bulabilmeleri mümkün olsa da bu öncelikli olarak kalifiye işgücü içindir. İstihdam coğrafi ve sektörel açıdan yoğunlaşmışsa özellikle kalifiye olmayan işçilerin iş bulabilme imkanı azalır ve bu durum gelir dağılımı adaletsizliğini artırabilir.

Globalleşme iyi yönetildiği takdirde oluşacak istihdam, sonucunda meydana gelmesi muhtemel servet ve gelir imkanları ile gelir dağılımını olumlu yönde etkileyebilir. Ancak kötü yönetilmesi durumunda gelir dağılımı adaletsizliğini artırarak, marjinalleşme, güçsüzlük ve yoksulluğa yol açabilir.

4.4.Teknolojik ve Organizasyonel Gelişim ve Değişim

Teknolojik gelişim ve değişim kalifiye olan iş gücünün verimliliğini artıracığı için bu iş gücünün lehine gelişmeler gösterir. Ancak kalifiye olmayan işgücü robot teknolojisi ve tam otomatik yapılarla birlikte olumsuz yönde etkilenebilmektedir.

Organizasyonel değişim çalışma hayatında gerekli olan becerileri yeniden tanımlamaktadır. Yeni yapıda kalifiye olmak çeşitli görevleri çok boyutlu olarak yapabilmeyi, yeni görevleri çabucak kavramayı, diğer çalışanlarla iletişim kurma

yeteneğine sahip olmayı, sorumluluk ve karar verme yeteneğine sahip olmayı ve değişen müşteri ihtiyaçlarına cevap vermede inisiyatif alabilmeyi gerektirmektedir³⁴.

Gelişmiş ülkelerde organizasyonel anlamda da gelişmişlik söz konusudur. Bu gelişimin asıl unsurlarını ürün tasarımının, ürünün, işin, planlamanın ve mevcut yönetimin organizasyonundaki değişiklikler oluşturmaktadır. Organizasyonel değişim ve gelişimde gelir dağılımı üzerinde etkili olmaktadır. Gelir dağılımını etkileyen ve teknolojik ve organizasyonel değişime neden olan temel faktörler dörde ayrılabilir.

4.4.1.Sermaye Değişimi

Sermaye sahipleri teknolojik değişimle birlikte gelir dağılımını kendi lehlerine çevirebilecek önemli avantajlara sahiptirler. Çok yönlü kullanılabilen makineler, programlanabilir üretim ekipmanları, bilgisayar destekli dizayn ve imalat gibi yenilikler farklı ürünlerin kitlesel düzeyde ve daha az maliyetle üretilebilmesini sağlamaktadır. Makinelerin çok yönlü üretim yapabilmesi ile birlikte bu makineleri kullananlarında daha kalifiye olması gerekmektedir. Neticede bu kalifikasyona sahip işgücü gelir dağılımı açısından kendisine avantaj sağlamaktadır.

4.4.2.Enformasyon Teknolojisi Değişimi

Enformasyon teknolojisinde meydana gelen değişikliklerle bilgi yöneticilerden işçilere, firmalardan tedarikçilere ve üreticilerden tüketicilere doğru iletilmektedir. Günümüzde bir çok yönetici ve işçi dizayn sorunları, üretimdeki darboğazlar, girdilerin

---

³⁴ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Savaş Vural, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri.**

tedariki, müşteri talepleri ve diğer bir çok iş açısından daha fazla ve tam zamanında bilgi sahibidir. Üretimde rol alan unsurlar içerisinde üst düzey yöneticilerin haricinde olanlarında değerli ve geçerli bilgiye sahip olma olanaklarının artması ile birlikte kendi gelirlerini artırıp, gelir dağılımına olumlu yönde katkı sağlayabilirler.

4.4.3.Beşeri Sermaye Değişimi

Genelde beşeri sermaye yatırımlarının, özelliklede eğitim yatırımlarının gelir dağılımı üzerinde olumlu etki yapacağı birçok ülkedeki gözlemlerden elde edilmiş önemli bir konudur. Günümüzde iktisadi kalkınma denilince öncelikle beşeri kalkınma algılanmaktadır. Eğitim ve öğretim sistemlerinin yaygınlaşması ve gelişmesi, genç neslin daha iyi bir eğitim görmesi demektir. Buda kalifiye işgücünü artıracaktır. İyi yetişmiş ve belirli alanlarda uzmanlaşmış olan işgücü üretimde daha verimli ve becerili olacağı için kendi gelirini artıracaktır.

4.4.4.Alışkanlık ve Tercihlerin Değişimi

İnsanlar kendilerini geliştirip çok yönlü bir beşeri sermayeye sahip olunca çalışma hayatındaki tercihlerinde değişiklikler meydana gelebilmektedir. Beşeri sermayesi yüksek işgücü monoton, tekrara dayalı işler yerine, kendi inisiyatifini kullanabileceği, yaratıcı yönünü ortaya çıkarabilecek ve karar yetkisine sahip olabileceği işleri tercih etmektedir.

Tüketici alışkanlıklarının ve tercihlerinin değişimi neticesinde standart ve seri üretim olmayan farklılaşmış ürünlerin üretilmesi zorunludur. Bu zorunluluk üreticinin organizasyonel yapısını dahi değişime zorlamaktadır. Tüketicinin bu tercihinin seslenebilen, kalifiye işgücü becerisi neticesinde gelirini artıracaktır.

5.GELİR DAĞILIMI ÖLÇÜM METODLARI

Gelir dağılımı istatistikleri farklı gelirlere sahip olan kişilerin sayısı ile oranını göstermekte ve toplam gelirin ne ölçüde adil dağıldığının görülmesini sağlamaktadır. Gelir dağılımı istatistikleri genellikle tek bir kişi yerine aileleri baz alarak hazırlanmaktadır. Bir ülkede gelir dağılımını tespit etmek için iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunların bir tanesi örnekleme yöntemine dayanır. Bu yaklaşımda öncelikle aileler tespit edilir. Bu ailelerin harcama ve tasarrufları ile ikisinin toplamı olan geliri hesaplanır. Örneklemeden elde edilen bilgiler genelleştirilerek gelir dağılımı tahmin edilmeğe çalışılır. Diğer yaklaşım ise gelişmiş ülkelerde görülen gelir vergisi kayıtları yaklaşımıdır. Bazı gelirlerin vergiden muaf olması, vergi kaçırmak için beyan edilen gelirin düşük gösterilmesi gibi nedenlerden dolayı gelir vergisi kayıtlarının esas alınması örnekleme yöntemine göre daha çok hata içermektedir³⁵.

Kişisel gelir dağılımları, çeşitli gelir büyüklüklerine veya gelir dilimlerine düşen birey, aile veya tüketici birimi sayılarını gösteren frekans dağılımıdır. Gerek gelirlerin, gerekse tüketici birimlerinin bir tabloda basit ve kümülatif yüzdelerle ifade edilen bir dağılımın en elverişli ve en çok kullanılan diyagramlı ifadesi, bilindiği gibi Lorenz eğrileridir³⁶. Kişisel gelir dağılımı adaletsizliğinin belirlenmesinde genelde istatistiksel ölçüler kullanılır. Literatürde kişisel gelir dağılımındaki adaletsizliği belirlemek amacıyla kullanılan çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Bu bölümde bunlara çok kısa bir şekilde değineceğiz³⁷.

---

³⁵ Erkan Işığışok, “Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE),1989, ss.49-50.

³⁶ Işığışok, “Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, s.54.

³⁷ Erkan Işığışok, “Kişisel Gelir Dağılımındaki Eşitsizliği Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçüler”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt.14, Sayı.1-2, Mart-Kasım 1993, s.211.

5.1.Ortalamalar

Ortalamalar duyarlı ve duyarsız olarak ikiye ayrılır. Duyarlı ortalamalar seri terimlerin tamamını dikkate almasına karşılık, duyarsız ortalamalar seri terimlerinin bir kısmını dikkate almaktadır. Gelir dağılımı serilerinde genellikle aritmetik ve geometrik ortalamalar kullanılmaktadır. Seri terimlerinde aşırı uç değerlerin yer alması nedeniyle geometrik ortalama aritmetik ortalamaya kıyasla daha iyi sonuç vermektedir.

Gelir dağılımı serisinin aritmetik ortalaması, toplam milli gelirin, toplam nüfusa bölümüyle elde edilir. Hesaplanan bu ortalama kişi başına düşen milli geliri ifade eder. Aritmetik ortalama yerine geometrik ortalama kullanıldığında ise gelirlerin toplamı yerine gelirlerin logaritmalarının toplamı terim sayısına bölünür ve sonunda antilogaritma alınır.

Genel bir ortalama niteliği taşıyan ‘kişi başına düşen milli gelir’ kavramı, kişisel gelirler arasındaki adaletsizliği ve ailelerin gelirlerindeki farklılıkları belli etmemektedir. Oysa bu gelirlerin miktarlarına göre dağılımı sosyal adalet açısından olduğu kadar, ekonomik açıdan da büyük öneme sahiptir.

Duyarsız ortalamalar grubunda ise mod, santil, desil, kartil ve medyan yer almakta ve mod dışındakiler kantiller olarak adlandırılmaktadır. Bu ölçülerden mod gelir dağılımı serisinde en çok tekrarlanan geliri veya gelir grubunu göstermektedir. Kantiller yardımıyla gelir dağılımı serisi 100’e, 10’a, 4’e, ve 2’ye bölündüğünde sırasıyla %1, %10, %25, %50’lik gelir dilimlerine ulaşılır. Kantillerin maksimum değeri ile minimum değeri arasındaki farklar hesaplanarak bazı karşılaştırmalar yapmak mümkündür. Örneğin santiller arası fark olarak adlandırılan ve en yüksek gelire sahip olan yüzde nüfus ile en düşük gelire sahip olan aynı yüzde nüfusun milli gelirden aldıkları payların farkı olarak ifade edilen ölçü sayesinde gelir dağılımındaki uçurumun hangi boyutlarda olduğu belirlenebilir.

5.2.Değişkenlik Ölçüleri

Kişisel gelir dağılımındaki adaletsizliği belirlemek amacıyla çok sayıda değişkenlik ölçüsünden yararlanılabilir. Bu ölçüler aşağıda sıralanmıştır.

- 1.Değişim Genişliği
- 2.Aralık Ölçüsü
- 3.Kartillerarası Fark
- 4.Desillerarası Fark
- 5.Santillerarası Fark
- 6.Ortalama Sapma
- 7.Standart Sapma
- 8.Logaritmik Standart Sapma
- 9.Değişim Katsayısı
- 10.Logaritmik Değişim Katsayısı

Bu ölçülerden ilk beşi seri terimlerinin belirli bir kısmını, diğerleri ise seri terimlerinin tamamını dikkate alır. Seri terimlerinin tamamını dikkate alan ölçülerin diğer ölçülere göre üstün olduğu bir gerçektir. Ancak seri terimlerinin belirli bir kısmını dikkate alan ölçülerde dikkate aldıkları kısımlar itibarıyla öneme sahiptir.

Değişim genişliği gelir dağılımı serisinde maksimum gelir ile minimum gelir arasındaki farkı ortaya koyar. Aralık ölçüsü, değişim genişliğinin ortalama gelire oranıdır. Kartillerarası, desillerarası, ve santillerarası fark ölçüleri sırasıyla en büyük kartil, desil ve santil ile en küçük kartil, desil ve santil arasındaki farkı vermekte ve bu

farkta küçükten büyüğe doğru sıralanmış gelirlerin, en ortada yer alan %50'lik, %80'lik ve %98'lik kısmını içermektedir.

Ortalama sapma, terimlerin merkezi bir değerden(aritmetik ortalama, bazen de medyan) mutlak sapmalarının(farklarının) aritmetik ortalamasıdır. Ortalama sapma değeri sıfırdan uzaklaştıkça değişkenliğin arttığı, sıfıra yaklaştıkça seri terimlerinin aritmetik ortalama etrafında yoğunlaştığı söylenebilir.

Standart sapma, terimlerin aritmetik ortalamadan cebirsel sapmalarının kareli ortalamasıdır. Standart sapma istatistiksel analizlerde değişkenlik ölçüsü olarak en çok kullanılan ölçüdür. Standart sapma değeri sıfırdan uzaklaştıkça değişkenliğin arttığı, sıfıra yaklaştıkça değişkenliğin azaldığı söylenebilir. Ortalama sapmanın aritmetik ortalama ile, standart sapmanın da kareli ortalama ile ilişkili olması, ayrıca kareli ortalamanın da her zaman aritmetik ortalamadan büyük olması nedeniyle, standart sapma da her zaman ortalama sapmadan büyük çıkmaktadır.

Logaritmik standart sapma, terimlerin logaritmalarının geometrik ortalamadan sapmalarının kareli ortalaması şeklinde hesaplanır. Bu ölçü ile standart sapma arasındaki fark, terimlerin kendilerinin yerine logaritmalarının işleme girmesi ve son aşamada da antilogaritma alınmasıdır. Seri terimleri arasında aşırı uç değerlerin olması durumunda geometrik ortalama aritmetik ortalamaya göre daha güvenilir sonuç vermektedir.

Değişim katsayısı, standart sapmanın aritmetik ortalamaya bölünerek sonucun 100 ile çarpılmasıyla elde edilir. Bu ölçü ile standart sapmanın aritmetik ortalama içindeki payı bulunmuş olur. Değişim katsayısının sıfır olması, ancak mutlak eşitlik durumunda mümkündür. Bu nedenle değişim katsayısı mutlaka sıfırdan büyük değer alır. Değişim katsayısına alternatif olarak logaritmik standart sapmanın geometrik ortalamaya bölünmesiyle elde edilen logaritmik değişim katsayısı kullanılabilir.

5.3.Yüzde Payları

Yüzde payları kişisel gelir dağılımı adaletsizliğini oldukça sık kullanılan ve eşitsizlik ölçüleri içinde en açık olanıdır. Özellikle uluslar arası kıyaslamalarda gelir sahiplerini gelir düzeylerine göre %20'lik dilimler halinde beş eşit gruba bölerek her gelir grubunun toplam gelirden aldığı payları belirler. Aynı mantıkla yine gelir düzeylerine göre %1'lik, %5'lik veya %10'luk nüfus gruplarının milli gelirden aldıkları paylarda saptanabilir. Özellikle en yüksek gelire sahip %20'lik nüfus ile en düşük gelire sahip %20'lik nüfusun milli gelirden aldıkları paylar oldukça önemlidir. Bu iki ekstrem durum arasındaki farkların büyümesi eşitsizliğin arttığı anlamına gelmektedir.

5.4.Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı

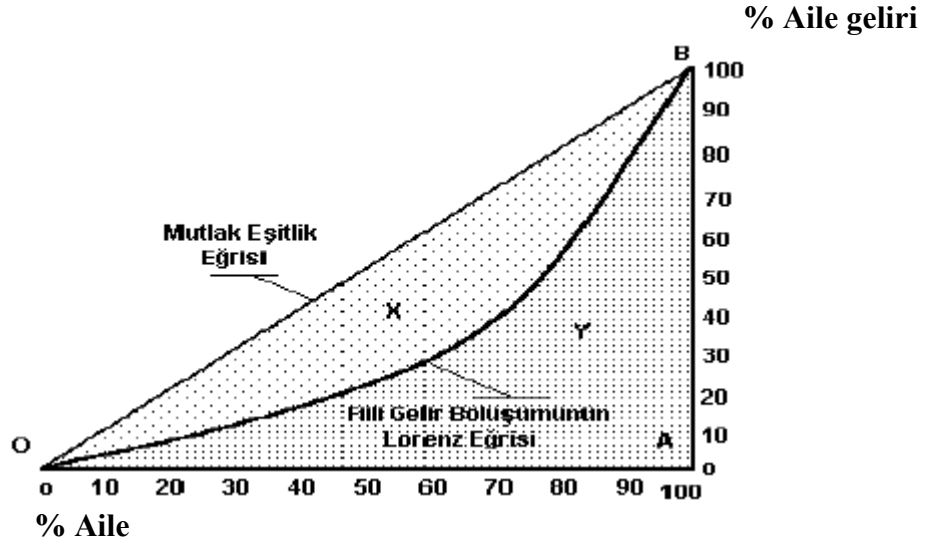
Gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan Lorenz eğrisi gelir dağılımındaki eşitsizliğin grafiksel olarak gösterilme yollarından biridir. Eğrinin yatay ekseninde kişi veya hane halkları nüfusunun birikimli yüzde payları, dikey ekseninde ise bu kişi veya hane halklarının elde ettikleri gelirin birikimli yüzde payları yer alır.

Lorenz eğrisi ülkedeki toplam gelirin, yüzde olarak ne kadarını kaç kişinin aldığını, yani gelirin ne şekilde paylaşıldığını gösterir. Herkesin aynı gelire sahip olması durumunda Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusu (45°'lik doğru) ile çakışır. Hiçbir ekonomide mutlak eşitliğin gerçekleşmeyeceği dikkate alınır, Lorenz eğrisi her zaman mutlak eşitlik doğrusunun altında yer alır. Bu durumda alt gelir gruplarının oransal olarak daha düşük gelir düzeyine sahip oldukları anlaşılır ve yoksulların bulunduğu bölge olan sol alt köşeden, zenginlerin bulunduğu bölge olan sağ üst köşeye doğru eğri üzerinde hareket edildiğinde, eğimin azalmadığı görülür.

Şekil 5.1'de görülen (OB) doğrusu üzerinde yer alan her noktada nüfus yüzdesi ile bu nüfusa karşılık gelen gelir yüzdesi birbirine eşittir. Milli gelirin bütün kişilere eşit

bir şekilde dağıtıldığı, yani kişi veya hane halklarının nüfus içindeki yüzde paylarının gelirden aldıkları yüzde paylara eşit olduğu bu noktalardan oluşan ve her bir ekseninde 45°'lik açı yapan OB doğrusu 'mutlak eşitlik eğrisi' olarak adlandırılır. OAB eğrisi ise milli gelirin en yüksek düzeyde eşitsiz bir şekilde dağıldığını ifade eder. OB ile OAB arasında kalan tüm eğriler Lorenz eğrisi olarak isimlendirilir ve milli gelirin dağılımı bakımından söz konusu olabilecek diğer gelir dağılım olasılıklarını gösterir. Bu eğriler mutlak eşitlik eğrisine yaklaştıkça milli gelirin dağılımındaki eşitsizlik azalırken bu eğriler OAB eğrisine doğru yaklaştıkça eşitsizlik artar.

Şekil 5.1: Lorenz Eğrisi

Gelir dağılımında adaletsizliğin olması durumunda nüfusun en az gelire sahip %10'u toplam gelirin %10'undan daha azını alırken nüfusun en yüksek gelirli %10'u toplam gelirin %10'undan fazlasını alacaktır. Bu nedenle fiili gelir dağılımını gösteren Lorenz eğrisi daima mutlak eşitlik eğrisinin altında yer alır.

Lorenz Eğrisinden aynı ülke içinde farklı zamanlardaki gelir dağılımlarındaki adaletsizliği yada farklı ülkelerin gelir dağılımlarındaki farkları karşılaştırmak için yararlanılabilir. İki farklı gelir dağılımı karşılaştırıldığında birinci dağılımın Lorenz eğrisi, dağılımın her noktasında diğer dağılımın Lorenz Eğrisine göre OB doğrusuna daha yakın ise ilk dağılımın daha adaletli bir dağılım olduğunu gösterir.

Gini Katsayısı bir Lorenz Eğrisi ölçütüdür ve 0 ile 1 arasında değer alır. Katsayının 1'e yaklaşması gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığını, 0'a yaklaşması azaldığını gösterir. Gini toplanma oranı herkesin eşit gelir elde etmesi durumunda sıfır, gelirlerin tek bir kişinin veya grubun elinde toplanması durumunda ise bir değerini alır. Gelir dağılımındaki adaletsizliği ölçmede en çok kullanılan bu katsayı her düzeydeki zenginden yoksullara yapılan transferlere karşı duyarlı olabilmektedir.

Gelir grupları arasındaki gelir transferleri Gini Katsayısını etkiler. Objektif bir istatistiki ölçüt olmasına rağmen üst ve alt gelir düzeyindeki yığılmaları dikkate almaz. Bu nedenle yığılmanın alt gelir gruplarında yoğun olduğu gelişmekte olan ülkeler ile yığılmanın orta kesimlerde daha yoğun olduğu gelişmiş ülkelerin Gini Katsayılarının karşılaştırılması halinde sonuçlar dikkatli yorumlanmalıdır.

Lorenz Eğrisi Gini Katsayısının hesaplanmasında kullanılabilir. Şekle göre Gini Katsayısı, OB doğrusu ile Lorenz Eğrisi arasında kalan alanın (X) OAB üçgeni içinde kalan alana oranlaması ile ölçülür.

$$G = X / (X + Y)$$

5.5.Pareto Katsayısı

Pareto zamana ve mekana bağlı olmaksızın, bütün çağlarda ve ekonomilerde gelir dağılımını tanımlayan eğrilerde üst gelir grubuna sahip olan dilimlerin eğimlerinin birbirinin aynı olduğunu ifade eden doğrusal olmayan bir model önermiştir.

$$y_i = Ax_i^\alpha \quad \alpha < 0$$

Burada y_i , gelirleri x_i seviyesinde veya üstünde olanların sayısını (frekansı), A sabit bir sayıyı ve α Pareto katsayısını göstermektedir. Ayrıca α değerinin de çeşitli ülkeler için bulunan sonuçlara göre yaklaşık olarak -1,5 olduğu belirtilmektedir³⁸.

Denklemden de anlaşılacağı gibi, Pareto Katsayısı, belirli bir gelir düzeyi ile bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır. Denklemin her iki tarafının da logaritması alındığında aşağıdaki denklem kurulur.

$$\log y_i = \log A + \alpha \log x_i \quad \alpha < 0$$

Eğer frekansın logaritmaları ile bunlara karşı gelen gelirlerin logaritmaları koordinat sisteminde işaretlenirse, diğer bir deyişle verilerin çift taraflı logaritmik bir düzlemde grafiği çizilirse, Pareto dağılımı negatif eğimli bir doğru gibi görünecektir. Böylece gelir dağılımı eşitliğe doğru yakınlıklaştıkça α 'ın değeri artacaktır. α değerinin negatif olması beklenir.

5.6. Asimetri Ölçüleri

Asimetri, (eğiklik, çarpıklık) ölçüleri yardımıyla, bir frekans dağılımında gözlemlerin çoğunluğunun ortalamasının hangi tarafında olduğu belirlenebilir. Bu belirleme işlemi gelir dağılımı serisi için yapıldığında, gelir dağılımının şekli hakkında bilgi sahibi olunur. Asimetri ölçüleri şu şekilde sınıflandırılabilir.

1. Ortalamalara dayanan (Pearson) asimetri ölçüsü
2. Kartillere dayanan (Bowley) asimetri ölçüsü
3. Momentlere dayanan asimetri ölçüsü

---

³⁸ Erkan Işığışık, "Kişisel Gelir Dağılımındaki Eşitsizliği Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçüler", s.219.

Gerek ortalamalara dayanan asimetri ölçüleri, gerekse kartillere dayanan asimetri ölçüleri bir serinin asimetri durumu hakkında yaklaşık bir fikir verebilmektedir. Asimetriyi daha duyarlı bir şekilde ölçebilmek amacıyla momentlere dayanan asimetri ölçüsünden yararlanmak daha uygundur.

İki farklı ülkenin gelir dağılımı serisi için hesaplanacak olan asimetri ölçüsünden hangisi daha büyük ise o ülkenin gelir dağılımı diğerine göre daha adaletsizdir. Belirtilmesi gereken önemli bir noktada asimetri ölçüsünün 0,5 değerini aşması durumunda asimetrinin güçlü olarak yorumlandığıdır. Bu da gelir dağılımı serileri için arzu edilen bir durum değildir.

5.7. Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü

Gini Oranı ve benzer ölçüler gelir yelpazesinin çeşitli noktalarında eşitsizliğe verilecek tartı konusunda gizli yargılar taşırlar. Diğer bir deyişle, değişik gelir dağılımlarını çeşitli gelir eşitsizlik ölçülerine göre sıraladığımız zaman ortaya düzgün olmayan bir sıralama çıkabilir. Bunun nedeni eşitsizliğe verilecek tartıların farklı olmasıdır. Bu tartılar değer yargılarından bağımsız olmadıkları için Atkinson, sosyal refah fonksiyonunu geliştirerek, çeşitli eşitsizlik ölçülerini bu sosyal refah fonksiyonuna göre yeniden sıralamaya çalışmıştır³⁹.

Çok açık olarak görünmemekle birlikte Atkinson eşitsizlik ölçüsü, gelirlerin eşit dağılması halinde, belirli bir zamandaki sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için o zamanki toplam gelirin ne kadarlık bir kısmının yeterli olduğunu ifade etmektedir. Ancak Atkinson eşitsizlik ölçüsünü gelirin yeniden dağılımından doğan potansiyel kazançların bir ölçüsü olarak yorumlamak mümkündür.

---

³⁹ Işığçok, “Kişisel Gelir Dağılımındaki Eşitsizliği Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçüler”, ss.221-222.

Farklı gelir dağılımı serileri için hesaplanan I değerlerini karşılaştırmak istendiğinde, I'nın değeri arttıkça gelir dağılımındaki adaletsizliğinde arttığı şeklinde yorum yapılabilir.

5.8.Elteto – Frigyes Eşitsizlik Ölçüsü

Elteto ve Frigyes'in gelir dağılımındaki adaletsizliği belirlemek amacıyla geliştirdikleri kolayca hesaplanabilen üç endeks şu şekilde formüle edilmektedir.

$$U = Y / Y_1$$

$$V = Y_2 / Y_1$$

$$W = Y_2 / Y$$

Burada,

Y ; gelirlerin aritmetik ortalamasını,

Y₁ ; ortalama gelirin altında yer alan gelirlerin aritmetik ortalamasını,

Y₂ ; ortalama gelirin üzerinde yer alan gelirlerin aritmetik ortalamasını ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi U dağılımının alt kısmını, W dağılımının üst kısmını ve V' de dağılımın tamamı için eşitsizlik ölçüsüdür. Söz konusu terimler arasında aşağıdaki ilişki vardır.

$$V = U * W$$

Elteto-Frigyes eşitsizlik ölçüsü 1 ile sonsuz arasında değer almasına karşılık, 0 ile 1 arasında değer almasını sağlamak için normalize edilebilir.

5.9.Theil Eşitsizlik Ölçüsü

Theil gelir eşitsizlik ölçüsü endeks niteliğinde olup, söz konusu ölçünün biçimsel olarak nüfus oranlarını gelir oranlarına dönüştüren bilgiyi vermesi beklenir. Theil, gelir ile gelirin ortalamasının logaritmasının çarpılması durumunda alternatif bir eşitsizlik ölçüsüne (T) ulaşılabileceğini belirtmiştir. T, 0 ile 1 arasında bir değişkendir. 1 olması durumunda mutlak eşitsizliğin, 0 olması durumunda mutlak eşitliğin göstergesidir.

Fields, herhangi bir durumda, Theil eşitsizlik ölçüsünün sezgisel olarak doğruluğundan çok, onun ayrıştırılmasının mümkün olmasının bu endeksi çekici hale getirdiğini belirtmektedir. Yine Fields'e göre Theil ayrıştırıcıları toplam eşitsizliğin farklı gruplarının katkılarını tahmin etmek için oldukça uygundur⁴⁰.

5.10.Kuznets Katsayısı

Kuznets Katsayısı, Gini Katsayısı gibi sektörlere göre sınıflandırılmış bir Lorenz Eğrisi ölçütüdür. Katsayı 0 ile 1 arasında bir değer alır ve sadece iki sektörlü bir ekonomi için uygulanabilir. Sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse katsayı sıfıra eşit olur. Toplam üretimin tek bir sektör tarafından yapılması ve bu sektörün istihdamdaki payı önemsiz ise katsayının değeri 1 olur.

Kuznets Katsayısı, sektörel işgücü ve üretim arasındaki farkların mutlak değerlerinin her bir sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırılarak toplanması, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılır. Örneğin, sanayi sektörü toplam üretimin % 60'ını üretir ve toplam işgücünün % 50'sini istihdam ederse, aradaki fark (% 10) sanayi sektöründe işçi başına ürünün, toplam işgücündeki sanayi

---

⁴⁰ Işığışok, "Kişisel Gelir Dağılımındaki Eşitsizliği Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçüler", s.225.

payı ile ağırlıklandırılmış olarak, ÷lke ortalaması oranı farkına eşittir. Örnekte Kuznets Katsayısı şudur:

$$K = 0.50 * (0.60 / 0.50 - 1) = 0.60$$

Katsayı, kişisel veya hane halkı gelirlerinin tespitinde güçlük çekilen ÷lkelerde gelirin fonksiyonel dağılımını belirlemek açısından uygun bir ölçüttür.

6.TÜRKİYEDE GELİR DAĞILIMININ SEYRİ

Bu bölümde Türkiye’de gelir dağılımına özellikle planlı kalkınma yıllarında ne şekilde yaklaşıldığını, gelir dağılımını ölçmeğe yönelik çalışmaları, Türkiye’de yapılan gelir dağılımı araştırmalarını ve buna paralel olarak gelir dağılımı adaletsizliğinde zaman içinde ortaya çıkan gelişmeleri inceleyeceğiz.

Gelir dağılımı araştırmaları ülkedeki belirli bir sürede meydana gelen gelirin, haneler veya kişiler arasında nasıl paylaşıldığının analizinin yapılması, hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında zaman içerisinde meydana gelen değişikliklerin belirlenmesi bakımından önemli çalışmalardır.

Ülkemizde bireylerin ve bunların oluşturdukları hane halklarının yapılarını, tüketimlerini ve gelir düzeylerini belirlemek ve sonuçların coğrafi bölgelere, illere ve yüzde paylarına göre elde edildiği çalışmaların esası “Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri”ne dayanmaktadır. Bu anketlerle hanehalkı büyüklükleri, hanehalkı fertlerinin iş gücü ve çalışma durumu, hanehalkı geliri, söz konusu gelirin elde edildiği kaynaklar, tüketim alışkanlıkları vb. konular hakkında bilgiler derlenmektedir⁴¹.

6.1.Türkiye’de İlk Planlama Deneyimleri

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında 1929 büyük dünya ekonomik krizinin etkisi, dönemin konjonktürü ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti devletçi bir sanayileşme modeli arayışına girmiştir. Bu dönemde modelin hayata geçirilmesinde önemli rol oynayan, ilk planlama deneyimlerinden kabul edilen sanayi planları doğrultusunda planlı bir sanayileşme süreci oluşmuş ve 1934 yılında planlı yıllar başlatılmıştır.

---

⁴¹ DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçlar, Eylül 1997, Ankara, s.1x.

Modern planlama literatüründe bir plan belgesinden daha çok projeler topluluğu olarak anılan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP), temel üretim maddelerinin yurt içinde üretilmesini öngören ithal ikamesi niteliğini taşımaktadır. Dokuma, maden, seramik, selüloz ve kimya alanlarında kamuya ait 20 kadar fabrikanın kurulması planlanmıştır. Türk sanayisinin temelini oluşturan birçok tesis bu plan sayesinde doğmuştur. Planın dış finansmanında ve özellikle Sümerbank'ın kurulmasında SSCB kredisi önemli rol oynarken, planın finansmanı büyük ölçüde öz kaynaklardan sağlanmıştır.

Daha birinci plan uygulaması devam ederken 1936'da İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın (İBYSP) hazırlıkları başlatılmıştır. 1937'de "Üç Senelik Maden Programı" yürürlüğe konmuş ve 1938'de bu programı da içeren yeni bir dört yıllık plan kabul edilmiştir. Bu plan büyük ölçüde 1936'daki plana dayanmaktaydı. Ancak 1938 planının yürürlüğe konulan projelerinin büyük çoğunluğu altı ay sonra iptal edilmiş ve II. Dünya Savaşı nedeniyle tam olarak uygulanması mümkün olmamıştır⁴².

Türkiye II. Dünya Savaşına katılmadıysa da özellikle ekonomiye yönelik savaşın tüm olumsuzluklarını yaşamıştır. Savaş dönemi Türkiye ekonomisinde devam eden devletçi gelişme modelinin aksamasına neden olmuştur. Sanayiye yönelik yatırımlar büyük ölçüde durdurularak bütçenin önemli bir kısmı savunma harcamalarına kaydırılmıştır.

Savaşın sonlarına doğru Türkiye'de planlama düşüncesi ve faaliyetlerine halen sıcak bakılmaktaydı. 1946 İvedili Sanayi Planı olarak anılan planın hazırlıklarına 1945 yılında başlanmıştır. 1930'lardaki sanayi planları çizgisinde olan İvedili Plan açık pazar koşullarının bir uzmanlaşmayı değil tüm sektörlerin ve öncelikle de sanayinin gelişmesinden türeyen dengeli bir kalkınma modelini esas almakta ve dış iktisadi ilişkilere ekonomik bağımsızlık perspektifinden bakmaktadır⁴³.

---

⁴² Alkan Soyak, **Ulusalardan Uluslarüstüne İktisadi Plan ve Türkiye Deneyimi**, İstanbul: Der Yayınları, 2004, ss.121-122.

⁴³ Soyak, ss.122-123.

Bu planın hazırlanmasına rağmen 1946 yılında 7 Eylül Kararları olarak bilinen liberal tedbirler alınmış, cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu yapılmıştır. Bununla birlikte dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecine liberalleşme yolu ile yaklaşılmış, dış yardım ve yabancı kredi imkanlarına sıcak bakılmıştır. Takip eden yıl olan 1947’de de Türkiye IMF’ye üye olmuştur. Bu sürecin sonunda İvedili Sanayi Planının uygulamasından vazgeçilmiştir.

Savaş sonrasında bilindiği gibi ortaya iki kutuplu bir dünya düzeni çıkmış ve Türkiye Batı Bloğu ve ABD yanında yerini almıştır. Bu dönemde ABD ve Batı Bloğu güdümündeki uluslararası finans kurumları demokratik yollarla kalkınma arayışlarına giren ülkelere çeşitli finansal hibe, yardım ve kredi kolaylıkları göstermekteydi. Bunun üzerine dönemin Türkiye Hükümeti 1946 planı yerine salt Marshall yardımlarından yararlanabilmek için 1947 yılında Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nı (TİKP) hazırlatmıştır. Planın hazırlayıcısı olan kurulun başkanı Süleyman Vaner’den dolayı Vaner Planı olarak da bilinen plan her ne kadar uygulanmadıysa da Türkiye’nin kalkınma programında bir kırılma noktasını temsil etmektedir. Marshall Planı’nda Türkiye’ye yapılacak yardım ile ülkenin tarım üretimi kapasitesinin artırılması ve o dönemki adı ile Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin gıda ve hammadde ihtiyacının karşılanması amaçlanıyordu. Önceki planlarda sanayiye verilen öncelik birinci sırada iken Vaner Planı’nda birinci önceliği ulaştırma ve haberleşme gibi alt yapı çalışmaları, ikinci sırayı tarım, üçüncü sırayı enerji sektörü almıştır. Vaner Planı ile Türkiye Avrupa’nın gıda ve hammadde ihtiyacını sağlamak için her yanına kolaylıkla ulaşılabilir bir pazara dönüştürülmek istenmiş, öncelik tarıma verilmiş ve sanayileşmek son sıraya bırakılmıştır. Neticede her ne kadar bu son iki plan uygulanma olanağı bulamadıysa da Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde iktisadi kalkınma ve planlama çalışmalarının nasıl köklü ve stratejik bir dönüşüme uğradığının bir göstergesidir.

İlk planları 1960’lardan sonra hazırlanan kalkınma planları ile karşılaştırdığımızda, hem planlama tekniği, hem de kapsayıcılık açısından bazı farklılıkları öne çıkmaktadır. İktisat vekaleti tarafından hazırlanan bu planlar, ekonominin tüm kaynaklarıyla ilişkilendirilmemiş, yalnızca devletin sanayi ile ilgili yatırım projelerini içermiştir. Ayrıca o dönemlerde bir makro model çalışması yapmak

zaten düşünölemeyeceğinden, planlama tekniğı olarak da doğal olarak 1960 sonrası kalkınma planlarından farklılaşmaktadır. Bazı yazarlara göre projeler topluluğı olarak nitelenen bu planlardan Türk iktisat tarihinde kalan izler; iktisadi bağımsızlığa öncelik tanıyan, uluslararası iş bölümü içindeki çevre ülke konumunu sanayileşerek aşmayı hedefleyen ve bunu yaparken de büyük ölçüde ulusal kaynaklara başvuran bir planlama anlayışının varlığıdır⁴⁴.

6.2.Türkiye’de Planlı Kalkınma Dönemi

Türk Ekonomisi 1950’li yılların sonunda dış ödeme güçlüğü ve enflasyon biçiminde görölen bir bunalıma sürüklenmişti. Ekonominin istikrarlı bir çizgiye oturtulması gerekiyordu. O dönemde ekonomik ve toplumsal yapının yeni yasal düzenlemelerle daha ileri bir aşamaya geleceğı, sorunlara çözüm bulunacağı fikri yaygın görüştü. Sermaye kaynaklarının kullanımındaki belirsizlik, değışik sermaye kesimlerini farklı biçimde etkiliyor ve bu konuya açıklık getirilmesi isteniyordu. Sermayenin en örgütlü ve etkili lakin en az gelişmiş kesimi olan sanayi sermayesi daha çok sermaye kaynağı istiyordu. Yerli sanayi sermayesinin daha çok kaynak istemesi yeterli biçimde karşılanamayan tüketici talepleri ile de örtüşmekteydi.

Genişleyen ve dış rekabete karşı korunan bir yerli sanayi iç pazarda karlı bir üretime olanak sağlayabilirdi. Ayrıca sanayinin büyümesi dış alımları azaltarak dış ödeme güçlüklerini de giderebilirdi. Bu noktada sanayi ve bürokrasinin hedefleri örtüşüyordu. Türkiye’ye dış borç sağlayan çevrelerde kamu harcamaları ve yatırımların belirli bir kalkınma programına bağlanmasını önermişlerdi. Ekonominin belirli programlara göre düzenlenmesi dış borçlanma ve gelmesi olası yabancı sermaye açısından daha güvenilir, şeffaf ve vizyonu olan bir ortam oluşturacaktı.

---

⁴⁴ Soyak, s.122.

Tüm bu somut olgulara, nedenlere karşın, planlama konusunda gerek bürokrasinin, gerekse sanayi kesiminin, hazırlıklı olduğu söylenemezdi. Planlama, bir bakıma tüm ekonomik ve toplumsal bozuklukları düzeltecek bir ‘sihirli değnek’ biçiminde algılanıyor, niteliği ve boyutları ayrıntılı çalışmalara konu olmuyordu. Özellikle bürokrasi ve sanayicilerin bir bölümü planlama istiyor ve bununla kendi özlemlerinin gerçekleşeceğini umuyordu. Plan uygulamasına, 27 Mayıs 1960 askeri hareketinden sonra yapılan yasal ve anayasal düzenlemelerle geçildi⁴⁵.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 30 Eylül 1960 tarihinde kalkınma planlarını hazırlayarak ülke kalkınmasının hızlandırılması amacıyla Başbakanlığa bağlı bir teşkilat olarak kurulmuştur. 1961 Anayasa’sında kalkınmanın demokratik yolla gerçekleştirilebilmesi için kalkınma planlarının hazırlanması hükme bağlanmış, planlama ve DPT Anayasal bir kurum hüviyeti kazanmıştır. Bununla birlikte Türkiye’de demokratik yoldan kalkınmayı benimsemiş karma ekonomiye sahip ülkeler tarafından uygulanan iktisadi planlama anlayışı uygulanmaya başlanmıştır.

Daha önceki planlardan farklı olarak 1963 ve sonrasında hazırlanan kalkınma planları ekonomik ve toplumsal gelişmenin makro çözümlenmeleriyle tüm yönlerini içeren bir niteliktedir. Diğer bir ifade ile ekonominin makro büyüklükleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesine dayanmaktadır. Ulusal gelir, toplam sermaye kaynakları, sermayenin kullanımının, üretim, iş bulma ve dış ekonomik ilişkilerle bütünlük içinde ele alınması anlatılmak istenmektedir.

Kalkınma planlarını incelerken 1963 -1980 dönemi ve 1985’den günümüze olan dönem olarak ikiye ayırmak Türkiye’nin de ekonomik felsefe ve strateji değişikliği açısından daha bir anlam taşır. 1963 -1980 döneminde dört adet kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu planlardan dördüncü dışındakiler uygulama imkanı bulmuştur denilebilir. Kalkınma planlarını ayrı olarak incelemeyen önce bunların en önemli ortak özelliğinin ekonominin her yıl belli bir hızla büyümesini amaçladıkları söylenebilir. Hazırlanan planların temel amacı hedeflenen büyüme planlarına ulaşmak olmuştur. Büyüme ile tüm sorunların halledilebileceği düşünülmüştür. Tablo 6.1’de bu planlarda hedeflenen ve gerçekleşen büyüme hızları verilmiştir. İlk dört planda dönemin

---

⁴⁵ Kepenek ve Yentürk, s.142.

ekonomik ve siyasal felsefesine de uygun olarak sanayileşmek birinci derecede öncelikli amaç olmuştur. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında dış dengesizlikleri azaltmak, Altıncı ve Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Plan'ların da enflasyonla mücadele ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında gelir dağılımını iyileştirmek birinci derecede önemli amaç olarak belirtilmiştir. EK 1'de Türkiye'de Kalkınma Plan'larının amaçları ve öncelik sıralamaları belirtilmiştir.

Tablo 6.1

Kalkınma Planlarında Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (%)

Planlar	Hedeflenen Büyüme Hızları	Gerçekleşen Büyüme Hızları
BBYKP (1963 – 1967)	7.0	6.6
İBYKP (1968 - 1972)	7.0	6.3
ÜBYKP (1973 – 1977)	7.9	5.2
DBYKP (1978 – 1983)	8.0	1.7
BşBYKP (1985 – 1989)	6.3	4.7
ABYKP (1990 – 1994)	7.0	3.5
YBYKP (1996 – 2000)	5.5 – 7.1	3.1
SBYKP (2001 - 2005)	6.7	4.4
DKP (2007 - 2013)	7.0	

Kaynak: Soyak, s.127.

Birinci ve ikinci Beş Yıllık Kalkınma Plan'ları on beş yıllık bir perspektif planın ilk iki dilimi niteliğini taşıırken, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı AET ile ilişkileri ön plana çıkararak yeni bir yirmi iki yıllık perspektif planın ilk dilimi olarak

hazırlanmıştır. Ancak çoğu plan ne yazık ki birden fazla hükümetler tarafından yönetilmiştir; tüm bu planlarda hangi hükümetlerin iktidarda olduğu EK 2'deki tabloda verilmiştir.

6.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963 -1967 (BBKP) on beş yıllık bakış açısı ile temelde kararlı ve dengeli bir gelişme yaklaşımını benimsemiştir. Toplumsal ve ekonomik gelişmeyi on beş yıllık bir çerçevede düzenlemeyi amaçlamıştır. On beş yıllık perspektif plan dönem planları arasında bütünlüğü ve devamlılığı gözetmek, olası hata ve kaynak israflarını önlemek, ekonominin ve sosyal yapının gelişme yönünü belirlemek için planlanmıştır.

Planın on beş yıllık hedeflerinden birisi adil bir gelir dağılımına ulaşmaktır. Adaletil bir gelir dağılımına ulaşmak için üzerinde durulan konular kamu hizmetlerinin toplandığı alanlar ve bu hizmetlerin sosyal gruplar ve bölgeler arasında dağılışında uygulanacak politikalarlardır. Bununla birlikte yatırımların ve kamu harcamalarının dağılımında büyük kitlelerin ihtiyaçları ön plana alınmıştır. Üretim hedefinde düşük gelir grupları tarafından kullanılan ücret mallarına öncelik verilmiş, konut politikasında da konut yatırımlarının yine büyük kitlelerin ihtiyaçlarını karşılayacak halk tipi konutlara yöneltilmesi ön plana alınmıştır. Bu suretle on beş yıl içinde doğacak konut ihtiyacı geniş ölçüde karşılanmış olacaktır⁴⁶.

Adil bir gelir dağılımına ulaşmak için yaygın bir sosyal güvenlik sistemi kurulması, eğitim seviyesinin yükseltilmesi, sağlık hizmetlerinde kalitesinin yükselmesi, toplumun ihtiyaç ve şartlarına uygun nitelikli insanlar yetiştirilmesi, eğitimin kabiliyetlere göre adaletil bir şekilde yaygınlaştırılması, bu şekilde sosyal adaletin sağlanması ve toplumun ihtiyacı olan nitelikli insanın yetiştirilmesi

---

⁴⁶ DPT, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı) 1963 – 1967**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1963, s.38.

hedeflenmiştir. On beş yıl içinde ilk öğretim çağında bulunan bütün çocukların okuma imkanı elde edecekleri öngörülmüştür.

Türkiye yapılan nüfus sayımlarında da görülebileceği gibi toplam nüfus 1950 yılı nüfus sayımında %2.82, 1955 yılı nüfus sayımında ise %2.95 artış göstermiştir. Yaklaşık % 3 gibi yüksek nüfus artışının tehlikesine dikkat çekilerek kişi başına düşen gelirin yükselmesi ve istihdam açısından önemli bir problem olarak gösterilmiştir. Sonuç olarak ekonomik büyümeden kaynaklanan toplumsal refahın kişiler tarafından hissedilmesi, sağlanan büyümenin hayat standardı olarak insanlara yansımaları, OECD ülkeleri ile aramızdaki gelişmişlik farkının kapanması veya en azından kişi başına düşen milli gelirden aramızdaki farkın daha fazla açılmaması için nüfus artış hızını kontrol altına almanın gereğine dikkat çekilmiştir.

Gelir dağılımı ile ilgili sosyal tedbirlerin alınması çalışmalarına yol gösterici olması açısından 1950 ve 1960 döneminin basit bir ekonomik tahlili yapılmıştır. Kamu kesiminde çalışan aylıklı ve ücretli memurların kişisel vergiler çıktıktan sonra 1950 fiyatları ile ortalama gelirinin 1960 yılında 1950 yılına göre %9 arttığı görülmüştür. Kişinin gerçek (reel) gelirindeki artış oranı, başka şartlar aynı kalmak üzere, yaşam standardında yükseliş olarak kabul edilebileceğinden, kamu kesimi çalışanlarının ortalama yaşam seviyeleri 1950 – 1960 arasında %9 artmıştır denebilir. Aynı dönemde 1950 fiyatları ile GSMH %38.6 artmıştır. Bu oranda 1950 – 1960 dönemi hayat standardı seviyesindeki artış olarak alınabilir. Ülkedeki ortalama yaşam seviyesi %38,6 artmasına karşılık, kamu kesiminde çalışan aylıklı ve ücretlilerin yaşam seviyeleri ancak %9 artmıştır. Sonuç olarak sürecin sonunda bu kesimde çalışanların hayat standardında %22’lik bir düşüş olduğu gözükmektedir. Aynı şekilde sosyal sigortalara bağlı olarak çalışan işçiler için yapılan tahlilde, bu kesimde hayat standardında % 10’luk bir kayıp olduğu görülmektedir. Benzer şekilde tarım kesiminden elde edilen gelirler üzerinde yapılan bir incelemede tarım kesiminde çalışanların kişisel gelirlerinin ortalama olarak %7’sini bu dönemde kaybettikleri görülmüştür. Bu durum sonuçta gelir dağılımı adaleti bakımından tarım geliri sahiplerinin durumunun, kamu kesiminde çalışan aylıklı ve ücretlilerle sosyal sigortalara bağlı olarak çalışan işçilere göre daha iyi olduğunu göstermektedir.

Ancak tarım kesiminin kendi içindeki gelir dağılımı diğer iki grup içindeki dağılımdan çok daha eşitsizdir. Bunun nedeni tarım gelirinin tek olmayıp emek ve rant gelirinin toplamından oluşmasıdır. 1952 yılında yapılan araştırmaya dayanarak bu kesimde çalışanların %90'ının tarım gelirinin %48'ini geri kalan %10'luk kesimin ise gelirin %52'sini aldığı sonucu bulunmuştur. Bu oranlar işçi ve memurların kendi aralarındaki gelir dağılımından çok daha eşitsiz bir dağılımı göstermektedir⁴⁷.

Sonuç olarak BBYKP'ında maaşlı ve ücretli kesimin gelir dağılımından aldığı payın gittikçe azaldığı, bununla birlikte sermaye ve rant geliri sahiplerinin gelir dağılımındaki paylarının arttığı ve eğilimin devam ettiği belirtilmiştir. Sosyal adaleti sağlamak için planın amaçlarından bir tanesi bu gidişi durdurmak ve gelir dağılımı adaletini tesis etmek olarak vurgulanmıştır. Bu gelir dağılımı adaletsizliğinin en önemli iki nedeni enflasyon ve dolaylı vergiler olarak belirtilmiştir.

Planda sosyal adalet sağlanabilmesi için tüm gelir gruplarının kalkınma hamlesine güçleri ölçüsünde katılmaları, bununla birlikte gelir dağılımı adaletsizliğine neden olan unsurların kaldırılması için alınması gereken tedbirler şu şekilde sıralanmıştır.

1.Geri kalmış bölgelerin kalkınma hamlelerinin başlangıcında, kısa dönemde ortaya çıkan enflasyonist baskıların önlenmesi gerekliliği.

2.Geniş ölçüde dağıtıcı (redistributive) bir mali politikayla vergi yükünün daha adil olarak dağıtılması ve genişleyen sosyal hizmetlerin istenen alanlarda doğrudan doğruya ve daha etkili olacak şekilde yönetilmesinin sağlanması.

3.Kıymet ve irat esasına dayanan vergilerde matrahların daha uygun hale getirilmesi.

4.Kişilerin kendi kabiliyetlerini geliştirmelerini teşvik edici geniş bir fırsat eşitliği ile sosyal adaletin sağlanması⁴⁸.

---

⁴⁷ DPT, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı) 1963 - 1967**, s.38.

⁴⁸ DPT, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı) 1963 - 1967**, s.52.

6.2.2.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968 – 1972 (İBYKP), ilk planda da belirtildiği gibi gelir dağılımı açısından on beş yıllık perspektif planın ikinci halkası konumundadır. Tablo 6.1'den kolaylıkla görülebileceği gibi ilk planda %7 olarak hedeflenen büyüme hızına %6.6 olarak ulaşılmıştır. İkinci planda da asıl hedef yine %7 büyüme hızına ulaşmak olarak saptanmıştır. Diğer hedefler türev amaç durumundadır.

Türkiye ikinci plan döneminde de %6.3 büyüme hızına ulaşmıştır. Türkiye iki plan döneminde oldukça istikrarlı ve başarılı bir kalkınma kaydetmiştir. Bu dönemde istihdam olanaklarındaki artış da, işgücüne katılan nüfusa belli miktarlarda iş olanağı verebilmiştir. Bu dönemde görülen hızlı şehirleşme dolayısıyla, modern sektörde hızlı istihdam sağlanmasında sıkıntılar olmuş, marjinal istihdam sahaları çoğalmıştır. Yurt dışına işçi gönderme imkanları işsizlik sorununun kısmen çözümüne katkı yapmıştır. Ancak o dönemde biriken yapısal bazı özellikler, yurt dışına işçi gönderme imkanları daralınca, önemli işsizlik ve gelir yetersizliği sorunları olarak ortaya çıkmıştır⁴⁹.

OECD verilerine göre Türkiye'de 1960'lı yıllarda ücretlerin GSYİH içindeki payının 1968 yılında minimum %27.1, 1960 yılında maksimum %29.1 arasında değiştiği görülmüştür. Aynı yıllarda faiz, rant ve kar gelirlerinin GSYİH içindeki payı minimum olarak 1967'de %55.2 ve maksimum olarak 1968'de %56.9 arasında değişmiştir. 1960'lı yıllarda gerek ücretin, gerekse de kar, faiz ve rantın GSYH içindeki payı oldukça istikrarlı bir gelişme göstermiştir⁵⁰.

---

⁴⁹ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, 1.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, Ekim 1998, s.150.

⁵⁰ Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, s.129.

6.2.3.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973 – 1977 (ÜBYKP) yeni strateji ile 1995 yılı için hedef alınan gelişmişlik düzeyine ve ekonomik yapıya ulaşmada ilk aşama olan dönemdir. Bu dönemde de ama hedef büyüme hızıdır. Ekonominin yıllık %7.9 oranında büyümesi öngörülmüştür.

Bu stratejide genel hedefler seçilirken, Avrupa Ekonomik Topluluğu Ülkeleri arasında, belirgin bazı kriterlere göre en az gelişmişlik düzeyinde bulunan ülkenin kişi başına düşen gelir seviyesi ile ekonomik yapısı somut bir örnek olarak alınmıştır. Bunun nedeni planda üç nedenle açıklanmıştır.

1.Türkiye'nin milli güvenlik politikası, böyle bir gelişmişlik düzeyine ulaşmayı zorunlu kılmaktadır.

2.Benimsenen gelir seviyesi ve ekonomik yapının gereği olarak 22 yıllık dönemde öngörülen hedefler, stratejik ilkelere uygun politikalar izlendiği ve planlama araçlarının etkin kullanımı sağlandığı takdirde gerçekleştirilebilir hedeflerdir.

3.Ayrıca bu hedefler, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde milli bütünlüğünden ve öz yararlarından kaybetmeden kalkınmasına imkan sağlayacak niteliktedir⁵¹.

ÜBYKP birinci ve ikinci plan için kabul edilmiş bulunan perspektif planının son dilimi olarak düşünülebilirse de, değişen teknolojik gelişim ve dünyada meydana gelen değişim, ona sahip olma isteği, ekonominin karşılaştığı sorunlar, kalkınma potansiyelinin daha belirgin hale gelmesi, birinci ve ikinci plan uygulamasından edinilen birikimin daha iyi tahmin ve plan yapma konusunda sağladığı deneyim ve özellikle AET ile ilişkiler Üçüncü Plan'da önceliklerin yeni bir perspektife göre tespit edilmesi ve perspektif planın farklı bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmiştir. Bu perspektifte Birinci ve İkinci Planların perspektifinden farklı olarak, 1995'de ulaşılacak

---

⁵¹ DPT, **Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıllık (1973 – 1977) Özet**, Ankara: İktisadi Araştırma Müdürlüğü, 1972, s.1.

istenen gelir seviyesi ve üretim yapısının esas alınacağı; gelişme potansiyellerinin darboğazlar giderilerek daha iyi kullanımı ile yetinilmeyeceği, bu potansiyellerin en yüksek seviyede değerlendirileceği belirtilmiştir.

Üçüncü Planda gelir grupları ve bölgeler arasında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin tüm toplumu kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması uzun dönemde gerçekleştirilecek bir hedef olarak benimsenmiştir. Kısa dönemde gelir artışlarından herkesin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak bir pay almasını sağlamak hedeflenmiştir.

Planda uzun dönemde amaçlar ve hedefler olarak belirtilen bölümde hayat standardının yükseltilmesi, sanayileşme, dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması, istihdam sorununun çözülmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi önemli amaçlar olarak belirtilmiştir. Ekonomik olarak etkin olmayan kaynak dağılımına yol açmamak için kişisel ve bölgesel gelir dağılımı adaletsizliklerinin kısa dönemde ortadan kaldırılamayacağı; bunun uzun dönemde sermaye birikimini ve ekonomik gelişmeyle halledileceği belirtilmiştir. Bu nedenle milli ölçekte yatırımlar için kriter yeni 22 yıllık perspektif planda öncelikle ekonomik olması gerektiği belirtilmiştir.

Türkiye 1973 yılı sonunda petrol fiyatlarının dört kat artmasının ekonomik büyüme üzerindeki olası çok büyük olumsuz etkilerini mevcut döviz rezervlerini kullanarak ve kısa vadeli borçlanmaya giderek atlatmıştır. Ancak 1975 yılından itibaren büyümenin kısa vadeli borçlanmaya dayandırılması ve değişen dünya konjonktürüne uyum sağlayacak önlemlerin zamanında alınamaması sonucu döviz kaynaklarının önemli ölçüde azalması ve Kıbrıs Harekatına yönelik ambargonun etkilerini 1977'den itibaren hızla göstermesi ödemeler dengesinde önemli sorunlar yaratmış, özellikle yatırım malı ve ara malı ithalat transferlerinde başlayan gecikmeler önemli darboğazlar yaratmıştır. GSMH'nin artış hızının hızla düşmesi ve hatta 1979'dan itibaren eksi değer almasına neden olurken, enflasyon oranının büyük boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Diğer bir ifade ile fakirleşme enflasyonu yaşanmıştır⁵².

---

⁵² Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, ss.149-150.

6.2.4.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979 – 1983 (DBYKP) Türkiye'nin mevcut problemlerinin yanında yaşanan anarşi ve terör ortamının toplum huzurunu bozması sonucunda uygulanamayan bir plan olarak kalmıştır. 1970'lerin sonunda ağırlaşan ekonomik, sosyal ve politik krizlerin etkisiyle gündeme gelen istikrar programları tarafından kesintiye uğramış ve 24 Ocak 1980 Ekonomik kararları ile birlikte tamamen rafa kaldırılmıştır.

OECD verilerine göre 1970'li yıllarda ücretlerin GSYH içindeki payının minimum olarak %26.1 ile 1974'de ve maksimum olarak %28.8 ile 1971 ve %28.7 ile 1979'da olduğu görülmektedir. Ücretlerin GSYH içindeki payı 1970'lerde istikrarlı kalmıştır. Faiz, rant ve karın GSYH içindeki payı minimum olarak %54.5 ile 1972'de, maksimum olarak %60.4 ile 1979 ile görülmüştür. 1970'li yıllarda ücret dışı gelirlerin GSYH içindeki payının giderek arttığı görülmüştür⁵³. Ücretlilerin toplam GSYH içindeki payının düşük olması ücret alanında yaşanan dengesizlikleri ve gelir dağılımı adaletsizliğini yansıtmaktadır. Ayrıca EK 3'de Tabloda 1980'den günümüze kadar olan GSMH ve kişi başına düşen GSMH verilmiştir.

6.2.5.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

1980'lerin başında uluslar arası finans kuruluşlarının ekonomi yönetiminde daha etkili bir noktaya gelmesiyle DPT'nin görevleri de sorgulanmaya başlanmıştır. IMF ve Dünya Bankası politikaları Türkiye'nin ekonomi politikalarında belirleyici rol oynar bir hale gelmiştir.

1980'lerden 2000'li yıllara doğru iktisat politikaları ulusal tercihleri yansıtmaktan uzaklaşırken, ekonominin yönetim merkezleri de büyük ölçüde uluslar

---

⁵³ Parasız, **Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, s.156.

arasılaşmış, IMF ve Dünya Bankası Türkiye Ekonomisi için içsel bir değişken haline gelmiştir. Bu kurumların yanı sıra özellikle gümrük duvarlarının ve korumacılığın azaltılmasında mevcut liberalleşme eğilimlerini destekleyen bir unsur olarak Avrupa Birliği (AB) ve Dünya Ticaret rgt (DTÖ) gibi oluşumlarla yapılan anlaşmaların güçlendirici etkisi olmuřtur⁵⁴.

1982 Anayasası ile kalkınma planlamasının devletin temel görevlerinden çıkarılarak ekonomik hükümler bölümünde düzenlenmiş olması DPT'yi anayasal bir kurum olma statüsünden yoksun bırakmıştır. 1980 sonrasında DPT ile ilgili olarak çıkarılan kanun ve kanun hükmünde kararnameler ile yeni düzenlemelere gidilmiştir. Günümüzde DPT müsteşarı dışında tümüyle siyasilerden oluşan uzman kuruluşu olmaktan çıkmış bir haldedir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985 – 1989 (BşBYKP) ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990 – 1994 (ABYKP) sektörel planlama anlayışıyla hazırlanan planlar olmakla birlikte, IMF ve Dünya Bankasının dayattığı iktisat politikalarının yansıtıldığı birer belge olmaktan öteye gidememişlerdir. Bu planlarda zelleştirme, devletin sanayiden elini elmesi ve alt yapı yatırımlarına yönelmesi amaçlanmıştır. BşBYKP'da sanayileşme hedefi son sıraya alınırken ihracatı artırmak öncelikli hedef olmuştur. Ayrıca BşBYKP'da bir önceki plan dönemine yönelik değerlendirme geleneği bir kenara bırakılarak, planlar arasında bağlantı kurma, uyum sağlama, devamlılığın sağlanması ve plan hedeflerine ulaşma önemini kaybetmiştir.

Daha öncede belirtildiği gibi 1980'li yıllara kadar GSYH içinde ücretlilerin payı %27'ile 29 arasında seyretmiştir. 1980 – 88 döneminde toplu sözleşme ve grev kanunlarının değişmesiyle cretlilerin GSYH içindeki payı hızla gerilemiş, 1980 yılında %24.8 olan pay 1988 tarihinde %18.8'e dşmştir. Ancak bu tarihten itibaren hızla yükselerek 1989'da %28.6'ya, 1990'da %32.4'e yükselmiştir. Aynı dönemde kar, faiz ve rantın payı ykselmiřtir⁵⁵. Sonuç olarak ülkede kısa bir dönemde ekonomide özel sektörün payı hızla yükseltilmiştir.

---

⁵⁴ Soyak, s.133.

⁵⁵ Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, s.191.

Ülkemizde kar, faiz ve rant payının kısa bir zaman diliminde iki misline yakın bir gelir transferi elde etmesinde enflasyonun rolünün yanında vergide istenilen reformun yapılmaması ve halktaki iktisadi düşünce değişikliğinin önemi büyüktür. Türkiye’de gelir dağılımı girişimcilerin lehine bozulmuştur. Türkiye’de gelir dağılımının bozulması sosyo-ekonomik sorunları ve enflasyonu, enflasyonda dış ve iç borçları yükselterek ekonomiyi kısır bir döngüye sürüklemiştir

6.2.6.Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı

Altıncı Plan’da fakirleştiren enflasyonist ortam, ücretlilerin GSYH payının azalması ve bunun bir sosyal sorun meydana getirmesinden dolayı enflasyonla mücadele birinci derecede öncelikli amaç, gelir dağılımı adaletinin sağlanması ikinci derecede öncelikli amaç olarak tespit edilmiştir.

Planda geçen şekli ile planın öncelikli amacı “Türk Milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortamda yükseltmek Altıncı Beş Yıllık Planın temel amacıdır. Hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak planın başlıca amaçları arasındadır. Büyüme ve refah artışının sağlanmasında ekonomik ve sosyal istikrarın korunmasına önem verilecektir.” denilmektedir.

Enflasyonla mücadelede talebin kontrolünün yanı sıra arzın artırılmasının önemine değinilmiştir. Sanayinin optimum kapasitede çalışması ve kısa dönemde üretimi artıracak yatırımların yapılmasının gereği vurgulanmıştır. Büyümenin serbest rekabet ortamında ve özel kesimin dinamizminden yararlanarak gerçekleştirileceği, kamunun yönlendirici ve teşvik edici olacağı, uluslar arası entegrasyona imkan verebilecek bir ekonomik yapının oluşturulmasının gerekliliği belirtilmiştir.

Üretimin yapısının verimlilik ve rasyonellik ilkeleri göz ardı edilmeden istihdam artışını sağlayacak şekilde yönlendirileceği belirtilmektedir. Kamu kesimi

yatırımlarının bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları için kalkınmada öncelikli yörelere yapmak dışında, ekonomik ve sosyal altyapıya dönük olması planlanmıştır. Kamu yatırımlarının sektörel dağılımında eğitim ve sağlık sektörlerine ağırlık verileceği belirtilmiştir. Özel kesim yatırımlarının ise imalat sanayinde ve özellikle ihracata dönük sektörlerde yoğunlaşmasının özendirileceği dile getirilmektedir. Özel sektörün yatırımlarının gerçekleşmesi için gereken finansmanı faiz politikası ile tasarrufları teşvik ederek, kamu kesiminin kullandığı kaynakları daraltarak ve özel sektörü yurt dışından bulunan kaynaklardan daha fazla yararlandırarak temin edileceği planda belirtilmiştir. Planda büyümenin yıllık ortalama %7 oranında olması hedeflenmiştir.

Türkiye’de ücretlilerin GSYİH içindeki payı 1988’de %18.8 iken 1990’da %32.4’e, 1991’de %44.3’e, 1992’de %48.8’e ve 1993’de %49’a yükselmiştir. Böylece ücretlilerin milli gelir içindeki payı beş yılda 2,6 kat büyümüştür. 1993 yılı itibarıyla ücret / milli gelir oranının Türkiye’de %49, Avrupa Birliğinde buna çok yakın %51 oluşu ancak ücretlerin toplam istihdamdaki payının AB’de %80’lerde bulunması, Türkiye’de ise %40’a dahi varamaması, ülkemizde ücret alanında yaşanan dengesizliği yansıtmaktadır⁵⁶.

6.2.7.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996 – 2000 (YBYKP) ile birlikte sektörlere dayalı planlama anlayışı da terk edilmiştir. Stratejik planlama doğrultusunda hukuki ve kurumsal değişimleri öngören yapısal değişim projelerini içeren bir plan hazırlanmıştır. İktisadi sektörlerin büyük ölçüde kayb olduğu planda, özellikle sosyal sektörlerle yönelik temel yapısal değişim projeleri plan metninin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Kalkınma planlarının bundan sonra ekonomiyi yönlendirmesi açısından nasıl bir yaklaşımı getirdiği şu cümle ile net bir şekilde vurgulanmaktadır. “Türkiye Ekonomisi esas itibarıyla dışa açık, rekabetçi piyasa mekanizmasına dayandığından,

---

⁵⁶ Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, s.302.

Kalkınma Planlarının ekonomik ve sosyal hayatın tamamını ayrıntılı olarak belirlemesi ve öngörülerinin gerçekleşmesi için zorlayıcı olması beklenmemelidir”⁵⁷.

1990’ların başında çıkarılan bir Başbakanlık genelgesiyle DPT’ye kamu yatırımcı kuruluşlarından gelen projelere yalnızca bütçe tahsis etme görevi kalmakta; bu bütçenin hangi projelere harcanacağı noktasında kuruluşlar serbestçe karar verebilmektedir. Dolayısıyla Yedinci Planda DPT, her kuruluşun kendi önceliğine göre hazırladıkları projeleri kalkınma planlarının öncelikleriyle bağdaştırmaya çalışan bir proje değerlendirme örgütüne dönüşmüştür. Türkiye’nin kalkınma planlaması yaklaşımında ki bu değişimi Dünya Bankasının geliştirmekte olan ülkeler için artık kapsayıcı, zorlayıcı ve sektörel planlama anlayışının süresinin dolduğunu ilan etmesiyle ilişkilidir.

Yedinci Planda diğerlerinden farklı olarak hedeflenen büyüme hızı %5.5 ile %7.1 arasında olarak tespit edilmiştir. Gelir dağılımını iyileştirmek ve işsizliği azaltmak planın öncelikli hedefi olarak belirtilmiştir. Ancak neticede %3.1 olarak gerçekleşen ortalama büyüme hızı ile yetinilmiştir.

6.2.8.Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın uzun vadeli gelişme stratejilerine bakıldığında ülkenin dünya ile bütünleşmesinin daha da hızlandırılmasının hedeflendiği, dünya hasılasından daha çok pay alınmasının ve daha etkili bir dünya ve bölgesel güç haline gelmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu hedefler paralelinde Sekizinci Plan’da enflasyonla mücadele ve gelir dağılımını iyileştirmek planın temel amacı olarak görülmektedir. ‘Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele’ Komisyonunca hazırlanan rapor ile gelir dağılımı ve yoksulluk ayrı ve detaylı olarak ele alınmıştır. Detaylı hazırlanan bu raporda gelir dağılımının tanımı yapılmış, dünyada ve Türkiye’de gelir dağılımına nasıl bakıldığı ortaya konmuş, Türkiye’de gelir dağılımını

---

⁵⁷ DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: DPT Yayınları, 1995, s.21.

belirleyen ve etkileyen faktörler ve politikalar incelenmiştir. Türkiye’de gelir dağılımını bozan faktörler ortaya konmuştur. Sonuç ve öneriler kısmında ise gelir dağılımını adaletinin sağlanabilmesi için yatırımların artırılması, reel faizlerin gelişmiş ülkeler seviyesine indirilmesi, istihdam artışı için emeğin niteliğinin iyileştirilmesi, mesleki eğitime daha fazla önem verilmesi ve bunun sonucunda oluşacak üretim artışı ile birlikte gelir dağılımını adaletinin iyileştirileceği öngörülmektedir.

Gelir dağılımı sorununun çözülebilmesi için bakış açılarının yenilenmesi gereği üzerinde durulmuştur. Türkiye’de gelir dağılımı türleri arasında ilişki çok güçlüdür. Fonksiyonel gelir dağılımı emek aleyhine bozulduğunda, sektörel gelir dağılımı tarım aleyhine, bölgesel gelir dağılımı tarım bölgeleri aleyhine, kişisel gelir dağılımı da alt gelir grupları aleyhine değişmektedir. Gelir dağılımını daha adil hale getirecek politikaların bu ilişkileri dikkate alması gerekmektedir. Kısa, orta, uzun vadeli entegre bir stratejinin uygulanması; ekonomik yapı, ekonomik sistem ve ekonomik süreç politikalarının birlikte ele alınması gereği belirtilmiştir.

Yoksullukla Mücadele alt komisyon raporunda ise mevcut durum ve sorun ortaya konulmuş, çeşitli kriterler açısından tanım yapılmış, dünya ve Türkiye’de çeşitli saptamalar yapılmış, nedenleri irdelenmiş ve neticede yoksullukla mücadele konusunda yapılması gerekenler ortaya konulmuştur. Altıncı bölümde Türkiye’de yoksulluk başlığı altında bu konu detaylı bir şekilde incelenmiştir.

6.2.9.Dokuzuncu Kalkınma Planı

Dokuzuncu Kalkınma Plan’ında yapısal bir değişim yapılarak yedi yıllık bir plan oluşturulmuştur. Şu an plan henüz yayınlanmamış, sadece Dokuzuncu Plan Özel İhtisas Komisyon Raporu yayınlanmıştır. Ancak Sekizinci Plan’ın akabinde DPT tarafından 2006 yılı Ekonomik Programı yayınlanmıştır. Bu programda ‘Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele’ adlı bölümde gelir dağılımı ve yoksulluk konusuna değinilmiştir. 2006 Ekonomik Program’ında hedeflenen büyüme hızı %5’dir. Gelir

dağılımı adaletsizliğinin sosyal dışlanma riskini artıran önemli nedenlerden birisi olduğu belirtilmiştir. Gelir dağılımının en önemli göstergesi olan Gini Katsayısının ülkemizde yıllar itibariyle azalarak iyileştirme göstermesiyle birlikte yinede AB ortalamasının üstünde olduğu vurgulanmıştır

Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında olan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi toplumsal dayanışma bütünleşmenin amacı olarak belirtilmiştir. Sosyal koruma ağının sosyo-ekonomik ve kültürel tüm alanlar dikkate alınarak, nüfusun tümünü kapsayan, etkin, ülke ve bölge şartları göz önünde bulundurulmuş, dezavantajlı grupları topluma entegre eden, toplumun her kesimine sorumluluk vererek sosyal dışlanma ve yoksulluk riskinin en aza indiren bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır denilmektedir.

Dokuzuncu Plan Özel İhtisas Komisyonu Raporunda devlet yardımları ile uluslar arası rekabet gücünün artırılması, bölgelerarası sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılması, ülke kaynaklarının katma değeri yüksek ileri ve uygun teknolojileri kullanan alanlara gönderilmesi gereği vurgulanmıştır. Ekonomi politikalarının temel araçlarından biri olan devlet yardımlarının etkinliğinin artırılması, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin politika belirleme sürecine dahil edilmesi, oluşturulacak veri tabanı ile yardımların etkinliğinin takip edilmesi ve uygulamaların ekonomik, sosyal, bölgesel gelişmeye katkısı ve rekabet üzerinde etkisine göre gözden geçirilmesi gereği belirtilmiştir. Ayrıca uygulamalarda öngörülebilirlik ve şeffaflığın sağlanması, bürokrasinin azaltılması, sistemin AB ile uyumlu olması ve DTÖ kurallarına uygun hareket edilmesi vurgulanmıştır.

2007 – 2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı taslağını görüşen Yüksek Planlama Kurulu (YPK) 2013 yılında 10.099 dolar kişi başına milli gelire ulaşmayı hedeflemiştir. Bu hedef için yıllık % 7 oranında büyüme ile birlikte enflasyonla mücadeleye devam ederek 2013 yılında % 3 enflasyon rakamı

hedeflenmiştir. 2013 yılında satın alma paritesine göre kişi başına GSYİH'nın 15.332 dolara, GSYİH'da 797 milyar dolara ulaşması hedeflenmiştir⁵⁸.

6.3.Türkiye’de Gelir Dağılımı Üzerine Yapılmış Mevcut Araştırmalar ve Sonuçları

Gelir dağılımı araştırmaları yaşanılan toplumun sosyal ve politik yapısını anlama ve açıklama imkanı vermektedir. Gelir dağılımı gelir adaletsizliği ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu, zengin ve yoksul arasındaki gelir farklılıklarının zaman içindeki değişimini, gelir dağılımındaki değişikliklerin servet, sermaye birikimi, ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koyabilmektedir. Gelir dağılımı araştırmalarının en önemli amacı sadece gelirin araştırılması değil, aynı zamanda toplam geliri meydana getiren üretim faaliyeti içindeki sosyal ve paylaşım ilişkilerinin belirlenmesidir.

Gelir dağılımı konusunda Türkiye’de yapılmış ilk ayrıntılı çalışma 1963 yılında DPT tarafından yapılmıştır. Bu araştırma gelir vergisi beyannamesi veren mükelleflerden 327,000 mükellefin gelir vergisi beyanlarına dayanılarak yapılmıştır. Bu araştırmaya getirilen en büyük eleştiri, gelir vergisi kapsamının çok dar olması ve bu nedenle tüm ülkeyi temsil etmesinde sorunlar olduğu yönündedir. Bu eleştiri, verilerin yetersizliği ve bulguların güvenilirliği gibi olumsuzluklar meydana getirmiş olsa dahi kişisel gelir dağılımındaki adaletsizliği ortaya koyan ilk araştırma olması açısından önemlidir.

Kişisel gelir dağılımı adaletsizliği ile ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu veri kaynağı olarak gelir dağılımı anketlerini kullanılmıştır. Hanehalkı gelir dağılımı anketlerine dayanarak kişisel gelir dağılımını araştırmaya yönelik çalışmalar 1968, 1973, 1986, 1987, 1994, 2002, 2003, 2004 yıllarında yapılmış ve sonuçları

---

⁵⁸ “Başbakan istedi, 2013’teki kişi başına gelir hedefi 10.099 dolara yükseldi”, **Zaman**, 10 Haziran 2006, s.10.

açıklanmıştır. Ancak tüm bu araştırmalar yöntemleri, kapsamaları ve yaptırılan kurumlar açısından bazı farklılıklar içermektedir.

Gelir dağılımı anketlerine dayanarak kişisel gelir dağılımını ölçmeye yönelik ilk çalışma, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nce 1968 yılında yapılmıştır. Daha kapsamlı olan bu araştırmada kişisel gelir dağılımı Türkiye geneli olarak coğrafi bölgelere, yerleşim tabakalarına ve meslek gruplarına göre hesaplanmıştır. Araştırmada kırsal, kentsel ve bölgesel farklılıkları ortaya çıkaracak biçimde tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilmiş 4505 hanehalkı ile yapılan görüşmeler esas alınmıştır. Doğurganlık çalışmasına yönelik olan bu örnekleme eşi 45 yaşından küçük evli erkekler dahil edildiği için hanehalklarının %17.2'si örnekleme dışı tutulmuştur. Bu nedenle Türkiye genelini yansıtmaktan uzaktır. Bu iki araştırma üzerinde gelir dağılımına yönelik bir karşılaştırma yaparken araştırmaların kullandığı kaynakların ve hesaplama yöntemlerinin birbirinden farklı olduğu unutulmamalıdır⁵⁹.

Gelir dağılımı araştırmalarının üçüncüsü yine Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün yaptığı Türkiye'nin yapısı ve nüfus sorunları konusunda ülke çapındaki alan araştırmasının sonuçlarına dayanarak DPT tarafından yapılan 1973 gelir dağılımı araştırmasıdır. Türkiye çapında çok aşamalı kümeli tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 6500 hanehalkına uygulanmış ancak soru kağıtları kullanabilir nitelikte olan 4658'i değerlendirmeğe alınmıştır. Anketten elde edilen gelir kavramı, hanehalkı yurt dışından gelen transfer gelirlerini kapsama almayan kullanılabilir gelirdir.

Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliğini ortaya koymak için bulgular sunan ve anket çalışması yapmadan gelir dağılımı modellemesi ile 1986 yılında M. Celasun tarafından yapılan bir araştırma ile 1978 ve 1983 yılları için tahminde bulunulmuştur. Bu çalışmada DPT'nin 1973 yılı araştırmasında eksik olduğu söylenen tarım dışı gelirler ve tarımsal nüfusa ilişkin düzenlemeler yapılarak 1973, 1978 ve 1983 yılları gelir dağılımı ile ilgili tahminde bulunulmuştur.

---

⁵⁹ TÜSİAD, ss.30-31.

Türkiye’de hanehalkları arasında gelirin nasıl dağıldığına ilişkin bir diğer çalışmada TÜSİAD tarafından 1986 yılında hazırlanmıştır. Bu araştırmada Türkiye’de sosyo-ekonomik önceliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle bir gelir dağılımı araştırması değil, Türkiye’de hanehalklarının sosyo-ekonomik açıdan nasıl bir durumda olduğunu belirten bir araştırmadır. Araştırma, örnekleme yöntemiyle seçilen 1444 hanehalkı reisiyle yüz yüze görüşerek yapılmıştır.

1987 yılında DİE tarafından yapılan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi; beş bölge bazında ve kent kır ayrımında gelir ve tüketim farklılaşmasını belirlemek üzere, Türkiye genelini kapsayan ilk anket olarak düzenlenmiştir. 50 kentsel yerleşim yerinde her ay değişen 1202 hanehalkı, 89 kırsal yerleşim yerinde ise bir yıl boyunca sabit 998 hanehalkına olmak üzere toplam 26400 hanehalkına yıl boyunca anket uygulanmıştır. İkinci büyük araştırma olan ve DİE tarafından uygulanan 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi’nde 7 coğrafi bölge, 19 bağımsız il merkezi ve kent kır ayrımında Türkiye geneli kapsanmıştır. Kentsel kesimde 18264, kırsal kesimde ise 7992 örnek hanehalkı olmak üzere toplam 26256 örnek hanehalkı takip edilmiştir⁶⁰.

Aslında bu çalışmalardan önce, DİE’nin yaptığı 1973 – 1974 kırsal yerler gelir ve 1978 – 1979 kentsel yerler hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketleri vardır. Birde 1989’da Kamar’ın kamuoyu araştırmalarına göre gelir dağılımı verileri hesaplanmıştır. Bu araştırmaların sonuçlarının ilk ikisinin Türkiye genelinde gelir dağılımını yansıtmadığı, diğerinin de doğrudan gelir belirlemeğe yönelik olmayıp, geliri kaba bir istatistik olarak görmesi nedeniyle dikkate alınmamıştır.

DİE’nin 1987 ve 1994 yılında uyguladığı hanehalkı tüketim ve gelir dağılımı anketleri birçok amaç ve araştırmaya hizmet etmiştir. Tüketici fiyat indekslerinin belirlenmesi, gelir dağılımı adaletsizliğinin ölçülmesi, uzun dönemli ekonomik planların yapılmasına yardımcı olacak verilerin düzenlenmesi gibi amaçlara hizmet eden bu anket çalışmaları gerek Türkiye genelini kapsaması, gerekse yöntemlerinin benzer olması nedenleriyle Türkiye’de gelir adaletsizliğini ve zaman içinde değişimini görmek amacı ile karşılaştırılabilir niteliktedir.

---

⁶⁰ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.16.

DİE tarafından 2002 yılı için yapılan çalışmada 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak – 31 Aralık 2002 tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen yaklaşık 650 ve kırsal kesimden yine her ay değişen yaklaşık 150 hanehalkı olmak üzere aylık 800, yıllık ise 9600 örnek hanehalkına uygulanmıştır.

Yine DİE tarafından 2003 yılı için yapılan araştırmada 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak – 31 Aralık 2003 tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen yaklaşık 1512 ve kırsal kesimden yine her ay değişen yaklaşık 648 hanehalkı olmak üzere 2160, yıllık ise 25920 örnek hanehalkına uygulanarak yapılmıştır. Türkiye geneli, kentsel ve kırsal yerler tüketim harcaması ve gelir dağılımı göstergeleri elde edilmiştir.

Kanunla ismi değişip Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olan eski DİE tarafından yapılan araştırmada 2004 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak – 31 Aralık 2004 tarihleri arasında yapılmıştır. Bir yıl süre ile her ay değişen yaklaşık 720, yıllık 8600 örnek hanehalkına uygulanarak, Türkiye geneli ile kentsel ve kırsal yerler ayrımında, tüketim harcaması, gelir dağılımı ve yoksulluk ile ilgili göstergeler TÜİK tarafından yayınlanan 2005 Türkiye İstatistik Yılığında ortaya konmuştur.

Yukarıda sayılan araştırmaların sonuçlarını genel olarak vermek amacı ile Tablo 6.2 oluşturulmuştur. Bireysel gelir dağılımı hesaplamalarında yüzde payları çok yaygındır. Bütün hanehalkları gelirlerine göre en küçükten en büyüğe doğru sıralandığında %20'lik hanehalkı gruplarının gelirden aldığı yüzde paylar verilmiştir. Bütün bu araştırmalarda en düşük gelirli hanehalkı grubundan başlayarak en yüksek gelirli hanehalkı grubuna kadar ki beş gelir grubunun gelirin yüzde kaçını aldıkları verilmiştir. Tablo 6.2'nin son sırasında gelir dağılımı araştırmalarının sonucu olarak Gini katsayıları'da verilmiştir.

Tablo 6.2'ye bakıldığında ister %20'lik gelir paylarına, ister Gini katsayılarına göre Türkiye'de gelir dağılımının adaletten oldukça uzak olduğu açıkça görülmektedir. Araştırma yöntemlerindeki farklılıklara rağmen bu tümünün yansıttığı bir gerçektir.

Tablo 6.2**Türkiye’de Yapılmış Mevcut Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları**

Hanehalkı Yüzdeleri	En Düşük %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	EnYüksek %20	<i>Gini Katsayısı</i>
1963	4.5	8.5	11.5	18.5	57.0	0.55
1968	3.0	7.0	10.0	20.0	60.0	0.56
1973	3.5	8.0	12.5	19.5	56.5	0.51
1978	2.9	7.4	13.0	22.1	54.7	0.51
1983	2.7	7.0	12.6	21.9	55.8	0.52
1986	3.9	8.4	12.6	19.2	55.9	0.50
1987	5.2	9.6	14.1	21.2	49.9	0.43
1994	4.9	8.6	12.6	19.0	54.5	0.49
2002*	5.3	9.8	14.0	20.8	50.1	0.44
2003*	6.0	10.3	14.5	20.9	48.3	0.42
2004*	6.0	10.7	15.2	21.9	46.2	0.42

Kaynak: TÜSİAD, s. 34;

(*) TUIK Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçlar, www.tuik.gov.tr, (20 Mayıs 2006).

Tüm bu araştırmalar Türkiye’de gelir dağılımı adaletsizliğinin oldukça yüksek olduğunu, ancak zamanla azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Özellikle en yüksek gelirli %20’lik kesimin gelirden aldığı payla, en düşük gelirli %20’lik kesimin gelirden aldığı pay karşılaştırıldığında gelir dağılımının ne derece adaletsiz olduğunu görmek mümkündür. Elimizde olan en son araştırma 2004 verilerine baktığımızda en

düşük ve en yüksek %20 oranları arasındaki fark 7.7 kattır. Tek başına bu veri dahi Türkiye’de gelir dağılımındaki adaletsizliği ortaya koymaktadır.

6.4.Türkiye’de Gelir Dağılımını Bozan Faktörler

Türkiye’de gelir dağılımını bozan faktörler genel olarak şöyle özetlenebilir⁶¹.

Kamu kesimindeki açıklar, Kamu Sektörü borçlanma gereğini artırarak kamu kesiminin piyasalardan borçlanmasına, bu ise bir taraftan özel kesimin yatırımları dolayısıyla istihdamın artışının yavaşlamasına, diğer taraftan reel faizleri yükselterek, emek dışı gelirlerin payını artırmaktadır.

Vergi politikalarında dolaylı vergilere daha fazla önem verilmesi, düşük gelirli kesimler aleyhine ortam hazırlamaktadır.

Açık finansman, yani para miktarının üretim artışına paralel olarak belirlenmemesi sonucu 25 yılı aşkın süredir yüksek oranda seyreden enflasyon, dar ve sabit gelirlileri olumsuz etkilemektedir.

Kredi politikası uygulamalarında gelir dağılımına yönelik hedeflerin yeterinde dikkate alınmaması, sektörel ve bölgesel gelir dağılımını daha da bozmaktadır.

Sermaye piyasasında yaşanan gelişmeler ve özelleştirmede kullanılan yöntemler, sermayenin tabana yayılmasından çok, kamuya ve özel girişimcilere kaynak aktarımında kullanılmaktadır.

Fiyat politikası, KİT ürünleri ve tarımsal destekleme fiyat politikaları yoluyla, emek ve tarım dışı kesimlere kaynak aktarımında kullanılmaktadır. Aktarılan kaynakların etkin kullanılmaması, üretim yerine ranta ve tüketime yönelmesi, gelir dağılımı sorununun daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Böylece, büyük halk kitlelerinin gelir ve tüketimi kısılarak yaratılan zorunlu tasarruflar, yatırım yoluyla

---

⁶¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.91.

ekonomiye dönmekte; emek payındaki azalma savunulduğu gibi, büyümeye hizmet etmemektedir.

Miras hukuku ve küçük çiftçilerde hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan arazi parçalanması, daha sonra mülksüzleşme sürecine dönüşmekte ve bu süreç, gelir bölüşümünü düşük gelirli gruplar aleyhine bozmaktadır.

Piyasa yapıları girişimcilerin aşırı kar elde edebilecek düzeyde tekeli ve oligopolistik bir yapı göstermektedir. Ayrıca, kamu kesiminin yaptığı zamlar, mevcut piyasa yapısı içinde, girişimcilerin, gösteriş etkisiyle ek kar etmelerine ortam hazırlamaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminde, kapsam olarak ortaya çıkan gelişmelere karşın, içerik olarak önemli sorunlar bulunmaktadır.

İşgücü piyasalarına ilişkin temel sorun, örgütlenme düzeyinin yetersizliği, örgütlü kesimde ise sendikaların etkin olmamasıdır. Ayrıca, yüksek oranlı işsizlik, sendikaların etkinliğini azaltırken, taşeronlaşma ve kaçak işçi çalıştırma gibi yollara başvurulmaktadır.

Tarım ve diğer sektörler arasında gelir farkının çok yüksek olması, diğer sektörler için tarım kaynaklı işgücü arzının esnekliğini artırmaktadır. Buna bağlı olarak reel ücreti artırmadan istihdam artırma şansına sahip olan sanayi ve hizmetler sektörü, karlarını büyük ölçüde artırmaktadır.

Özellikle 1980 sonrasında, yatırımların yetersizliği yanında sektörel ve bölgesel dağılımın dengesizliği, bir taraftan işsizlik, diğer taraftan göç olgusunu artırmış, büyük kentlerde işsiz ve/veya düşük ücretle çalışmaya hazır işsizler ordusu yaratmıştır. Bu bir taraftan emek aleyhine sonuçlar yaratırken, ayrıca, genelde kaçak, marjinal sektörlerin ortaya çıkmasına, kayıt dışılığın genişlemesine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak vergi gelirlerinin yeterince artmaması, gelir dağılımının düzenlenmesinde kullanılabilecek kaynakları sınırlandırmaktadır.

Eğitim politikasında, özellikle 1980 sonrası dönemde yaşanan gelişmeler, gelir dağılımındaki dengesizliği artırmıştır. Çünkü bölüşüm dengesizliğinin azalmasında

etkili bir araç olmasına karşın eğitimde fırsat eşitliği sağlanması yönünde bir politika bulunmamaktadır. Nitekim, iyi eğitim alınabilmesi, yüksek gelire gereksinim oluşturmakta; bunu da ancak yüksek gelirli gruplar sağlayabilmektedir. Kırsal kesimde de eğitim düzeyinin düşüklüğü dikkate alındığında, sektörel gelir bölüşümü dengesizliği nedeniyle kırsal alanlardan kente göç edenlerin ucuz emek olarak çalışması kaçınılmaz olmaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye koşullarında sektörel gelir bölüşümü dengesizliği, fonksiyonel bölüşümdeki dengesizliğe kaynaklık etmektedir.

Teknolojik gelişmeler, emeğin sermaye ile ikame olanağını artırmaktadır. Böylece işsizlik yanında ikame olanakları da işgücü üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Bu nedenle ücretler artsa bile, istihdam azalışı ve/veya yetersiz artışı nedeniyle ücret payı düşmektedir. Bu koşullarda fonksiyonel gelir bölüşümünün de emek aleyhine ortaya çıkan bir gelişme, sektörel bölüşümde tarım aleyhine, bu ise geri kalan bölgelerin daha çok tarım bölgeleri olması nedeniyle de bölgesel bölüşümde geri kalmış bölgeler aleyhine gelişme yaratmaktadır. Buna bağlı olarak kişisel gelir bölüşümü de düşük gelirli gruplar aleyhine bozulmaktadır. Bu gelişme, bölüşüm türlerinin birbirinden bağımsız olmadığını ortaya koyması yanında, bölüşüme yönelik politikalara tek boyutlu bir bakış açısının yetersiz olacağı anlamına gelmektedir⁶².

1980 sonrasında temel amaç hedeflenen büyümeyi ihracatı artırarak gerçekleştirmek olmuştur. İhracatın artırılabilmesi, ülkedeki üretimin artırılması ve/veya iç talebin daraltılmasıyla mümkün olabilecektir. Türkiye birbiriyle tamamlayıcı şekilde uygulaması gerekli olan bu seçeneklerden, iç talebin daraltılmasını ön plana çıkarmış, ekonomi politikalarında kilit değişken olarak reel ücretler belirlenmiştir. İhracata yönelik büyüme stratejisinin gereği olarak Türkiye, sahip olduğu faktör donanımını dikkate alarak, emek yoğun mallarda uzmanlaşmayı tercih etmiştir. 1980 sonrası dönemde bu tercih, bölüşüm süreci üzerinde belirleyici olmuştur. Düşük ücret-ucuz emek-düşük maliyet-düşük fiyat-ihracat artışı ve buna bağlı olarak döviz girişinin artması ve dış borçların ödenmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde ucuz emek ve devlet tarafından girişimcilere sağlanan teşviklere bağlı olarak hedeflenen düzeyde yatırım, istihdam ve üretim artışı gerçekleşmemiştir.

---

⁶² DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.92.

Üretim artışı, daha çok 1970'li yılların sonunda, girdi yokluğu nedeniyle düşmüş bulunan kapasite kullanım oranının artışına bağlanmıştır. Bu gelişme, üretim artışının ve buna bağlı olarak ihracat artışının belli bir süre sonra yavaşlamasına neden olmuştur. Devlet, yukarıda ifade edilen sürece, hemen her aşamada, müdahale etmiş; ücretlerin reel olarak geriletilmesine çalışanların örgütlenme hakkına getirilen yasal kısıtlamalar ve yüksek oranlı enflasyon yoluyla; diğer maliyet unsurlarının düşürülmesine de, KİT fiyatlarının düşük tutulması, eksik değerlendirilmiş TL ve ihracat teşvikleriyle yoluyla katkıda bulunmuştur. Ayrıca, yüksek kamu kesimi borçlanma gereğine çare olarak, sıcak para girişine uygun bir ortam hazırlanmıştır. Bu politikalar sonucunda dünya ekonomisiyle entegrasyon, dışa talep yaratılması, dış borçlanma, sıcak para girişi-çıkışı ve ihracat yoluyla gerçekleşmiştir. Bu sürecin tüm aşamalarında, dış ticaret ve finansal alanda liberalizasyon etkili olmuştur⁶³.

Bu sürecin gerçekleşmesi ve devamlılığı için devreye sokulan en önemli faktörlerden birisi, tarım sektörü olmuştur. Ücretlerin düşürülmesine, geniş halk kitlerinin tepki göstermesinin önlenmesi, hem de tarımsal girdi kullanan sanayi sektörünün maliyetlerinin artmaması için tarımsal girdi ve ürünlerin fiyatlarının düşük tutulması gerekmiştir. Bu nedenle, destekleme fiyatları düşük tutularak, iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine bozulması sağlanmıştır. Tarım sektörünün fakirleşmesine neden olan bu gelişme, kente göçü hızlandırarak, işsizliğin daha artmasına neden olurken, ücretler üzerinde baskı oluşturmuştur. Tarım gelirlerinde ortaya çıkan olumsuz gelişmede, ürün bedellerinin geç ödenmesi ve sübvansiyonların azaltılması da etkili olmuştur.

Bunun yanında gelişen teknolojinin aile ve aile dışı işgücü gereksinimini azaltması, gizli işsizlik miktarını artırmıştır. Bu sürece bağlı olarak, geliri azalan tarım sektörünün sanayi mallarına talebi düşmüş, tekeli yapıların varlığı sonucu piyasalarda geriye doğru fiyat esnekliğinin geçerli olmaması nedeniyle, girişimciler, fiyatlarını değil, üretimi, ve dolayısıyla da istihdamı düşürmüşlerdir. Tarım sektörünün fakirleşmesi, ayrıca, tarım bölgelerinin de fakirleşmesine yol açmış, böylece bölgesel gelir dağılımı da bozulmuştur. Bir taraftan reel ücretlerin gerilemesi, diğer taraftan tarım

---

⁶³ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.93.

sektörü ve tarım bölgelerinin fakirleşmesi, kişisel gelir dağılımının düşük gelirli gruplar aleyhine bozulmasına neden olmuştur.

Bu koşullarda fonksiyonel gelir bölüşümünde emek aleyhine ortaya çıkan bir gelişme, sektörel bölüşümde tarım aleyhine, bu ise geri kalan bölgelerin daha çok tarım bölgeleri olması nedeniyle de bölgesel bölüşümde geri kalmış bölgeler aleyhine gelişme yaratmaktadır. Buna bağlı olarak, kişisel gelir bölüşümü de düşük gelirli gruplar aleyhine bozulmaktadır. Bu gelişme, bölüşüm türlerinin birbirinden bağımsız olmadığını ortaya koyması yanında, bölüşüme yönelik politikalara tek boyutlu bir bakış açısının yetersiz olacağı anlamına da gelmektedir. Gelir dağılımının bu şekilde bozulması ise, iç talebin azaltılması ve ihraç edilebilir üretim fazlası sağlanmasına hizmet etmiştir. Bir başka deyişle, emek ve tarımın talep boyutu gözardı edilmiş, maliyet boyutları ön plana çıkmıştır⁶⁴.

Tablo 6.3’de gelir türlerine göre kullanılabilir gelirin dağılımı verilmiştir. Türkiye’de tarımdan sanayi kesimine geçiş süreci tamamlanmamıştır. Tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı halen %30’ların üzerindedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran %3-5’ler düzeyindedir⁶⁵. Verimliliğin çok düşük olduğu tarım sektöründe bu kadar geniş bir işgücünün barındırılması işgücü piyasasının etkinliğinin sınırlandırılmasına yol açmaktadır.

İstihdamda sanayinin payı %19.8, hizmetler sektörünün payı ise %49.2, inşaat sektörünün payı % 5 ve tarımın payı %26 düzeyindedir. Toplam istihdam içinde ücretlilerin payı da %56.4 gibi düşük bir düzeyde kalmıştır. İşgücüne genel katılım oranı %46.5 olduğu halde, erkekler için bu oran %74.9 kadınlar içinse %25.1 olarak gerçekleşmekte, bu da işgücüne katılım ve dolayısıyla da elde edilen gelirden cinsiyet bakımından önemli bir farklılığın oluşmasına yol açmaktadır. Tüm bunlardan daha önde gelen sorun ise Türkiye’de çok büyük boyuta varmış olan işsizlik sorunudur. Çünkü, yaratılan gelirden pay alınabilmesi her şeyden önce bir işte çalışır olmakla mümkündür. Son açıklanan Mart 2006 rakamlarına göre Türkiye’de işsizlik oranı %10.9, tarım dışı işsizlik oranı %13.7, istihdam oranı %41.4 seviyesindedir ve işsizlik

⁶⁴ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.94.

⁶⁵ “Paranı istemiyoruz dersek IMF Bozulur”, **Hürriyet**, 27 Aralık 2005.

oranının azalış eğilimi içinde olduğunu söylemek güçtür⁶⁶. 2004 yılında dahi kullanılabilir gelirin içindeki ücretliler ve yevmiyelilerin payı % 42.2'dir. Oysa gelişmiş ekonomilerde bu oran % 70'ler seviyesindedir.

20 Haziran 2006 tarihli ve 100 sayılı TÜİK Haber Bülteninde 2006 Mart dönemi hanehalkı işgücü sonuçları açıklanmıştır. Buna göre kurumsal olmayan sivil nüfus bir önceki yılın aynı dönemine göre 1 milyon 29 bin kişilik bir artış ile 72 milyon 323 bin kişiye ulaşırken, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus 878 bin kişi artarak 51 milyon 408 bin kişiye ulaşmıştır.

Tablo 6.3

Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Gelirlerin Türlerine Göre Dağılımı

Gelir Türleri	1994	2002	2003	2004
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0
Maaş ve ücret	23.7	35.8	38.7	38.7
Yevmiye	4.6	2.9	3.1	3.5
Toplam Müteşebbis	42.4	34.5	32.0	31.8
Tarım	39.3	38.2	30.7	29.5
İmalat	10.4	9.7	12.4	12.4
İnşaat	4.1	3.8	4.1	3.8
Ticaret	33.9	28.3	32.7	32.1
Hizmet	12.2	20.1	20.1	22.2
Mülk Geliri	19.3	9.3	6.2	4.8
Gayrimenkul	60.2	47.3	57.7	54.7
Menkul Kıymet	39.8	52.7	42.3	45.3
Transfer	10.0	17.5	20	21.2
Devletten	69.2	81.3	87.3	86.5
Yurtdışından	14.2	5.1	3.0	4
Diğer	16.5	13.6	9.7	9.5

Kaynak: TÜİK, Gelir Türlerine Göre Toplam Kullanılabilir Gelirin Dağılımı, www.tuik.gov.tr (10 Haziran 2006).

⁶⁶ TÜİK, "Hanehalkı İşgücü Araştırması 2006 Dönemi Sonuçları", <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=298>, (23 Haziran 2006).

2006 yılı Mart döneminde istihdam edilenlerin sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre 82 bin kişi artarak, 21 milyon 272 bin kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde tarım sektöründe çalışan sayısı 876 bin kişi azalmış, buna karşın tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı 958 bin kişi artmıştır. Önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında, tarım sektöründeki istihdamın 4.3 puan azaldığı, buna karşılık hizmetler sektörü istihdamının ise 3.6 puan arttığı görülmüştür⁶⁷.

2006 yılı itibarıyla gelinen noktaya baktığımızda, gelir dağılımını olumsuz etkileme ve düşük gelirli kesimlerin durumlarını daha da kötüleştirme gibi olumsuz sonuçlar doğurmasına karşın, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme hedefi birincil tutularak benimsenen ihracata dayalı kalkınma stratejisinde amaçlanan başarı elde edilememiştir. Bu stratejiyi uygulamanın yol açtığı maliyet toplumun geniş kesimleri tarafından hissedilmiş, ancak bu strateji ile hedeflenen, gerçek anlamda bir ihracat ve üretim artışı gerçekleşmemiştir. Emek yoğun mallara dayalı, ithalata bağımlı, sürekli teşvik edilmeye gereksinim duyan bir ihracat sektörü ortaya çıkmış; maliyete dayalı rekabet edilmesi güç yeni ülkelerin Türkiye'nin ihrac pazarlarına girmesi ve ülkede uygulanan sıcak para politikasının olumsuz etkileri sonucunda da, ihracat miktarındaki artışa karşın, sektördeki sorunlar daha da boyutlanmıştır.

---

⁶⁷ Tüik, "Hanehalkı İşgücü Araştırması 2006 Mart Dönemi Sonuçlar", <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=298>, (23 Haziran 2006).

7.TÜRKİYE'DE YOKSULLUK

7.1.Yoksulluk Kavramı

Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir⁶⁸.

Yoksulluk kavramı, insani ihtiyaçlar kavramına dayanır. İnsan toplumsal bir varlıktır ve bu nedenle fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanı sıra giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama, dinlenme, estetik ve buna benzer sosyo-kültürel ihtiyaçları olan bir varlıktır. İnsanlar doğal olayları kendi ihtiyaçları doğrultusunda değiştirebilme yeteneğine sahip olduklarından yaratıcı yeteneklerinin gelişimi yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına ve mevcut ihtiyaçların değişime uğramasına yol açmaktadır. Bu nedenle beşeri ihtiyaçlar ve insanların yaratıcı yetenekleri toplumsal ve tarihi koşullar tarafından belirlenmektedir⁶⁹.

Yoksulluk çok boyutlu niteliğe sahiptir ve bu nedenle farklı şekillerde tanımlanabilir. Lipton, özel tüketimdeki yetersizliklere odaklanarak yoksulluğu belirli bir düzeyin altında kişi başına özel tüketimin söz konusu olduğu durum olarak tanımlamaktadır. Drewnowski ise, yoksulluğu kişilerin hane halkının kendileri için uygun görecekları bir tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olmamaları şeklinde tanımlarken; Dünya Bankası, yoksulluğun geleneksel tanımını yapmaktadır: “Yoksulluk asgari yaşam standardına erişememe durumudur. Başka bir ifadeyle yoksulluk maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari yaşam düzeyini sürdürecekları gelirden yoksun olma halidir”. Baulch’a göre ise, izzet ve onur ile otonomi kavramları yoksulluk kavramına dahil

---

⁶⁸ Aktan ve Vural, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**.

⁶⁹ Oğul Zengingönül, **Küreselleşme: Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde**, Ankara: Adres Yayınları, 2004, s.108.

edilmelidir. Zira yoksul olmamak, diğer kişilere boyun eğmeyi gerektiren faaliyetleri yapmamakta özgür olmayı ve yaşam tarzını belirleyebilme yeteneğine sahip olmayı gerektirmektedir⁷⁰.

Yoksullukla ilgili literatür içinde farklı görüş ve değerlendirmelere yer verilmişse de, en azından kavramlaştırma ve türleri açısından literatür içinde bazı ortak noktalara rastlamak mümkündür. Fakat yine de bu noktada yapılacak en sağlıklı yorum, yoksulluk ve zenginlik kavramlarının sübjektifliğinin devam ettiğiidir. Nitekim, bu kavramlar ve belirlenmeleri çok doğal olarak kişiden kişiye değişir. Bunun bir sebebi de yoksulluğun, kolayca somutlaştırılabilen bir kavramdan çok algılanabilen bir kavram olmasından kaynaklanmasıdır. Yoksulluk bir toplum içinde bile, ortak bir noktada kabul edilebilir özellikler taşımamaktadır⁷¹.

1997 yılından beri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın hazırlamış olduğu İnsani Gelişme Raporları ile bilimsel ve analitik düzeyde tartışma konuları arasına giren yoksulluk, net bir tanıma sahip değildir. Bu, yoksulluğun zaman ve mekan göreliliğinin getirdiği bir olağan durumdur. Ayrıca, kavram çok boyutluluğu da içermektedir. Yalnızca kişi başına milli gelire (KBMG) göre varılacak bir yargı desteksiz olacaktır. Dolayısıyla, kalkınma kavramının niteliksel boyutuna ilişkin bir takım göstergeler de yoksulluğun anlamını vurgulamaktadır.

Buna göre yoksulluk; “düşük gelir düzeyi”, “yetersiz ve dengesiz beslenme ile sağlıksızlık”, “sosyal yalıtım ve düşük sosyal katılım”, “psikolojik ve ekonomik bireysel güvensizlik”, “şoklara açıklık ve risk ve belirsizliğe cevap verememe”, “doğal çevrenin bozulması ve sosyal çevrede kısır döngü” gibi bazı aksaklıkların bir bütün olarak algılanması gereğine işaret etmektedir. Ne var ki; bu gibi bakış açıları ülkeden ülkeye, hatta aynı ülkenin farklı dönemlere ilişkin analizlerinde de farklılıklar taşıyabilmektedir.

---

⁷⁰ Aktan ve Vural, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri.**

⁷¹ Zengingönül, s.107.

Bu noktada, yoksullukla ilgili bir takım kavramlar bağlamında yoksulluğun türlerine değinmekte yarar vardır⁷².

Mutlak yoksulluk - Görelî yoksulluk: Mutlak yoksulluk, yeterli (kalori) ve dengeli (protein, karbonhidrat gibi besin bileşenleri) beslenme açısından asgari tüketim düzeyini ve geliri mutlak olarak ele almaktadır. Görelî yoksulluk ise, bir ferdin ya da hane halkının, içinde bulunduğu sosyal grubun ya da yerleşim biriminin içindeki diğerlerine göre yoksulluğunu incelediği gibi, bu sosyal grubun ya da yerleşim biriminin diğer grup ve birimlerle karşılaştırılmasını konu edinmektedir.

Objektif yoksulluk - Sübjektif yoksulluk: Objektif yoksulluk, yoksulluk refah ölçütü olarak asgari ihtiyaç düzeyinin normatif yaklaşımla belirlenmesini ifade eder. Sübjektif yoksulluk ise, bireylerin kendi tercihlerine göre oluşturdukları ihtiyaç bileşimini esas alarak, öznel gerçekliği soyutlayan yaklaşımlardan uzaklaşmaktadır.

Gelir yoksulluğu - İnsani yoksulluk: Gelir yoksulluğunda, yoksulluk sınırı olarak bir asgari gelir ve tüketim düzeyi söz konusu iken; insani yoksullukta, yaşam süresinin kısalığı, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksunluk, iş olanaklarından yoksunluk gibi temalar incelenmektedir.

Sosyo-ekonomik Güçsüzlük: Bu kavram altında, psikolojik ve ekonomik güvensizlik; sosyal dışlanma; tercih ve girişim özgürlüğünün kısıtlılığı; yoksulluk kısır döngüsüne yol açan fırsatsızlık, kaynaksızlık ve güvensizlik; var olma duygusu ve üretkenlik bakımından örgütsel yetenek gibi değerlendirmeler yapılmaktadır.

Kırsal yoksulluk - Kentsel Yoksulluk: Kırsal yoksulluk daha çok, bağımsızlık, güvenlik, özsaygı, sosyal kimlik, sosyal ilişkilerin sıklığı ve sağlamlığı, karar alma özgürlüğü, hukuki ve siyasi haklar gibi niteliksel beklentiler ve yoksunluklar üzerine odaklanırken; kentsel yoksulluk, gelir ve tüketim şeklinde niceliksel beklentiler ve yoksunluklar konusuna eğilmektedir.

---

⁷² Esin Özsoy, "Kalkınma-Yoksulluk İkilemi ve Türkiye", İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. 2003, Cilt: 5, Sayı:1, <http://www.isguc.org> (21 Mayıs 2006).

Korunmasızlık: Eğitim olanaklarının yetersizliği, istikrarlı bir gelir olanağının ve iş güvenliğinin olmaması, tasarruf ve servet yetersizliği ve kredi olanaklarının darlığı, aileler arası dayanışmanın zayıflığı, kadın olma, eğitimsizlik gibi nedenlerle işgücüne katılımın kısıtlılığı ve benzeri eksiklikler ise korunmasız karar birimlerini gündeme getirmektedir.

7.2.Yoksulluğun Nedenleri

Ülkelerin ve uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele ederken gözden kaçırmamaları gereken önemli noktalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bir bölgede veya ülkede salgın haline gelmiş olan yoksulluğun nedenlerinin iyi belirlenmesidir. Nedenleri saptanan bu soruna karşı uygulanacak politikaların belirlenmesinde ise dikkat edilmesi gereken ikinci önemli nokta, yoksulluğun boyutlarıdır. Her iki unsurunda analiz edilmesi görüldüğü gibi basit olmamaktadır. Ancak, tam anlamıyla yoksullukla mücadelede yoksulluğun nedenlerinin ve boyutlarının çok iyi tespit edilmesi bir zorunluluktur. 1970'lerden günümüze yaşam standartlarındaki gelişmelere rağmen yoksulluk çok yaygın bir oranda, özellikle düşük gelirli ülkeler arasında geçerliliğini korumaktadır. Bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin yanında o ülke insanlarını psikolojik yönden de olumsuz etkileyen yoksulluğun oluşumunun belli başlı nedenleri şunlardır⁷³.

Nüfusun hızlı bir şekilde artmasına karşın gelirin aynı oranda artmaması yoksulluğun en temel nedeni olarak görülmektedir. Bu olguyu bilindiği gibi ilk ortaya atan da Malthus'tur. Malthus nüfus artışının geçim araçlarındaki artışı kaçınılmaz olarak geride bıraktığını savunur. Son otuz yılda nüfus artış hızından ötürü mutlak yoksulluk içerisinde dahil edilebilecek insan sayısı da giderek artmaktadır.

---

⁷³ Aktan ve Vural, **Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**.

Besin yetersizliği, doğal afetler, yeterli sulama sistemlerinin olmayışı, kuraklık gibi nedenlerle açlık sorunu ortaya çıkmaktadır. Özellikle, Sahra Bölgesi'ndeki ülkelerde yaşanan yoksulluğun temel nedeni açlık sorunudur

İç savaşların ve kargaşanın varlığı.

Yoksul insanların çok fazla olduğu ülkelerde ekonomik ve sosyal gelişmenin yavaş olması.

1990'lardan sonra dağılan Sovyetler Birliği'nden kopan ülkelerin, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişte yaşadıkları ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar.

Uluslararası mali krizlerin meydana gelmesi ve özellikle düşük gelirli ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki gelir dağılımının adaletsiz olması yoksulluğu artırıcı bir diğer nedendir.

Bu sayılan nedenlerin yanında yoksulluğun oluşmasında küreselleşmenin olumsuzluklarının da etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu konuda son dönemlerde pek çok görüş ileri sürülmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerin, yoksullaştıran bir küreselleşmeden kaçınması zorunluluk haline gelmiştir.

Yoksulluğun bunların dışında da pek çok nedeni bulunmaktadır. Yoksulluk, fazla üretemeden ve aynı zamanda üretilen değerler karşılığında elde edilen değerlerin bireyler arasında, bölgeler arasında, sektörler arasında vs. adil bir şekilde paylaşılamamasından kaynaklanır. İlk olarak, fazla üretim yapamamanın nedenlerini incelemek gerekir. En başta iklim ve doğa koşulları yönünden bazı ülkeler ya da bazı ülkeler içinde bazı bölgeler daha fazla üretim kapasitesinden yoksun olabilirler. Bu durumda o ülkede ya da bölgede yaşayan insanlar ister istemez daha yoksul olurlar. Hızlı nüfus artışı, bir yandan ülkelerin daha fazla üretim yapmalarına imkan sağlarken, öte yandan ülkelerin daha fazla tüketmelerine de neden olur. Üstelik, iklim ve doğa koşulları açısından çok iyi konumda bulunmayan ülke ya da ülke içindeki bölgelerde hızlı nüfus artışı mevcutsa, bu takdirde yoksullaşma kaçınılmaz olur. Yoksulluğun kaynakları arasında şu faktörleri de sayabiliriz.

Adaletsiz vergi sistemi, yüksek faiz ve rant ekonomisi, doğal afetler, çalışamayacak durumda olan özürsüz sayısının fazla olması, bireyler arasındaki yetenek farklılıkları, miras yoluyla elde edilen gelirler, piyasada tekelleşmenin olması, devlet teşvikleri, enflasyon, işsizlik .

Bir ülkede fazla üretim yapılamaması aynı zamanda devlet müdahalesi ile de yakından alakalıdır. Devlet müdahalesinin fazla olduğu ülkelerde bireylerin ekonomik faaliyetlerde bulunmaları doğrudan ve/veya dolaylı olarak sınırlanmış olur. Örneğin; vergi oranlarının yüksek olduğu bir ülkede bireylerin çalışma ve yatırım yapma arzuları olumsuz olarak etkilenir. Aynı şekilde, devletin borçlanma yoluyla ekonomiye müdahalede bulunduğu ekonomilerde, ister istemez rant ekonomisi ortaya çıkar ve bu üretim ekonomisinin daralmasına neden olur. Devletin teşvik politikasını araç olarak kullanarak ekonomiye müdahale etmesi halinde de yine belirli kesimler lobicilik yoluyla haksız teşvikler alarak zengin olabilirler. Önemle belirtelim ki, yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlik sorununun çözülmesi konusunda devletin rolünün ne olması gerektiği iktisatçılar arasında her zaman tartışma konusu olmuştur. Sosyal refah devletini savunanlar ile liberal devlet felsefesini savunanlar yoksulluk sorununun çözümüne farklı açılardan bakmaktadırlar.

7.3.Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluğun ölçümü ile ilgili yaklaşımlar, normatif olsun ya da olmasın, üç ana başlık altında sınıflandırılabilir⁷⁴.

Karşılanamayan Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı: Yoksulların tanımlanması yönünde çeşitli kriterler sunan bu metot hem bireyler ve hane halkı hem de ülkeler ve bölgeler itibarıyla uygulanabilmektedir. Bu metotla bireyler ve hane halkları yoksul olarak tanımlanabildiği gibi coğrafi bölgeler de yoksulluk derecesine göre sınıflandırılabilir. Her iki uygulamada da okur-yazarlık, temiz su, kalori ve

---

⁷⁴ Aktan ve Vural, **Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**.

protein gereksinimi gibi analiz edilen her bir boyutu (ihtiyacı) tanımlayan asgari bir eşik bulunmaktadır. Bu eşğin altında kalan nüfus yoksul olarak tanımlanmakta ve her bir coğrafi bölge için eşğin altında kalan nüfus oranı hesaplanmaktadır.

Yoksulluk Sınırı Yaklaşımı: İki farklı yoksulluk sınırı yaklaşımı bulunmaktadır. Birinci yaklaşımda, yoksulluk sınırı, asgari zorunlu tüketim olarak düşünülen mal demetinin maliyeti hesaplanarak belirlenirken ikinci yaklaşımda bu maliyete ilaveten boş zaman, bedava hizmetlere erişim, bazı mal ve varlıklara sahip olma gibi unsurlar da yoksulluk sınırının hesaplanmasında dikkate alınmaktadır.

Karma Yaklaşımlar: Karşılanmayan temel ihtiyaçlar yaklaşımı ile yoksulluk sınırı yaklaşımının birlikte kullanıldığı ve yoksulluğun farklı boyutlarının dikkate alındığı yaklaşımlar bu grupta değerlendirilebilir. Bu grup içinde belirli bir yoksulluk eşğinin olmadığı (İsveç Yaklaşımı ve İnsani Gelişim Endeksi) ya da yoksulluk eşğinin kullanıldığı metotlar bulunmaktadır. İsveç Yaklaşımı, yaşam standardını belirlemeye yönelik bir yaklaşımdır. Yoksulları belirlemeye çalışmak yerine belirli boyut ve türde mahrumiyetle karşı karşıya kalan sosyo-ekonomik grupları tespit eder. Benimsenen yaşam düzeyi insanların kendi yaşam koşullarını doğrudan ve bilinçli olarak kontrol edebildikleri düzeydir ve bu nedenle, kişilerin sahip oldukları kaynaklara ve yaşam koşullarına (sosyal koşulların yanı sıra mal-mülkler, güvenlik, dinlenme ve kültür) bağlıdır. İnsani Gelişim Endeksi ise üç unsurdan meydana gelmektedir: temel ihtiyaç göstergesi (yetişkinlerde okur-yazarlık ve eğitim düzeyinin ağırlıklı ortalaması); yaşam düzeyi ile ilgili gösterge (ortalama yaşam beklentisi) ve kaynaklara erişimi dolaylı yoldan tespiti yönelik bir gösterge (satın alma gücü paritesine göre gayri safi yurt içi hasıla).

Yoksulluğu ölçmede en yaygın yöntem gelir ya da tüketim düzeylerine dayanan ölçümdür. Gelir veya tüketim düzeyi, temel ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekli olan düzeyin altına düşen bir kişi yoksul olarak değerlendirilir. Burada kullanılan kıstas “yoksulluk sınırı” olup; bu sınır, kaç kişinin devlet tarafından yoksul olarak hesaplanacağını gösteren bir ölçü birimidir. Bununla birlikte zamana ve yere göre yoksulluk sınırları farklılık göstermekte ve her ülke kendi gelişim düzeyine, sosyal kurallarına ve değerlerine uygun olan sınırları kullanmaktadır.

Norberg'in bir ifadesi bunun nedenini iyi bir biçimde anlatmaktadır: "Yoksullar her zaman yoksulluğu yaşamazlar. Yoksulluğun birçok kavramı görelidir, yani, birinin ne kadar yoksul olduğunu ölçme yerine bu şahsın diğerleri açısından ne kadar yoksul olduğu söylenir. Örneğin, sık kullanılan bir yoksulluk kavramı, eğer yaşadığı ülkedeki ortalama ücretin yarısından azına sahipse kişiyi yoksul sayar. Bu şu demektir; eğer bir kişi Nepal gibi yoksul bir ülkede yaşarken "zengin" olarak görülüyorsa, gelişmiş ABD'de yaşadığı zaman çok yoksul kabul edilir. Dolayısıyla bu görelilik rakamlar uluslararası düzeyde karşılaştırılamazlar. ABD'de yoksul olarak sınıflandırılanlar, bizim yoksulluk olarak tanımlayacağımız şartlarda her zaman yaşayamazlar. Bu yüzden, yoksul Amerikan ailelerinin %72'si çamaşır makinesine, %20'si bulaşık makinesine, %60'ı mikro dalga fırına, %93'ü renkli televizyona, %60'ı videoya ve %41'i kendi evine sahiptir"⁷⁵.

Yoksulluğun ülke düzeyinde ölçümünün yanı sıra küresel düzeyde de ölçüm tekniği bulunmaktadır. Bu bağlamda; yoksulluk oranı, "mutlak yoksulluk çizgisi"nin altında yaşayan dünya nüfusunun bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk kavramının sayısal açıdan tanımı ise günde bir dolardan az bir gelirdir. Kavramın orijinal tanımı Ravallion ve arkadaşlarının 1991 yılı araştırmasından alınmıştır. Bu araştırmacılar en yoksul ülkeler bazında yaptıkları araştırmalarda "yoksulluğun algılanması"ni kriter olarak kullanıp yoksulluk çizgisini aylık 31 dolar olarak belirlemişlerdir. Daha sonra bu sayısal tanım, 30.42 dolar olarak değiştirilmiş ve nihayet günlük 1 dolar noktasında yuvarlanmıştır. Günlük 1 dolar çizgisi daha sonra Dünya Bankası tarafından "mutlak yoksulluğun resmi" tanımı olarak benimsenmiştir. Bazı sebeplerle, daha sonra akademik literatürde normalin iki katı büyüklüğünde 2 dolarlık bir yoksulluk çizgisi daha belirlemiştir. Bazı zamanlarda ise, Birleşmiş Milletler günlük 4 dolar çizgisini kullanmaktadır⁷⁶.

---

⁷⁵ Zengingönül, s.172.

⁷⁶ Zengingönül, s.113.

7.4.Dünya’da Yoksulluk

Dünyada yoksulluk oranları incelendiğinde, günde 1 dolardan daha az geliri olan nüfus miktarının 1990’lara kadar artmasına rağmen 1990’ların ortasına doğru, dikkati çekecek şekilde azaldığı görülmektedir. Tablo 7.1’de, dünya çapında günde 1 dolardan daha az gelire yaşayanların sayısı ve oranı verilmektedir. Tablodan da anlaşılacağı gibi, yakın geçmişte yoksullukla mücadelede sadece Doğu Asya’da önemli bir başarı kazanılmış, diğer bölgelerde ise yoksul sayısında artış görülmüştür. Nüfus yüzdeleri açısından bakıldığında ise günde 1 dolardan daha az gelire yaşayan nüfusun oranlarında yine Doğu Asya’da önemli bir gerileme yaşanmış, buna karşılık Merkezi Asya’da artış görülmüş diğer yerlerde ise çok büyük bir değişiklik yaşanmamıştır. Dünya ölçeğinde ise yoksulluk sınırı altında yaşayanların oranında %4 civarında bir azalmanın olduğu görülmektedir. Fakat rakamsal olarak artış sürmektedir. Günümüzde; dünyada 1 dolardan az gelire 1.3 milyar, 2 dolardan az gelire 3 milyar insan yaşam savaşı vermektedir⁷⁷. Günde 1 dolardan daha az geliri olan nüfus için 1990’larda oluşan durum, günde 2 doların altındaki gelir ile geçinen nüfus içinde doğrudur. Ne var ki, küresel finansman krizinden sonra bu rakam tekrar yükselmiştir. Elde edilen sonuçları şöyle özetleyebiliriz⁷⁸.

Doğu Asya’daki, büyük bir olasılıkla Çin’deki yoksul halkın sayısındaki azalıştan dolayı, rakamda bir düşme ortaya çıkmıştır. Güney Asya’da 1999 boyunca yoksulluk zayıf bir biçimde azalmış, fakat fakirlerin mutlak sayısını azaltacak derecede yeterli olmamıştır. Böylece, 1987’den bu yana gerçek rakamlarda bir artış gözlenmiştir. Afrika’da, oranın azalmasına rağmen, mutlak rakam artmıştır. Yapılan yeni tahminlere göre Afrika günde 1 doların altında yaşayan en geniş bölge olarak dikkati çekmektedir. Dönem boyunca Latin Amerika’daki yoksulların oranı, kabaca aynı kalmıştır, fakat mutlak sayı artmıştır. Eski Sovyet Bloğu ülkelerinde hem oran olarak, hem de sayı olarak yoksulluk dikkati çekecek şekilde genişlemiştir.

⁷⁷ “Dünya Yoksullukla Boğuşuyor”, *Cumhuriyet*, 17 Şubat 2005, s.13.

⁷⁸ Nusret Ekin, *Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2000-33, 2000, s.79.

Tablo 7.1
Bölgelere Göre Gelir Açısından Yoksulluk (1987 - 1998)

	Günde 1\$'dan daha az gelire yaşayanların sayısı (milyon)				
Bölge	1987	1990	1993	1996	1998
Doğu Asya ve Pasifik	417.5	452.4	431.9	265.1	278.3
Çin hariç	114.1	92.0	83.5	55.1	65.1
Avrupa ve Merkezi Asya	1.1	7.1	18.3	23.8	24.0
Latin Amerika ve Karayipler	63.7	73.8	70.8	76.8	78.2
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	9.3	5.7	5.0	5.0	5.5
Güney Asya	474.4	495.1	505.1	531.7	522.0
Alt-Sahra Afrika'sı	217.2	242.3	273.3	289.0	290.9
Toplam	1.183.2	1.276.4	1.304.3	1.190.6	1.198.9
Çin hariç	879.8	915.9	955.9	980.5	985.7
	Günde 1\$'dan daha az gelire yaşayan nüfusun oranı (yüzde)				
Bölge	1987	1990	1993	1996	1998
Doğu Asya ve Pasifik	26.6	27.6	25.2	14.9	15.3
Çin hariç	23.9	18.5	15.9	10.0	11.3
Avrupa ve Merkezi Asya	0.2	1.6	4.0	5.1	5.1
Latin Amerika ve Karayipler	15.3	16.8	15.3	15.6	15.6
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	4.3	2.4	1.9	1.8	1.9
Güney Asya	44.9	44.0	42.4	42.3	40.0
Alt-Sahra Afrika'sı	46.6	47.7	49.7	48.5	46.3
Toplam	28.3	29.0	28.1	24.5	24.0
Çin hariç	28.5	28.1	27.7	27.0	26.2

Kaynak: Ayşe Meral Uzun, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2003, Cilt: 4, Sayı: 2, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi> (17.04.2006), s.158.

Dünya Bankası'nın yaptığı bu araştırmalarda, sosyal göstergeler olarak yaşam ümidi, çocuk ve anne ölümleri, kötü beslenme, ilkokul eğitimi, temiz su ve sağlık hizmetleri sayılmıştır. Ayrıca sistemle ilgili 4 probleme de işaret edilmiş, insan yaşamını olumsuz etkileyen faktörler olarak belirtilmiştir. Bunlar; rüşvet, şiddet, güçsüzlük, güvensiz geçimdir⁷⁹.

Fakat bazı yazarlar Dünya Bankası verilerinin gerçekleri yansıtmadığı görüşündedirler. Örneğin bu yazarlardan Chossudovsky'e göre, ulusların içindeki ve uluslar arasındaki gelir eşitsizlikleri artarken dünya yoksulluğuna ilişkin gerçekler gelir istatistiklerinin manipüle edilmesi yoluyla giderek daha fazla gizlenmektedir.

Chossudovsky; Dünya Bankası'nın küresel yoksulluk konusunda bir referans haline gelen önemli bir çalışmasında, "üst yoksulluk sınırı", keyfi bir şekilde, kişi başına yılda 370 ABD dolarına karşılık gelen kişi başına günde 1 ABD doları olarak belirlenmesi üzerinde durmaktadır. Ona göre; tek tek ülkelerdeki kişi başına günlük gelirleri 1 ABD dolarını aşan nüfus grupları keyfi bir şekilde "yoksul olmayanlar" olarak tanımlanmakta, bir başka deyişle Dünya Bankası verileri, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulları bir azınlık grubu olarak göstermek gibi yararlı bir amaca hizmet etmektedir. Ayrıca Chossudovsky; "Yoksulluğun bilimsel ölçümü"nde çok sayıda çifte standart uygulandığını iddia ederken bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir: "Örneğin, Dünya Bankası Latin Amerika ve Karayipler'de nüfusun yalnızca %19'unun "yoksul" olduğunu "tahmin ediyor": (Kişi başına yıllık gelirin yaklaşık 20.000 ABD doları olduğu) ABD'de her beş Amerikalı'dan birinin (Nüfus Bürosu tarafından) yoksulluk çizgisinin altında tanımlandığı gerçeğini bildiğimizde bu kaba bir çarpıtma"⁸⁰.

Yoksulluğun evrenselliği ve satın alma paritelerinin farklılıkları da düşünülerek, ortalama bir hesaplama yöntemi ile mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 dolar kabul edilirken, Latin Amerika ve Karaibler için bu sınır 2 dolar, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa Ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4 dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40 dolar olarak

---

⁷⁹ Ekin, s.80.

⁸⁰ Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Neşenur Domaniç (çev.), İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, 1999, s.49.

belirlenmiştir. Dünya Bankası'nca hesaplanan bu parasal değerler Dünya Bankası'nın metodolojisi çerçevesinde düşünülmelidir⁸¹.

7.5. Avrupa Birliği'nde Yoksulluk

Avrupa komisyonunca yayınlanan “Avrupa’da Yaşam Kalitesi Raporu”na göre, 28 ülkenin toplamında 740.65 Euro olan ortalama hane halkı geliri, Türkiye’de, ancak 196.6 Euro’yu bulmaktadır. AB Raporu, en bozuk gelir dağılımının üye ve aday ülkeler arasında Türkiye’de olduğunu açıklamıştır. Böylece Türkiye, hane halkı geliri açısından 28 ülke arasında 22. sırada yer almıştır.

Rapora göre, yaşam koşulları çok farklı olsa bile, Avrupa vatandaşlarının yaşam kalitesini belirleyen değer yargıları ve önceliklerinin çok büyük değişiklik göstermediği vurgulanmıştır. 28 Avrupa ülkesinde yaşayanların benzer değer yargıları ile önceliklere sahip olduğunu gösteren rapor, sağlığın iyi olması, yeterli bir gelir ve bir aileye sahip olmanın, Avrupalıların çoğunluğu için iyi bir yaşam anlamına geldiğini ortaya koymuştur. AB’nin genişleme sürecinin, dikkatlerin yaşam kalitesi konusuna odaklanmasına neden olduğu belirtilen raporda, mevcut genişleme ile AB’ye girecek olan 10 ülkenin alım gücü paritesine göre ortalama kişi başına GSYİH’sının, AB’deki ortalamanın ancak %45’ine ulaştığına işaret edilmiştir. Böylece yeni genişlemenin AB’deki gelir farklılıklarını daha da artıracığına dikkat çekilen raporda halen en zengin AB ülkesi (Lüksemburg) ile en yoksul (Yunanistan) ülke arasında 2.8 kat olan gelir uçurumunun genişlemeden sonra 6.5 kata çıkacağı vurgulanmıştır⁸².

Bu bağlamda; Türkiye’nin AB’ye girişi sürecinde yoksullukla yakından ilişkili bir değer olan gelir dağılımı bozukluğunun önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin Gini katsayısı ve gelir dilimlerinin toplam gelirden aldıkları pay diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Tanzanya, Tunus, Mozambik, Jamaika, Nepal, Ürdün, Mısır,

⁸¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.104.

⁸² “AB Raporu: En Bozuk Gelir Dağılımı Türkiye’de”, <http://www.gurbetport.com/site/modules.php> (07 Nisan 2004).

Endonezya, Yemen, Burundi, Bangladeş gibi ülkeleri de geride bırakarak en adaletsiz ülkeler arasında ön sıralara yerleştiği görülmektedir. Bunun yanında, Dünya Bankası verilerine göre, AB ülkeleri (25 ülke) içinde Gini katsayısı 0.40 ve üzerinde ülke bulunmamakla birlikte, aday ülkeler arasında da gelir dağılımı Türkiye'den daha kötü bir ülke yoktur. Aynı tespitin en yoksul kesimle en zengin kesim arasındaki gelir farkı açısından da yapılması mümkündür.

Bu ülkelerden Macaristan 0.24 Gini katsayısıyla gelirin en fazla adil dağıldığı ülke konumundadır. Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka ve İsveç 0.25, Slovakya 0.26, Finlandiya 0.27, Almanya ve Slovenya 0.28 Gini katsayısıyla dağılımda adalete en fazla yaklaşmış ülkeler olarak gözükmektedirler. Türkiye'den sonra gelir dağılımı en bozuk ülke konumunda ise 0.35'le Yunanistan, 0.36'yla İngiltere, İrlanda ve İtalya, 0.37'yle de Estonya gelmektedir. AB'nin diğer önemli ülkelerinden Fransa 0.33 Gini katsayısı ve en zengin ve yoksullar arasındaki 5.6'lık gelir farkıyla dikkati çekerken, Gini katsayısı 0.33 olan İspanya'da zenginlerle yoksullar arasında 5.4 katlık fark yaşanmaktadır. AB üyelerinin yanı sıra Türkiye'deki gelir dağılımı AB'nin kapısında bekleyen Romanya ve Bulgaristan'a göre de olumsuz bir yapı sergilemekte: Bulgaristan 0.32, Romanya 0.30 ve Hırvatistan 0.29 Gini katsayısıyla Türkiye'ye göre oldukça adil bir gelir dağılımına sahip bulunmaktadır⁸³.

Türkiye'de 7.7 kat olan en zengin kesimle en yoksul kesim arasındaki gelir farkı ise, Macaristan'da 4.9, Belçika'da 4.5, Çek Cumhuriyeti'nde 3.5, Danimarka'da 4.3, İsveç ve Slovakya'da 4'er katta kalmaktadır. Almanya'da en zengin %20 ile en yoksul %20 arasında 4.3, Finlandiya'da 3.8, Slovenya'da 3.9 kat fark bulunmaktadır. Yunanistan'da en yoksul kesimle en zengin kesim arasında 6.1 kat, İngiltere ve Estonya'da 7.2 kat, İrlanda'da 6.1 kat, İtalya'da 6.5 katlık fark gözlenmektedir⁸⁴.

En son olarak Haziran 2006'da Avrupa Birliği İstatistik Kurumu (Eurostat), 25 AB ülkesi, 3 EFTA ve gelecek yıl AB'ye katılmaları beklenen Romanya ve Bulgaristan ile resmi aday statüsündeki Hırvatistan, Türkiye ve yeni aday ilan edilen Makedonya'yı kapsayan 33 ülke için 2005 yılı kişi başına GSYİH hacim endekslerini

⁸³ Can Şafak, "Gini Katsayısı: Zengin ve Yoksul". *Sendika.org*, (06 Nisan 2006), http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=5686 (17 Nisan 2006).

⁸⁴ Şafak.

açıklamıştır. Buna göre, toplam 33 ülke içinde AB ile resmi olarak müzakerelere henüz başlamayan Makedonya 26 endeks değeriyle en yoksul ülke konumundadır. Geçen yıl 29 puanla en yoksul ülke olan Türkiye ise Makedonya'nın listeye bu yıl dahil edilmesiyle birlikte en yoksul ikinci ülke olarak sıralamada yer almıştır. Türkiye'nin 2004 yılında 29 olan satınalma gücü paritesine göre kişi başına geliri 31 puana yükselmiştir⁸⁵.

AB'nin 25 ülkesinin ortalaması 100 kabul edilerek yapılan endekse göre ilk sırada 248 endeks değeriyle Lüksemburg yer alırken, sondan ikinci sırada yer alan Türkiye ile Lüksemburg arasında 8 kat fark olduğu belirlenmiştir. 2004 yılı için yapılan sıralamada ise Türkiye 29 endeks değeriyle sonuncu sırada yer almıştı. Geçen yıl ilk sırada yer alan Lüksemburg'un endeks değeri 223 olarak hesaplanmıştı. Lüksemburg'un, aradan geçen bir yıllık dönemde satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelirinin 25 puanlık artış olduğu görülmüştür. Satınalma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir Romanya'da 35, Bulgaristan'da ise 32 düzeyindedir. Türkiye ile birlikte resmi olarak görüşmelere başlayan Hırvatistan 47 endeks değeriyle, AB'ye aday ülkeler arasında daha iyi konumda bulunmaktadır. Satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir, kısa bir süre önce aday ilan edilen ancak resmi görüşmelere henüz başlamayan Makedonya'da ise 26 düzeyinde görülmektedir.

EFTA ülkeleri ve aday ülkeler ayrı tutulduğunda ise AB'nin en yoksul ülkesinin 47 endeks değeriyle Letonya olduğu görülüyor. 33 ülke arasında Güney Kıbrıs Rum Kesimi 83 endeks değeriyle 17'nci, Yunanistan ise 82 endeks değeriyle 18'inci sırada yer almıştır. İspanya 99, Kıbrıs Rum Kesimi 83, Yunanistan 82, Slovenya 80, Çek Cumhuriyeti 73, Portekiz 71, Malta 69, Macaristan 61, Estonya 57, Slovakya 55, Litvanya 52, Polonya 50, Letonya ve Hırvatistan 47 kişi başına gelir endeksiyle AB ortalamasının altında kalanlardır.

Lüksemburg, 25 AB ülkesinin ortalamasından yüzde 148 oranında daha fazla kişi başına düşen milli gelire sahip olurken, Türkiye'nin kişi başına gelirinin ise AB ortalamasının yüzde 69'unun altında kaldığı belirlenmiştir. Zengin ülkeler sıralamasında

---

⁸⁵ “Avrupanın en yoksul ikinci ülkesiyiz”, 2006, <http://www.haberturk.com/newengine.php?haberturk=haber&@=232382> (19 Haziran 2006).

Lüksemburg'u 165 endeks değeriyle EFTA üyesi Norveç izlemektedir. Bu ülkelerin ardından 137 endeks değeriyle AB üyesi olmadan önce AB'nin en yoksul ülkesi olarak bilinen İrlanda gelmiştir. İrlanda'yı da 128 Endeks değeriyle İsviçre, 126'yla İzlanda, 124'le Danimarka, 123'le Avusturya ve Hollanda, 118'le Belçika, 115'le İngiltere ve İsveç, 112'yle Finlandiya, 110'la Almanya, 109'la Fransa ve 103'mle de İtalya izlemiştir⁸⁶.

En zengin ülkeler sıralamasında 248 puanla ilk sırada yer alan Lüksemburg'un bir önceki yıla göre endeks değerini 25 puan, Norveç'in ise 12 puan artırdığı belirlenmiştir. Satınalma gücü paritesine göre kişi başına gelir Yunanistan ve Macaristan'da değişmezken, İngiltere'de 4 puan, Malta ve Finlandiya'da 3'er puan, İrlanda, İsviçre, Fransa, İtalya ve Portekiz'de 2'şer puan, Belçika ve İsveç'te ise 1'er puan gerilemiştir.

7.6.Türkiye’de Yoksulluk

Türkiye’de sınırlı sayıda yapılan yoksulluk araştırmalarında mutlak yoksulluk yaklaşımı temel alınarak Türkiye’de yoksul sayısı ve buna bağlı olarak yoksul oranı belirlenmeğe çalışılmıştır. Bu çalışmalardan ilki Celasun’un 1989 yılında, Derviş ve Robinson ‘un 1973 yılında yapmış olduğu yoksulluk analizini hareket noktası alan ve 1973, 1978 ve 1983 yılları için Türkiye’de yoksulluk oranını tahmin etmeğe çalıştığı bir çalışmadır.

Bu çalışmada mutlak yoksulluk sınırı yıllara özgü fiyatlar ile 1973 için 12000 TL, 1978’de 38040 TL ve 1983 için 327430 TL olarak belirlenmiştir. Bu yoksulluk çizgisinin altında kalan hane halklarının toplam hane halkları içindeki oranları 1973’de % 32’den 1978’de % 25’e düşmüş ve 1983’de tekrar % 30’a yükselmiştir. Bu azalma eğiliminin nedeninin kırsal alanlardan kentsel alanlara göç ve tarımsal olmayan

---

⁸⁶“Avrupanın en yoksul ikinci ülkesiyiz”.

alanlardaki hane halklarının arasında görel olarak yoksulluğun daha küçük olması sayılmıştır⁸⁷.

Türkiye’de Mutlak yoksulluğun belirlenmesinde DPT’da uzmanlık tezi olarak iki çalışma yapmıştır. Bunların ilki R. Dumanlı tarafından 1987 – 1994 yılları için yoksulluk sınırı, minimum kalori gereksinmesi yönteminden hareket ederek tüketim ağırlıklı Türkiye Fiyatları kullanılarak bulunmuştur. 1987 yılında cari fiyatlarla yoksulluk çizgisi 284700 TL, 1988’de 473405 TL ve 1994’de 14696360 TL şeklinde bulunmuştur. DPT uzmanlık tezlerinin ikincisinde E. Dansuk mutlak yoksulluk oranını 1997 yılında R. Dumanlı’nın yoksulluk çizgisini kullanarak 1987 Gelir Dağılımı Araştırması’nın yayımlanmamış verilerinden hesaplamıştır. 1987 yılında yoksul hane oranı % 15.16, yoksul kişi oranı ise % 14.24 olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de bunları takip eden diğer çalışma DİE’de 2000 yılında G. Erdoğan tarafından yapılmış bir uzmanlık tezidir. Bu çalışma mutlak yoksulluk çizgilerini belirlemeğe yöneliktir. Minimum gıda harcaması ve temel gereksinimler yaklaşımının her ikisine göre yoksulluk sınırları ve yoksulluk oranları bulunmuştur. İlk yaklaşıma göre Türkiye’de 1994 yılında hanelerin %5.66’sı fertlerin ise %24.30’u, ikinci yaklaşıma göre ise hanelerin %19.31’i fertlerinse %24.30’u yoksullukla karşı karşıyadır⁸⁸.

Dünya Bankası’nın 2000 raporunda Türkiye için günde bir dolar yaklaşımına göre yoksulluk çizgisi belirlendiğinde 1994 yılında nüfusun %2.4’ü yoksuldur. Günde iki dolar yaklaşımına göre ise nüfusun % 18’i yoksulluk sınır altındadır. Bunların dışında işçi sendikalarının da yaptığı dört kişilik bir ailenin mutfak masrafları üzerinden hesaplanan açlık ve yoksulluk çizgisi hesapları yapılmıştır.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında oluşturulan “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele” Alt Komisyonu tarafından hazırlanan raporda “yoksulluk” özel olarak mercek altına alınmıştır. 2001 yılı itibariyle hazırlanan raporda,

---

⁸⁷ TÜSİAD, s.99.

⁸⁸ Güzin Erdoğan, “Türkiye’de Yoksulluk: Boyutu ve Profili”, Uzmanlık Tezi, Ankara:DİE Yayınları, 2000, s.35.

yoksulluk “kişi başına minimum gıda harcaması tutarı” ve “kişi başına temel gereksinimler harcaması tutarı” yöntemleriyle iki ayrı şekilde hesaplanmıştır.

Türkiye’de yoksulluk sınırı bir dolar, hatta İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da 80 cent olarak kabul edilen çalışma sonunda Türkiye’de yoksulluk oranı %15 olarak görülmüştür. Temel gereksinimlere ilişkin hesaplamalarda günlük sınır 1,5 dolara çıkarmıştır. Dünya Bankasının Türkiye için öngördüğü 4 dolar sınırı kullanılmaksızın, Türkiye toplam nüfusunun %38’i 1,5 doların altında günlük gelire sahip görülmektedir⁸⁹.

Devlet İstatistik Enstitüsü her yıl yaptığı “Hanehalkı Bütçe Anketi” sonuçlarına göre “Yoksulluk Çalışması” hazırlamaktadır. Tablo 7.2 ve Tablo 7.3 2002, 2003 ve 2004 yoksulluk çalışmasının sonuçlarına göre 14 Şubat 2006 tarihinde TÜİK tarafından 27 sayılı haber bülteninde yayınlanmıştır. “Yoksulluk Çalışması 2003”ün sonuçlarına göre; Türkiye ekonomisindeki büyümeye rağmen yoksulların sayısı ve oranı arttığı görülmektedir. 2003’te Türkiye’deki yoksulluk oranı %26.96’dan %28.12’ye, yoksul fert sayısı ise 18 milyon 441 binden 19 milyon 458 bine kadar yükselmiştir. Yine bu çalışmaya göre; göre Türkiye genelinde açlık çekenlerin oranı %1.35’ten %1.29’a, sayısal olarak da 926 binden 894 bine gerilediği görülmektedir. 2003 itibarıyla 311 bini kentlerde 584 bini ise kırsal kesimde olmak üzere toplam 894 bin kişi açlık sınırının altında yaşamını sürdürmektedir. Ancak kentlerde %0.92’den %0.74’e gerileyen açlık çeken fertlerin oranı kırsal kesimde %2.01’den %2.15’e kadar çıkmıştır. Bu durumu meydana getiren önemli bir faktör de IMF programlarıyla tarımsal desteklemelerin önemli bir ölçüde azaltılması olarak gözükmektedir. Kırsal-kentsel yoksulluk oranlarına incelendiğindeyse; 2003 yılında kentlerdeki yoksulluk oranının %21.95’ten %22.3’e, kırsal kesimdeki yoksulluk oranının %34.48’den %37.13’e çıktığı fark edilmektedir.

Türkiye genelinde aileler arasındaki yoksulluk oranı ise %22.45’ten %23.08’e çıkmıştır. Türkiye genelinde 6 yaşından küçük çocukların %37.75’i yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır. Türkiye nüfusunun %0.01’i (9 bin kişi) satın alma gücü paritesine göre günlük 1 doların altında bir harcama yapabilmektedir. Ücretlilerin yoksulluk oranı %13.64’ten %15.28’e yükselmiştir. İşverenler, yevmiyeli çalışanlar ve

---

⁸⁹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.140.

işsizlerin kendi içindeki yoksullar oransal olarak küçülmüştür. Tarımda çalışan nüfus azalmasına karşın, bu kesimdeki yoksulluk 2002 yılındaki %36.42'lik düzeyinden 2003 yılında %39.89'a yükselmiştir. Yapılan araştırmada, DİE 4 kişilik bir aile için 168 milyon liralık aylık geliri açlık sınırı, 417 milyon liralık aylık geliri yoksulluk sınırı olarak belirlemiştir⁹⁰.

Tablo 7.2

Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002 – 2003 – 2004

Yöntemler	Fert Yoksulluk Oranı (%)								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,92	0,74	0,62	2,01	2,15	2,36
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	21,95	22,30	16,57	34,48	37,13	39,97
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı*	0,20	0,01	0,02	0,03	0,01	0,01	0,46	0,01	0,02
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı*	3,04	2,39	2,49	2,37	1,54	1,23	4,06	3,71	4,51
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı*	30,30	23,75	20,89	24,62	18,31	13,51	38,82	32,18	32,62
Görelî yoksulluk**	14,74	15,51	14,18	11,33	11,26	8,34	19,86	22,08	23,48

Kaynak: TÜİK, Haber Bülteni, 14 Şubat 2006;

* 1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL ;2003 yılı için 732 480 TL ; 2004 yılı için ise 780 121 TL kullanılmıştır.

** Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

⁹⁰ “19.4 Milyon Yoksul Var”, **Hürriyet**. 25 Mayıs 2005, s.9.

Tablo 7.3**Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk Fert Sayısı, 2002 – 2003 – 2004**

Yöntemler	Yoksul Fert Sayısı (bin kişi)								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Gıda yoksulluğu (açlık)	926	894	909	376	311	269	550	584	640
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	18 441	19 458	17 991	9 011	9 377	7 146	9 429	10 081	10 846
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı*	136	9	11	10	5	5	126	4	5
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı*	2 082	1 655	1 752	971	648	529	1 111	1 007	1 223
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı*	20 721	16 433	14 681	10 106	7 696	5 827	10 615	8 737	8 854
Görelî yoksulluk**	10 080	10 730	9 967	4 651	4 734	3 596	5 430	5 996	6 371

Kaynak: TÜİK, Haber Bülteni, 14 Şubat 2006;

* 1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL ;2003 yılı için 732 480 TL ; 2004 yılı için ise 780 121 TL kullanılmıştır.

** Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

Ayrıca, elde edilen veriler eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin de azaldığını ortaya koymuştur. Okur-yazar olmayıp yoksul konumunda olanların nüfus içindeki payı 2002'de %11.27 iken bu oran 2003'te %9.66'ya geriledi. Fakat buna karşılık lise ve lise dengi meslek, yüksekokul, fakülte, yüksek lisans vb. bitirenlerin yoksulluk oranı ise %1.57'den %2.66'ya çıkmıştır⁹¹.

DİE'nin 2003 yılından itibaren yaptığı bir diğer araştırma da “Yaşam Memnuniyeti Araştırması”dır. DİE'nin 2003 yılında yapmış olduğu ilk araştırmaya göre, Türkiye'de 926 bin kişinin açlık, 18 milyon 441 bin kişinin yoksulluk sınırında yaşadığı ve 20 milyon 721 bin kişinin günlük gelirinin 4 doların altında olduğu saptanmasının yanı sıra Türk insanının %47.6'sının kendini mutlu olarak tanımlaması, yoksulluk rakamlarıyla çarpıcı bir tezat oluşturmaktadır. Araştırmaya göre; yoksul yurttışa ise en çok yakın çevresi sahip çıkması söz konusudur. Yardım alan hanelerin

⁹¹ “Türkiye’de Her 4 Kişiden Biri Yoksul”, **Dünya**, 25 Mayıs 2005.

%66.5'ine akraba ve komşuları, %16.2'sine valilik-kaymakamlık, %8.8'ine belediyeler, %2.2'sine gönüllü kuruluşlar destek çıkmıştır⁹².

DİE'nin 2004 yılı Kasım ayında sonuçlanan, ikinci kez yaptığı Yaşam Memnuniyeti Araştırması'na göre, Türk halkının %58'i "mutlu" ve "çok mutlu" çıkmış; buna karşılık çalışanların %45.4'ü ücretlerinin yetersiz olduğundan yakınmıştır. DİE'nin 2004 yılı araştırmasına göre "çok mutlu" olduğunu ifade edenlerin oranı %9.3 olarak açıklandı. 2003 yılında %47.6 olarak belirlenmişti "mutlu" olduğunu ifade edenlerin oranı ise 2004 yılında %48.7 olarak açıklanmıştır.

Hane halkı gelirin hane halkı ihtiyaçlarını karşılama durumuna bakıldığında, hanelerin %30.6'sı aylık geliri ile hane ihtiyaçlarını karşılama zor, %19.8'i çok zor olduğunu ifade ederken, %9.6'sı aylık geliri ile hane halkının ihtiyaçlarını kolay, %1.8'i ise çok kolay karşılayabildiklerini ifade etmiştir.

DİE'nin yaşam memnuniyeti anket sonuçlarında, işe ilişkin sorunlara bakıldığında ise ücretliler açısından ücret miktarı, %74.1 ile sorunlarda başı çekmekte, ücret dengesizliği de %73.3 ile bunu izlemektedir. İşveren ve kendi hesabına çalışanlarda ise en büyük sorun %56.5 ile sermaye yetersizliği olarak ortaya çıkmaktadır. Kamuda çalışanlar ücret dengesizliğini en büyük sorun olarak görürken, özel sektörde bu ikinci planda kalmakta ve ücret miktarı öne çıkmaktadır⁹³.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2004 yılı Hane halkı Bütçe Anketi sonuçlarına göre, 2004 yılında 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 182 milyon lira, aylık yoksulluk sınırı ise 429 milyon lira olarak belirlenmiştir. Verilere göre, sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırı altında yaşayanların sayısı, Türkiye genelinde 894 binden 909 bine yükselmiş bulunmaktadır. Çalışmaya göre hane halkı büyüklüğü arttıkça, yoksulluk riski de artış göstermiştir. Buna göre, Türkiye genelinde 2003 yılında toplam 16 milyon 744 bin olarak belirlenen hanelerin 3 milyon 854 bini, bir başka deyişle %23.02'si yoksul iken, 2004 yılında toplam hane sayısı 17 milyon 97 bine çıkarken, yoksul sayısı 3 milyon 533 bine inmiştir. Türkiye genelinde 2004 yılında toplam hane içinde yoksul hane oranı %20.67 olarak belirlenmiştir. Türkiye çapında,

⁹² "Komşuya Muhtaç Ama Mutlu!", **Cumhuriyet**, 15 Nisan 2004.

⁹³ "Dar Gelirle Kıvranyoruz Yine De 'Mutlu' Görünüyoruz", **Hürriyet**, 10 Şubat 2005, s.8.

2004 yılında yoksul oranları 1-2 kişilik ailede %14.49, 3-4 kişilik ailede %13.71, 5-6 kişilik ailede %27.40, 7 ve daha fazla ailede ise %51.06 olmuştur. Aynı dönemde, kentlerde bulunan hane sayısı 10 milyon 687 binden 10 milyon 928 bine çıkarken, yoksul oranı ise %18.49'dan %12.90'a gerilemiştir. 2003–2004 yılları karşılaştırmasında, kırsal bölgede bulunan hane sayısı ise 6 milyon 58 binden 6 milyon 168 bine, yoksul oranı da %31.01'den %34.43'e yükselmiştir. Çalışmayı kategorilere ayırarak yoksulluğu incelediğimizde⁹⁴.

Fert Bazında Durum: Türkiye'de 2004 yılında nüfus 70 milyon 274 bin, yoksul sayısı 17 milyon 991 bin olarak saptandığı görülmektedir. Türkiye nüfusu içinde yoksul oranı 2003 yılında %28.12 iken bu oran 2004 yılında %25.60'a inmiştir. Kentlerde fert bazında 2003 yılında yoksul oranı %22.30 iken bu oran 2004 yılında %16.57'ye gerilemiştir. Kırsal bölgede ise sırasıyla %37.13, %39.97 olarak belirlenmiştir.

Çalışanların Nüfus İçindeki Payı: TÜİK'e göre Türkiye'de 2004 yılında, ücretli, maaşlı olarak çalışan ve yoksul konumda bulunanların nüfus içindeki payı, bir önceki yıla göre, 0,20 puan artarak %13.46'dan %13.66'ya çıkmıştır. Buna göre, kentlerde 15 ve daha yukarı yaşta istihdam altındaki fertler kapsamında, maaşlı olarak çalışan ve yoksul konumda bulunanların nüfus içindeki payı 2003'de %17.47 iken 2004'de %17.88'e yükselirken, kırsal bölgelerde %7.25'den %6.96'ya inmiştir. Aynı dönemde, Türkiye genelinde ücretli ve maaşlı olarak çalışan fertlerin yoksulluk oranı, %15.28'den %10.35'e, kentlerde %14.27'den %8.79'a, kırsal kesimde de %19.03'den %16.71'e gerilemiştir. Türkiye çapında ekonomik olarak aktif olmayan ve yoksul konumda bulunanların nüfus içindeki payı %36.70'den %36.08'e, 15 yaşından küçük yoksul fertlerin oranı da %28.77'den %28.65'e inmiştir.

Eğitim ve Cinsiyete Göre Durum: Türkiye genelinde, 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilen ve tarım sektöründe çalışan yoksulların nüfus içindeki payı 2003'de %10.92'den %11.29'a, sanayide %7.17'den %7.54'e, hizmet sektöründe %13.28'den %13.32'ye çıkmıştır. Türkiye çapında fertlerin yoksulluk oranı tarım

---

⁹⁴ “909 Bin Aç 18 Milyon Yoksul!”, **Ekoanaliz**
http://www.ekoanaliz.com/dosyalar/KLSR.WEB_EKO/SAYFALAR/HaberDetay.asp?haberID=416
(27.03.2006).

sektöründe %39.89'dan %40.88'e çıkarken, sanayide %21.34'den %15.64'e, hizmetlerde de %16.76'dan %12.36'ya, işsizlerde %30.97'den %27.37'ye inmiştir. Fert yoksulluk oranı ekonomik olarak aktif olmayan kesimde %22.82'den %20.95'e, 15 yaşından küçük fertlerde ise %37.04'den %34.02'ye gerilemiştir. Okur-yazar olmayıp yoksul konumda olanların nüfus içindeki payı 2003'de %9.66 iken bu oran 2004'te %10.22'ye çıkmıştır. Aynı dönemde yüksek okul, fakülte bitirenlerin nüfus içindeki payı %4.41'den %4.77'ye yükselmiştir. Okur yazar olmayanlarda fert yoksulluk oranı ise 2003 yılında %42.42 iken 2004 yılında %45.11'e çıkmıştır. Buna karşılık yüksek okul, fakülte bitirenlerin yoksulluk oranı ise %2.66'dan 2004'te %1.33'e inmiştir.

Hane Halkı Büyüklüğü: Verilere göre, sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırı altında yaşayanların sayısı, Türkiye genelinde 894 binden 909 bine çıkarken, kentlerde 311 binden 269 bine gerilemiştir. Kırsal bölgelerde bu sayı 584 binden 640 bine yükselmiştir. Yoksulluk sınırı içinde yaşayan fertlerin sayısı ise Türkiye genelinde 2003 yılında 19 milyon 458 binden, 2004 yılında 17 milyon 991 bine, kentlerde 9 milyon 377 binden 7 milyon 146 bine gerilemiştir. Kırsal bölgelerde ise 10 milyon 81 binden 10 milyon 846 bine çıkmıştır.

Fert Sayıları: Türkiye'de her dört kişiden biri yoksulluk sınırının altında, 14.5 milyon kişi ise günlük 4 dolarla geçinmektedir. TÜİK'in açıklamasına göre 909 bin kişi açlık sınırının, 18 milyon kişi ise yoksulluk sınırının altında olduğuna dikkat çekerken uzmanlar, gerçek rakamların çok daha korkunç boyutlarda olduğuna dikkat çekmiştir. TÜİK'e göre Türkiye'de, 2004 yılında, yaklaşık 909 bin kişi açlık sınırının, 18 milyon kişi ise yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2004 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçlarına göre, "2004 Yoksulluk Çalışması" sonuçlarına göre, 2003 yılında %1,29 olarak tahmin edilen, açlık sınırının altında yaşayan fert oranı, 2004 yılında değişmemiş; buna karşılık yoksul fert oranı %28.12'den %25.26'ya düşmüştür. Çalışmada, kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanların yoksulluk riskinin, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk riskinden fazla olduğu hesaplanmıştır. Türkiye genelinde 2002 yılında sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırı %1,35, 2003 yılında %1,29 idi. 2003 ve 2004 yılları karşılaştırmasında, kentlerde sadece gıda harcamalarını içeren açlık

sınırı 2003’de %0.74 iken 2004’de %0.62’ye inerken, kırsal kesimde %2.15’den %2.36’ya çıkmıştır. Türkiye genelinde 2003 yılında gıda ve gıda dışı harcamalarını içeren açlık sınırı %28.12 iken, bu oran 2004’de %25.6’ya yükselmiştir. Aynı dönemlerde, kentlerde gıda ve gıda dışı harcamaları içeren açlık sınırı %22.30’dan %16.57’ye inmiştir. Kırsal kesimde ise %37.13’den %39.97’ye çıkmıştır.

7.6.1. Türkiye’de Yoksulluğun Değerlendirilmesi

Yapılan çalışmalar incelendiğinde TÜİK’in genel olarak yoksulluğu iki boyutta değerlendirdiği görülüyor. İlkinde sadece gıda ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin sınırı ölçülüyor ve buna “açlık sınırı”, ikincisinde ise gıda ve gıda dışı ihtiyaçların karşılanmasındaki yeterlilik ölçülüyor buna da “yoksulluk sınırı” deniliyor. Açlık sınırı altında yaşayan, gıda yoksulluğu çeken insanların genel nüfusa oranı 2002 yılında %1.35 iken bu sayı 2003’te 1.29’a düşmüş, ekonominin çok hızlı büyüdüğü, üretim ve gelirin önemli ölçüde arttığı 2004 yılında da bu düzeyde kalmış olduğu görülüyor. Açlık sınırı altında yaşayanların oranı kentsel bölgelerde hem daha düşük hem de zaman içinde geriliyor. Örneğin; 2002’de %0.96 olan oran 2004’te 0.62 olarak ölçülüyor. Kırsal kesimdeki aç insan oranı hem görece daha yüksek hem de zaman içinde artıyor. 2002 yılında kırsalda %2.01 olan aç insan oranı 2004 yılında 2.36’ya çıkıyor. Bu sayılardan Türkiye’de bir açlık sorununun olduğu, bunun temelde kırsal ve tarımsal bir sorun olduğu sonucunu çıkarmanın doğru olacağı anlaşılıyor⁹⁵.

Beslenmeye ek olarak gıda dışı ihtiyaçların karşılanmasındaki yeterliliği ölçen yoksulluk sınırı ise biraz daha moral bozucu sayılar içeriyor. 2002 yılında ülke genelinde nüfusun %26.9’unun bu sınırın altında yaşadığı, yoksulluk koşullarında yaşayanların oranının 2003 yılında 28.1 düzeyine çıktıktan sonra 2004’te %25.6’ya

⁹⁵ Taner Berksoy, “Açlık ve Yoksulluk”, **Radikal**, 18 Şubat 2006, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=178990> (17.04.2006).

düştüğü anlaşılıyor. Kısacası, 21. yüzyılın başında ülke insanımızın dörtte biri yoksulluk sınırının altında yaşıyor⁹⁶.

7.6.2. Türkiye’de Yoksulluğu Önleyici Politikalar

Günümüzde daha da önemlisi gelir dağılımı ve yoksulluk oranları bizden çok daha iyi durumda olan AB’ye kabul sürecinde yaşam standardını yüksek bir seviyeye çekmek için belirli bir plan ve politikalar uygulamak gerektiği aşikar gözüküyor. Her ne kadar, kalkınma iktisadının önem kaybettiği, planlama anlayışının geçerli olmadığı görüşü hakim ise de, ulusal düzeyde bir planlama ve politika belirleme söz konusu olmadıkça yol almak güçtür. Ancak, bu planlama, sosyalizmi çağrıştıran türde değil, toplumsal bir zihniyet devrimini ve düşünce ve davranış boyutlarıyla daha uygar bir insan profilini sağlama işlevi taşımaktadır⁹⁷. Bu esastan yol çıkarak diğer bazı politika araçları da şöyle sıralanabilir:

Yoksulluk ile ilgili kurumsal ve hukuki düzenlemelerin yapılması, yoksulluk profilinin ortaya konması, yoksullukla mücadele uygulamalarının etkilerinin ölçülmesi ve yoksullukla ilgili politika eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir.

İstihdamda, özellikle tarım kesiminde yoğunlaşan verimsizliğin ortadan kaldırılabilmesi için araştırma-geliştirme ve teknoloji konusuna ağırlık verilmelidir.

Eğitim fırsatlarının ve olanaklarının geliştirilmesi ve insan gücü planlamasının yapılması, sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi ve sağlıkta reformcu düzenlemelerin yapılması, vergi ve sosyal harcama politikalarında toplum bütününe yaygın, adaletli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Tüm bunlara ilaveten 8. Bölüm’de gelir dağılımı adaletsizliğini önlemeğe yönelik politikalara, dolayısıyla yoksulluğu önleyici politikalara detaylı bir şekilde değinilmiştir.

---

⁹⁶ Berksoy, “Açlık ve Yoksulluk”.

⁹⁷ Esin Özsoy, “Kalkınma-Yoksulluk İkilemi ve Türkiye”, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. 2003, Cilt: 5, Sayı:1, <http://www.isguc.org> (21 Mayıs 2006).

7.7.Yoksullukla Mücadelede Negatif Gelir Vergisi Yaklaşımı

Yoksullukla mücadele, çeşitli yollarla kişilere asgari bir gelir sağlamayı ve onları sosyal ve iktisadi risklerden korumayı amaçlayan refah programlarının yetersizliğini gündeme getirmektedir. Yoksul kesime verilen yardımlar birçok ülkede son derece yetersizdir. Yoksulların çoğu kamu yardım programlarından yararlanma hakkını elde edememektedir. Bu hakkı elde eden bir çok yoksul ise bu programlardan yararlanamamaktadır, zira yardım almaya hak kazananları tespit edebilmek için çok fazla prosedür bulunmakta ve bazen yoksulların onurunu incitici uygulamalara rastlanmaktadır. Öte yandan, çalışan yoksullar genellikle bu tip programların kapsamı dışında kalmaktadır.

Negatif Gelir Vergisi (NGV), refah programların yerine ikame edilebilecek basit, kapsamlı ve yoksulluk sınırı altında kalan herkese ülkesinin zenginliği ölçüsünde bir mali desteği garanti eden bir sistem önermektedir. Genellikle gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde uygulama alanı bulan negatif gelir vergisi aracılığıyla, bazı ailelerin gelir seviyesi belirlenen asgari ücretin altına düştüğü zaman yardım amacına yönelik olarak kendilerine ödeme yapılması ve bu suretle fakirlikle mücadele edilmesi öngörülmektedir⁹⁸.

7.7.1.Negatif Gelir Vergisinin Tarihsel Gelişimi

George Stigler'in, 1946 yılında, yoksulluğun azaltılmasında verimliliğin azalmasına ve ekonomide sapmalara yol açan asgari ücret uygulaması yerine gelirleri düşük olan kişilere belirli bir gelir seviyesinin altında ödemenin yapılacağı bir gelir vergisi önermesiyle ortaya çıkan NGV kavramı Milton Friedman'ın 1962 tarihli

---

⁹⁸ Aytaç Eker, Asuman Altay ve Mustafa Sakal, **Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)**, Ankara: Takav Matbaacılık, 1994, s.238.

“Capitalism and Freedom” adlı kitabında yeniden gündeme getirilmiştir. Friedman, yoksulluğun azaltılmasında “tamamen mekanik bir temele dayanan” NGV’ni önermektedir. Friedman’a göre kapsamlı bir nakdi gelir desteği olan ve pozitif gelir vergisi ile bağlantılı olarak uygulamaya konulan bir NGV, karmaşık ve çok fazla sayıda spesifik programın yer aldığı mevcut refah sistemlerinin yerini alacak bir mali araçtır⁹⁹.

Köklerini İngiltere’de 1795 yılında uygulamaya konan “Speenhamland Sistemi”nden alan bu görüş, biraz dikkatle incelendiği zaman İslam’ın Zekat Sistemi’ne çok benzediği görülmektedir. Aralarında iki önemli farklılık olmakla birlikte dayandıkları ana felsefe “zenginden fakire otomatik bir gelir transferi” sağlamaktadır. Farkları ise; zekatta vergi servetten alınırken, NGV’de vergilendirmenin gelir üzerinden olmasıdır. Diğer fark ise, zekat kısmen kişinin vicdanına bırakılırken, NGV resmi kayıtlara dayanmak zorundadır¹⁰⁰.

Negatif Gelir Vergisi, çeşitli sakıncalara sahip mevcut refah programlarının bir kısmını, transferleri ve yardımları kaldırıp bunların yerine daha homojen, daha iyi kişiselleştiği için geliri yeniden dağıtıcı ve yoksulluğu azaltmada daha etkin olabileceği varsayılan bir mali garantiler sistemi olarak aralarında Milton Friedman, Robert Lampman, Robert Theobald ve James Tobin’in de yer aldığı bir grup iktisatçı tarafından önerilmiştir. Bu vergi 1974 yılında OECD tarafından üye ülkelere önerilmiş, ABD ve İngiltere’de pilot proje olarak uygulanmış; ancak, 1980’li yıllarda NGV’ne olan destek giderek azalmıştır. Aynı şekilde; Kanada, Almanya, Japonya ve Fransa’da ise güçlü taraftarlar bulmuş ancak metodolojik hatalar ve örgütsel muhafazakarlıklar sebebiyle yaygın olarak uygulanamamıştır. Friedman’a göre “NGV programının uygulamaya konulması başlangıçta bir hayaldir. Bu fikri engelleyen ideolojik, siyasi ve mali nitelikte çok fazla sayıda çıkar çevresi bulunmaktadır”. Son zamanlarda ise, NGV, aralarında Block ve Manza, Dawkins ve Freebairn ve Keating ve Lamber gibi iktisatçılar tarafından yeniden gündeme getirilmektedir¹⁰¹.

---

⁹⁹ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Savaş Vural, “Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (hızl.), Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002 Ankara, <http://www.canaktan.org>, (16 Nisan 2006).

¹⁰⁰ Öner Kabasakal, “Gelir Dağılımını Düzenleyen Bir Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 6, Eylül-Ekim 1995, s.183.

¹⁰¹ Aktan ve Vural, “Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi”.

7.7.2.Negatif Gelir Vergisi Teorisi ve Uygulamaları

Yoksulluğu azaltmayı ve gelir dağılımındaki eşitsizliği düzeltmeyi amaçlayan sosyal politika ve programların ortak bir takım sakıncaları bulunmaktadır. Öncelikle, bu tip uygulamalar yüksek maliyete sahiptir, piyasa mekanizmasının işleyişini bozucu niteliktedir, kişilere tanınan avantajlar benzer hukuki durumları nedeniyle tanındığı ve kişilerin içinde buldukları ekonomik eşitsizliklerin dayanak olarak alınmasına daha az önem verildiği için gelir dağıtıcı nitelikleri zayıftır ve enflasyonist etkileri yüksektir. İkinci olarak, sosyal programların ihtiyacı olan herkesi kapsamaması gereklidir. Oysa mevcut uygulamaların çoğu ihtiyacın varlığının yanı sıra muhtaç durumdaki kişilerin bu programlardan yararlanmaları için haklı bir gerekçeye -hastalık, yaşlılık, sakatlık, özür gibi- sahip olmalarını da gerekli gördükleri için yoksul ve muhtaç durumda olan bir çok kişi bu uygulamalardan yararlanamamaktadır. Öte yandan, kimlerin kamu yardımlarına ihtiyaç duyduğu, kişi ve hane halkının durumu dikkate alınarak objektif bir şekilde de belirlenmemektedir. Keza bu tip uygulamalar çoğunlukla nakdi nitelikte değildirler ve gıda, konut ve sağlık gibi belirli bir alanda harcanması şartına bağlı olarak kişi ve hane halkına verilmektedirler. Bu durum ise sübjektif yoksulluğun azaltılmasını engellemektedir.

NGV'nin temel amacı ise, yoksulluk sınırı altındaki kişileri kaldırmak ve vergi adaleti tesis etmektir. NGV bu amaca ulaşmak üzere üç temel değişkenden hareket eder.

1. Garanti edilmiş minimum gelir. (ailenin gelirine ve birey sayısına göre değişir)
2. Gelire göre vergi oranı.

3. Gelirin “breakeven” seviyesi (bu gelir seviyesinde negatif gelir biter ve pozitif vergi başlar) bu değişkenler arasındaki ilişki şu şekilde gösterilebilir¹⁰².

$$Y = R \times B, R = Y / B \text{ ve } B = Y / R$$

Yukarıdaki denkliliklerde; Y garanti edilmiş yıllık veya aylık minimum geliri, B “breakeven” seviyesini, R de negatif gelir vergisi oranını ifade etmektedir. Her üç değişkenin objektif şartlar altında belirlenmesi kolay değildir.

Uygulamalı olarak açıklamak gerekirse; yoksulluk sınırının 900 YTL olduğunu varsaydığımız bir ekonomide, bir ailenin gelirinin de 300 YTL olduğunu düşünelim. Bu durumda aileye yapılacak NGV ödemesi 600 YTL’dir. Aynı şekilde 450 YTL geliri olan bir aileye de 450 YTL bir NGV ödemesinde bulunulacaktır. Ailenin geliri kendi kazandıkları ve NGV’nin sağladığı transferlerin toplamıdır.

Dolayısıyla NGV; “toplumsal olarak minimum kabul edilen gelirin altında geliri olan herkese para yardımı yaparak minimum geliri garanti eden bir tekniktir”. Bir başka ifadeyle, NGV mükelleflerin belirli bir gelir seviyesinin (açlık sınırı veya yoksulluk sınırı) üzerindeki gelirlerini vergiye tabi tutarken bu seviyenin altında gelire sahip olan kişilere bu düzeydeki geliri garanti edecek şekilde nakdi yardım yapılmasını sağlayan bir mali araçtır. Negatif Gelir Vergisi gelir bölüşümünü daha adil bir hale getirmeyi ve belirli bir gelir düzeyinde vergiyi negatif yaparak yoksullukla mücadeleyi amaçlayan bir politika aracıdır. Tablo 7.4’de Kurumsal bir Negatif Gelir Vergisi örneği detayları ile birlikte verilmiştir.

---

¹⁰² Kabasakal, “Gelir Dağılımını Düzenleyen Bir Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi”, ss. 183-189.

Tablo 7.4

Kuramsal Bir Negatif Gelir Vergisi

Kişisel Gelir (Milyon TL)	Vergiye Tabi Gelir (Milyon TL)	Vergi Oranı	Vergi (Milyon TL)	Vergi Sonrası Gelir (Milyon TL)
0	-900	50%	-450	450
150	-750	50%	-375	525
300	-600	50%	-300	600
450	-450	50%	-225	675
600	-300	50%	-150	750
750	-150	50%	-75	825
900	0	50%	0	900
1050	150	50%	75	975
1300	400	50%	200	1100
1450	550	50%	275	1175
1600	700	50%	350	1250

Kaynak: Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural. “Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi”.

Henderson ise, NGV’ni “garanti edilmiş asgari gelir (GAG)” olarak tanımlamaktadır. Bu kavram, vergi ve transferleri, pozitif vergilemenin başladığı “başabaş” seviyesi çerçevesinde tanımlamaz; tam aksine, vergileme sınırının olmadığını ve kazanılan ilk Liradan itibaren vergilemenin söz konusu olduğunu kabul eder. Tablo 7.5’de NGV’nin bir başka türü olan GAG temsil edilmektedir. İlk sütunda kişilere ödenen aylık GAG yer almaktadır. İkinci sütun kişisel geliri, üçüncü sütun ise toplam geliri (GAG + kişisel gelir) oluşturmaktadır. Son sütun vergi sonrası geliri (toplam gelir x vergi oranı) meydana getirmektedir. Her iki tablodan da görülebileceği gibi kişisel geliri aynı olan kişilerin ödeyeceği vergi (vergi sonrası gelir) her iki yöntemde de aynıdır¹⁰³.

¹⁰³ Aktan ve Vural. “Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi”.

Tablo 7.5

Garanti Edilmiş Asgari Gelir

Garanti Edilmiş Asgari Gelir (Milyon TL)	Kişisel Gelir (Milyon TL)	Toplam Gelir (Milyon TL)	Vergi Oranı	Vergi Sonrası Gelir (Milyon TL)
900	0	900	50%	450
900	150	1050	50%	525
900	300	1200	50%	600
900	450	1350	50%	675
900	600	1500	50%	750
900	750	1650	50%	825
900	900	1800	50%	900
900	1050	1950	50%	975
900	1300	2200	50%	1100
900	1450	2350	50%	1175
900	1600	2500	50%	1250

Kaynak: Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural. “Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi”.

Hausman, negatif gelir vergisi uygulaması ile marjinal oranlardaki azalmanın emek arzını nasıl etkileyeceğine ilişkin bir çalışma yapmıştır. Çalışmada devletin yaptığı transfer ödemelerinde negatif gelir vergisi uygulamasına geçilmesinin etkileri ortaya konulmuştur. Bu geçiş hem ikame hem de gelir etkisi yaratmaktadır. İkame etkisi negatif gelir vergisi uygulaması ile sağlanan gelir transferi dolayısı ile emek gücüne katılımın azaltılmasıdır. Diğer yandan negatif gelir vergisindeki marjinal ve ortalama oranların düşüklüğü çalışmayı teşvik ederek gelir etkisi yaratmaktadır.¹⁰⁴ Dolayısıyla, yoksullukla mücadelede NGV'nin uygulamalarında olası avantajlar ve dezavantajlar incelenerek sonuçları üzerinde durmak gerekmektedir.

¹⁰⁴ Hale Balseven, “Vergilerin Emek Arzı Üzerindeki Gelir, İkame ve Mali Etkileri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2003, Cilt: 5, Sayı: 2, <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr> (24.03.2006), s.232.

7.7.3.Negatif Gelir Vergisinin Avantaj ve Dezavantajları

NGV'nin sahip olduğu avantajlar yoksulluğun azaltılmasında sahip olduğu varsayılan başarısı ile alternatif refah politikalarına kıyasla daha az maliyetli bir araç olmasında saklıdır. Herhangi bir NGV uygulamasının yoksulluğu azaltma yönündeki başarısı büyük ölçüde vergi mükelleflerinin sisteme sahip çıkmalarına ve vergi ödeme konusundaki samimiyetlerine bağlıdır. NGV, yardıma en fazla ihtiyaç duyan kişilere destek olur ve bu kesimin başa baş seviyesi (açlık sınırı ile yoksulluk sınırı arasında belirlenir) civarında bir gelire sahip olmalarını sağlar. Bu NGV'nin asgari ücret ve çalışma piyasası ile ilgili diğer politikalara kıyasla üstün olduğu tek alan değildir. Yoksul olmayan hane halkının çok büyük bir kısmını kapsamına alan asgari ücret uygulaması “aşırı kör bir politika aracıdır”. Asgari ücretin aksine NGV, yalnızca en fazla ihtiyaç duyan yoksul kesime vergi sübvansiyonu sağlar. Kişi ve hane halkının sahip olduğu varlık ve serveti tespit etmeye çalışmadan herkese fon tahsisinin yapılması daha kapsamlı bir sosyal güvenlik açısından herkesin yararlandırılması anlamına gelir ve bu tahsisatın önemli bir düzeye ulaşması halinde mutlak yoksulluğun önemli düzeyde azaltılması mümkün olur¹⁰⁵.

NGV, gelir dağılımı için üniversal bir uygulama alanı olabilir. Tüm dünyada hiçbir kültürel, siyasi ve idari engel olmaksızın uygulanabilir. NGV, gelir dağılımını düzeltmek için geliştirilebilecek en basit idari yapıyı gerektirmektedir. Programdan faydalananların gelirlerini artırma şansı her zaman mevcuttur. Diğer araçlarının bazılarının çalışan, ancak düşük gelir elde edenlere, çalışma yaşında olanlara uygulanamazlığı dikkate alındığında NGV, bu açıdan çok avantajlı bulunmaktadır. Buna göre NGV, çalışma isteksizliği yaratmayacak gelir dağılımını düzenleyen araçtır. Yardım miktarı objektif olarak gelir ile ilgilidir. Buna göre daha fazla yardıma ihtiyaç duyan çok çocuklunun elde edeceği transfer daha yüksek olacaktır. NGV'nin transferi nakit olduğundan sosyal yardımlar yoluyla gelir dağılımını düzenleme politikalarından daha avantajlıdır. NGV'nin sağladığı ortam psikolojik olarak itici değildir. NGV,

---

¹⁰⁵ Aktan ve Vural, “Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi”.

marjinal vergi oranı üzerindeki oynamalarla yeni şartlara uydurulabilir, esnekler. En önemli avantajlarından biride politik bir enstrüman olarak kullanılamamasıdır¹⁰⁶.

NGV'nin en önemli dezavantajı kısıtlı iktisadi kaynaklarla en fazla muhtaç durumda olanlara yeterli düzeyde bir gelir sağlamak amacı ile maliyetlerin ve çalışma şevk ve isteği konusundaki muhtemel olumsuz etkilerin asgari düzeye indirilmesi amacı arasında ortaya çıkabilecek çatışma ile bağlantılıdır. Amaçlar arasındaki bu tip çatışmalar kaçınılmazdır. Zorluk, aynı anda, en fazla muhtaç durumda olanlara yeterli bir gelir düzeyini sağlarken refah ödemelerinin mevcut düzeyinin korunması ve marjinal vergi oranının düşük tutulmasına çalışılması halinde ortaya çıkar. Bu problemin çözülmesi için ya marjinal vergi oranlarının artırılması veya sistemden yararlananlara daha az destek sağlanması gereklidir. Ortaya çıkan maliyetin vergi mükelleflerine yüklenilmesi durumunda artan vergiler çalışma şevk ve isteğini muhtemelen azaltacaktır. Bu ise tasarruf ve yatırımların azalmasına yol açabileceği için iktisadi büyüme yavaşlayacak ve istihdam olanakları azalacaktır¹⁰⁷. Dolayısıyla, NGV'nin uygulanmasında bazı teknik problemlerin ve soruların ortaya çıkması da söz konusudur ki bunlar şu başlıklar altında toplanabilirler¹⁰⁸.

NGV'nin temeli olan ailenin tanımı konusunda tam bir fikir birliği sağlamak mümkün değildir. Aile sadece evli çiftler ve çocuklardan oluşan bir birlik midir? Tek başına veya hane halkı tanımına uygun olarak yaşayanların durumu nasıl değerlendirilecektir?

Aile büyüklüğü ile NGV transferi arasında ilişkinin kurulması için objektif bir ölçü geliştirmek kolay değildir.

Brüt geliri her ülkede ve her aile için tespit edebilmek pratik olarak mümkün olmayabilir.

---

¹⁰⁶ Kabasakal, "Gelir Dağılımını Düzenleyen Bir Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi", ss.183-189.

¹⁰⁷ Aktan ve Vural, "Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi".

¹⁰⁸ Kabasakal, "Gelir Dağılımını Düzenleyen Bir Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi", ss.183-189.

Aile geliri sezon, yıllar veya başka dönemler itibariyle çeşitli sebeplerle dalgalanma gösterebilir. Dalgalanma dönemlerinin hangisinin esas alınacağı veya bunun nasıl tespit edileceği de tartışma konusudur.

Aile gelirinin yıllık esasa göre belirlenmesi aileyi NGV transferlerinden bir yıl mahrum bırakacaktır. Tespitlerin aylık yapılması ise programın maliyetini artıracaktır kesindir.

Programın uygulanabilirliği bazı kurumsal engeller taşımaktadır. Birincisi, program yönetiminin getireceği ek mali külfettir. İkincisi ise, yardımseverlerin davranışlarını olumsuz etkilemesidir. Yüksek gelirliler NGV'sinin yaptıkları ve kendilerinin belirlediği yardım eğilimini bozacağını ve ek yardım isteğini kaybedebileceklerini savunmaktadırlar.

NGV transferinin, mevcut programlarının düşük gelirliye sağladığı “garantili gelir” çalışma isteğini olumsuz olarak etkileyebilir.

Türkiye’de NGV uygulamasının önde gelen örneği sağlıkta uygulanan yeşil kart uygulamasıdır. Bu sayede alınan sağlık hizmetleri yoksulluğun ve gelir dağılımı adaletsizliğinin düzelmesine yönelik, dışlanmayı önleyen en önemli araçlardan biridir.

8.TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI ADALETSİZLİĞİNİ ÖNLEMEĞE YÖNELİK TEDBİRLER

Türkiye’yi yöneten hükümetlerin elinde gelir dağılımı adaletini sağlayabilecek, fonksiyonunu etkileyebilecek ve doğal olarak da yoksulluğu kabul edilebilir seviyelere çekebilecek çok sayıda araç bulunmaktadır. Gelir dağılımı adaletini sağlamanın en önemli yolu, gelirin daha düşük gelirli lehine çeşitli ekonomik araçlar kullanarak yeniden dağıtılmasıdır. Kamu maliyesi politikası araçları, vergiler, kamu harcamaları ile birlikte ekonominin kayıt altına alınması, asgari ücret uygulaması ve istihdam artırıcı politikalar her alanda gelir dağılımı adaletini sağlayabilecek en önemli araçlardır. Bununla birlikte Türkiye’de, yaygın, fırsat eşitliği sağlanmış, son bilgi ve teknolojilerle donatılmış olarak verilecek bir eğitim kişilerin bilgi, birikim, kalite ve neticesinde verimliliklerini artırarak gelir dağılımı adaletine katkı sağlayabilecektir.

Yukarıda belirtilen politikalar ve uygulamalar kadar etkili olmasa da, denetimin artırılması, ücret ve fiyat kontrolleri de gelir dağılımı adaleti üzerinde oldukça etkilidir. Bunlarla birlikte para politikası araçları da uzun vadede gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında ve yoksulluğun önlenmesinde etkili olabilir. Bu bölümde ana başlıklar altında Türkiye’de gelir dağılımı adaletsizliğini önleme bağlamında bu politikalar ve uygulamalar incelenmiştir.

8.1.Maliye Politikası

Gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi açısından kamu gelirleri, kamu harcamaları ve devletin borçlanma politikası önemli bir rol oynamaktadır. Bu maliye politikası araçları doğru kullanıldığı takdirde gelir dağılımında daha adaletli bir bölüşüm sağlanabileceği konusunda şüphe yoktur. Bunlarla birlikte transfer harcamaları da adaletli bölüşüm için önem taşıyan politikalardandır. Öncelikle kamu gelirlerinden

yani vergilerden başlanarak tüm bu kamu maliye araçları gelir dağılımı açısından değerlendirilmiştir.

8.1.1.Vergi Politikası

Vergi, kamusal hizmetlerin gerektirdiği giderler ile kamu borçları dolayısıyla ortaya çıkan yükleri karşılamak amacıyla, egemenlik gücüne göre karşılıksız olarak, gerçek ve tüzel kişilerden alınan ve cebri niteliğe sahip, para şeklindeki ödemelerdir¹⁰⁹.

Vergi sisteminin kişisel gelir dağılımı üzerinde etkide bulunması, geleneksel görüşe göre, sıralanan faktörlerin varlığına bağlıdır. Kişi yada hane halkı geliri (serveti) arttıkça kişi veya hane halkı bütçesi açısından ödenen vergi miktarı nispi olarak artmalıdır. Kişi yada hane halkı geliri (serveti) arttıkça vergi muafiyet ve istisna oranları mutlak olarak azalmalıdır. Kişi yada hane halkı geliri (serveti) arttıkça matrahta vergi borcunu azaltıcı düzenlemeler yapma imkanı nispi olarak azalmalıdır. Vergi tarifeleri olanaklar ölçüsünde artan oranlı bir yapıya sahip olmalıdır. Vergi sistemi içinde gelir esnekliği yüksek olan vergi grubunun mali önemi fazla olmalıdır. Vergi yansımasının yönü, ölçüsü ve gerçek vergi taşıyıcısının bilinmesi gereklidir¹¹⁰.

Ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına göre vergi gelirleri dolaylı ve dolaysız bir yapı arz eder. Gelişmiş ülkelerde kazanç üzerinden alınan dolaysız vergiler tercih edilirken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde dolaylı vergiler ağırlıklı olarak politika aracı olarak kullanılmaktadır. Dolaylı vergilerin bu kategorideki ülkelere kullanılma nedeni, bu vergilerin uygulama ve tahsilat kolaylığıdır¹¹¹.

Vergilerin dolaylı olup olmaması, vergi tekniği açısından önemlidir. Zira kamu örgütü vergi ile belirli amaçlar gütmektedir. Kamu, kendi finansmanını sağlarken, aynı

---

¹⁰⁹ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**. 8.Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi, 2002. s.112.

¹¹⁰ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural. "Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", Yoksullukla Mücadele Stratejileri Coşkun Can Aktan (hızl.). Ankara: Hak-İşKonfederasyonu Yayınları, 2002, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfayoksulluk.htm> (20.05.2006).

¹¹¹ Fethi Heper, **Toplumsal Yapı ile Vergi Yapısı Arasındaki İlişkiler**, Eskişehir, İ.T.İ.A. Basımevi, 1981, s.41.

zamanda vatandaşlarının sosyo-ekonomik durumlarını da gözetmek zorundadır. Bu yüzden kamu söz konusu sosyo-ekonomik durumu düzeltmek ve kendi gelirini temin için, vergi oran, matrah, konu, mükellef durumu, muafiyet ve istisnalarını belirlemektedir. Vergilerin dolaylı bir yapıda olması, fiyat yükselişleri sonucu vergi yükünün düşük gelirlilerce katlanılmasına neden olur. Vergilerin dolaysız yapıda olması halinde ise, vergi yüküne genellikle yüksek gelirli gruplar katlanır. Dolaylı vergiler, zorunlu tüketim mallarına yönelik uygulanıyor ise; marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli kesimlerin satın alma gücü düşer ve yaşam düzeyi kalitesizleşir. Yansıma koşullarına bağlı olarak söz konusu vergilerin büyük ölçüde nihai tüketiciler üzerine yüklenmesi, dolaylı vergi uygulamasının kapsamına göre, kamu finansmanının büyük ölçüde nihai tüketiciler tarafından yapılmasına neden olur¹¹².

Dolaysız vergiler ise, gelir düzeyi yüksek kesimlere mükellefiyet yüklemekte olup, gelir ve servet üzerinden alınır. Kamu gelirleri içindeki dolaysız vergilerin nispi büyüklüğü, bir bakıma, gelir düzeyi yüksek kesimlerden orta ve fakir kesimlere doğru yapılan transfer mahiyeti taşır ve gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltıcı ve düşük gelirli kesimlerin gelirlerini arttırıcı bir işlev üstlenir¹¹³.

Ülkemizde kamu gelirlerinin ana kaynağını vergiler oluşturmaktadır. Ülkemizde özellikle 1980 sonrası iki etmen kamu gelirleri yaklaşımında belirleyici olmuştur¹¹⁴. Bu etmenlerden biri kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının küçültülmesi, diğeri de ekonomik gelişmede özel kesime öncelik verilmesi ve özel girişimciliği esas alan politikalar sonucu, sermaye gelirlerinin vergilendirilmemesi olmuştur. Ayrıca ülke içinde yaşanan ekonomik bunalımlar ve bu bunalımlara çözüm önerisi olarak sunulan IMF kökenli uygulamalar vergi alanında bozulmalara yol açmıştı. Yüksek enflasyon vergi yapısını tamamen bozucu bir etken olmuştur. Vergi yapısı açısından doğrudan vergilerin artma eğilimi, ücret ve maaşların enflasyon sonucu eş zamanlı ve oranlı olarak arttırılamaması sonucu, kaynaktan vergi kesilen kesimin vergi yükünü çok ağırlaştırmıştır. Bu bunalım sürecinde vergi adaletsizliğini giderecek

---

¹¹² Akdoğan, s. 446.

¹¹³ Yüce, "Türkiye'de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin İzlenen Vergi ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı", <http://www.isguc.org/myuce3.htm> .

¹¹⁴ Kepenek, Yentürk, s.295.

düzenlemeler yerine daha da çok dolaylı vergilere ağırlık verilerek mevcut durum daha da bozulmuştur.

Vergi politikaları bağlamında yapılan uygulamalar yerli talebi sınırlandırmayı esas almaktaydı¹¹⁵. Ancak asıl amaç özel girişimin yatırım kapasitesini özendirme idi. Bu nedenle yasal düzenlemelerin de özel sermaye çevrelerinde tedirginlik yaratmaması amaçlanıyordu. Bu bağlamda yapılan vergi düzenlemeleriyle vergi tabanı genişletmek istendi ve gelir vergisinin dilimlerinin değişen koşullara uyumunun sağlanmasına çalışılmıştır. Kurumlar vergisinde de yapılan düzenlemelerle ortaklıklara pay senedinin çıkartılmasının özendirilmesi ve dış satım yapanlara özel indirimde gidilmesi yolu izlenmiştir. Yine kişisel girişimlerin sermaye ortaklıklarına dönüşmesini kolaylaştıracak yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca taşınmaz malların ve dayanıklı tüketim mallarının alım satım vergileriyle, yıllık vergilerinin arttırılması yoluna gidilmiştir. Amaç, toplam talebi ve buradan enflasyonu sınırlı tutmaktır. Yine de dolaylı vergilerin toplam vergi içindeki payı artmıştır. Yine benzer biçimde fon kesintileri uygulamasına girilmiştir. Ayrıca genel anlamda 1990'lı yıllarda izlenen vergi politikası ile sermaye gelirlerinden olabildiğince az vergi alınması hedeflenmiştir.

Katma değer vergisi 1980 sonrası yaşanan yeniliklerden biridir. Katma değer vergisi ile ekonominin kayıt dışılık yönünün azaltılması istenirse de, uygulama sonuçlarında beklenen bir gelişim gösterilememiştir. Kayıt dışılık bugünkü mali sektörün en önemli sorunu haline gelmiş ve gelir dağılımında adaletsizliği besleyen önemli bir mekanizma olmuştur.

Ülkemizde toplam vergi yükü 1980'den itibaren giderek artmıştır. Gelir vergisinin yarısından fazlasının ücretlilerden ve maaşlılardan alınması hem vergi adaletsizliğine yol açmış hem de gelir dağılımı daha da adaletsiz hale gelmiştir. 1990'lı yıllar yine vergi yükünün arttığı yıllar olmuştur. Vergi yükünün son yıllar içindeki dağılımı Tablo 8.1'de verilmiştir.

---

¹¹⁵ Kepenek, Yentürk, s.295.

Tablo 8.1**Yıllara Göre Vergi Yüğü Dağılımı**

Yıl	Vergi Yüğü (%)	Yıl	Vergi Yüğü %
1978	19.9	1994	19.0
1980	18.0	1996	18.8
1982	16.0	1998	22.0
1984	12.2	2000	25.4
1986	15.8	2002	24.2
1988	15.3	2004	25.4
1990	16.4	2005	27.3

Kaynak : Maliye Bakanlığı www.bumko.gov.tr, İstatistiki Bilgiler. (20 Mayıs 2006).

Ülkemizde vergilerin yapısal gelişimi de önem arz etmektedir. Ülkemizde 80 sonrası dolaylı vergilerin görelî payı artma eğilimine girmişken, doğrudan vergilerin payı düşme eğilimindedir. Ülkemizde 1985 yılına kadar doğrudan vergiler düşüş eğilimine girmiştir. Dolaylı vergilerin artışı 1980 sonrası gelir dağılımındaki bozulmanın önemli nedenlerinden birisi olmuştur. Yüksek orandaki kamu kesimi açığının finansmanında en kolay yol olan vergi artırımına gidilmesi, geniş halk kesimi üzerinde büyük sosyal maliyetlere yol açmıştır. 1980 sonrası neoliberal politikalarla şekillenen ve IMF güdümlü iktisat çizgisi de bu sorunun diğêr sorumlu ayağını oluşturmaktadır. Günümüzde % 70 oranına varan bu dağılım oranı kamu maliyesi araçları tarafından yaratılan bilinçli bir politikayı yansıtmaktadır.

Tablo 8.2’de toplam vergi gelirleri içindeki dolaylı ve dolaysız vergi oranları verilmiştir. Bunlarla beraber şimdide başlıca vergi türleri incelenecektir.

Tablo 8.2
1980 sonrası Vergi Gelirleri Analizi (TL)

Yıllar	Vergi Geliri	%	Dolaysız Vergi	%	Dolaylı Vergi	%
1980	749.849.432	100	470.770.957	63	279.078.474	37
1981	1.190.203.802	100	708.894.229	60	481.309.573	40
1982	1.304.865.756	100	777.105.470	60	527.760.286	40
1983	1.934.491.872	100	1.107.961.517	57	826.530.355	43
1984	2.372.211.072	100	1.356.231.375	57	1.015.979.697	43
1985	3.829.116.958	100	1.795.733.830	47	2.033.383.128	53
1986	5.972.033.125	100	3.106.014.912	52	2.866.019.018	48
1987	9.051.003.125	100	4.492.169.973	50	4.558.833.152	50
1988	14.231.761.223	100	7.065.885.861	50	7.165.875.362	50
1989	25.550.319.857	100	13.644.960.836	53	11.905.359.021	47
1990	45.399.534.298	100	23.656.790.314	52	21.742.743.984	48
1991	78.642.770.254	100	41.093.677.371	52	37.549.092.883	48
1992	141.602.093.850	100	71.392.139.056	50	70.209.954.794	50
1993	264.272.936.382	100	128.324.179.797	49	135.948.756.585	51
1994	587.760.247.715	100	283.733.274.009	48	304.026.973.706	52
1995	1.084.350.504.039	100	441.787.096.000	41	642.563.408.039	59
1996	2.244.093.829.920	100	884.067.428.115	39	1.360.026.401.805	61
1997	4.745.484.020.950	100	1.931.968.730.255	41	2.813.515.290.695	59
1998	9.228.596.187.270	100	4.302.829.162.253	47	4.925.767.025.017	53
1999	14.802.279.916.274	100	6.715.637.982.320	45	8.086.641.933.954	55
2000	26.503.698.413.260	100	10.849.961.708.330	41	15.653.736.704.930	59
2001	39.735.928.149.700	100	16.058.048.860.090	40	23.677.879.289.610	60
2002	59.631.867.852.060	100	20.060.524.607.610	34	39.571.343.244.450	66
2003	84.316.168.755.700	100	27.780.137.575.950	33	56.536.031.179.750	67
2004	101.038.904.000.000	100	31.147.157.000.000	31	69.891.747.000.000	69
2005	119.253.669.000.000	100	36.589.477.000.000	31	82.664.192.000.000	69

Kaynak : Gelir İdaresi Başkanlığı, www.gelirler.gov.tr, İstatistiki Veriler. (15 Mayıs 2006).

8.1.1.1.Gelir Vergisi

Gelir bir kimsenin belli faaliyetler sonucu aynı yada nakdi olarak elde ettikleri kazanımları oluşturur. Gelir, yaşama alışkanlıkları, tüketim düzeyi, eğitim, prestij, yaşam düzeyi, demokrasi, sağlık gibi pek çok sosyo ekonomik unsurla iç içedir. Kamu gelirleri içerisinde gelir vergisi en büyük oranı tutmaktadır. Şahsi gelir vergisi mükelleflerin bir takvim yılı içerisinde elde ettikleri gelir, kazanç ve iratların safi tutarı üzerinde alınır. Genellikle bu vergi yansımaz. Gelir vergilerinin tarifeleri artan oranlıdır. Bu yüzden gelir vergileri kişiler arasındaki gelir dağılımını eşitleyici yönde etkide bulunurlar. Fakat bu eşitleyici etkinin bulunması için, gelir vergisinin genel bir vergi olması yani her çeşit gelir ve kazancı kapsamı gerekmektedir. Ayrıca vergiden kaçınma kurumları olmamalıdır. Bu kurumların olması, istisna ve muafıklar, götürü usulle vergilendirilmeler, vergi karşısında eşitlik prensibini bozmakla kalmıyor aynı zamanda tüketici birimleri arasında milli gelir dağılımını adaletsiz hale getirir. Vergi usul olarak kaynaktan kesme şeklinde tahakkuk ettirilmeli, aynı zamanda etkili denetleme mekanizmaları da verginin beyan usulünde verilmesi durumunda devreye girmelidir. Ülkemizde gelir vergisi kapsamında yer alan gelir türleri aşağıdadır¹¹⁶.

1. Ticarî kazançlar,
2. Ziraî kazançlar,
3. Ücretler,
4. Serbest meslek kazançları,
5. Gayrimenkul sermaye iratları,
6. Menkul sermaye iratları,
7. Diğer kazanç ve iratlar.

---

¹¹⁶ 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu.

Gelir vergisinin artan oranlılığı sayesinde, yüksek gelirliden alınan paranın düşük gelirliden alınacağına göre, toplumsal refahı daha az azalttığına dair bir inanç vardır. Yüksek gelirli kesimden artan oranlı olarak gelirin kamu harcamaları biçiminde, düşük gelir gruplarına transfer edilmesiyle gelirin yeniden dağılımı sağlanmaktadır. Ancak bunun başarılı olabilmesi için, gelir üzerinden alınan verginin başkalarına yansıtılmaması gerekir¹¹⁷.

Ülkemizde gelir vergisi uygulamalarına bakıldığı zaman hiçte adil olmayan bir uygulama göze çarpmaktadır. Ülkemize özgü koşullar, siyaset, bürokrasi ve eğitim düzeyi gelir vergisinin amacına ulaşmasını engellemektedir. Gelir vergisi oranları içinde bulunduğumuz cari yıl için aşağıda Tablo 8.3’de görüldüğü gibi tespit edilmiştir.

Tablo 8.3

Gelir Vergisi Oranları 2006

Limitler	G. Vergisi %
7.000 Yeni Türk Lira’sına kadar	15
18.000 Yeni Türk Lira’sının 7.000 YTL’si için 1.050 YTL, fazlası	20
40.000 Yeni Türk Lira’sının 18.000 YTL’si için 3.250 YTL, fazlası	27
40.000 Yeni Türk Lira’sından 40.000 YTL’si için 9.190 YTL, fazlası	35

Kaynak: Alomaliye.com, http://www.alomaliye.com/2006_pratik_bilgiler.htm#14, (15 Mayıs 2006).

Enflasyon gelir vergisinin yansıtılmasını kolaylaştıran en önemli mekanizmalardan biridir. Özellikle enflasyonun yoğun yaşandığı yıllar olan 1990-2002 yılları arasında bu mekanizma kaynaktan kesme yöntemi haricindeki gelir sahipleri tarafından oldukça yararlanılmıştır. Bir diğer önemli sorun kaynağı ise gelirin kayıt

¹¹⁷ Orhan Şener, **Kamu Ekonomisi**, 5.Basım, İstanbul: Beta Basım,1996, s.245.

altına alınmasıdır. Ülkemizdeki maliye sisteminin yapısal bozuklukları ve sık getirilen aflar gerçek gelir tespitini imkansız hale getirmekte ve önemli oranda gelir kaybı ile kayıt dışılık söz konusu olmaktadır. Gelir vergisinden en çok etkilenen kesim ise maaş ve ücretliler oluşturmaktadır. Kaynaktan kesme yöntemi uygulandığı için bu kesim gelir vergisinden en çok mağdur olan grubu oluşturmaktadır. Öte yandan, uygulamada da gelir vergisinin dağılım politikasına ilişkin etkinliğini ortadan kaldıran çeşitli faktörler söz konusudur. Bu faktörlerin en önemlileri, vergiye tabi kazanç ve iratların kapsamının dar tutulması; vergi sistemi açısından haklılık taşımayan indirimlere imkan tanınması ve vergi kaçakçılığıdır. Genel olarak ödeme gücüne göre vergilendirme ilkesini zedeleyici nitelikteki tüm uygulamalar düşük gelirli kesimlerden yüksek gelirli kesimlere doğru gidildikçe gittikçe artan bir avantaj sağlamakta ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer taraftan, özel amortisman usulleri, yatırım indirimi gibi ilke olarak sadece teşebbüsler veya yüksek gelir grupları tarafından kullanılan sayısız vergi kolaylıkları da benzer bir etkiye sahiptir¹¹⁸.

8.1.1.2.Kurumlar Vergisi

Kurumlar vergisi kendi kanununda gösterilen kurumların yıllık kazançları üzerinden alınmaktadır. Kurumlar vergisi kanunu bizde sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu müesseseleri, dernek, tesis ve vakıflara ait iktisadi işletmelerin ve iş ortaklarının bir hesap dönemi içinde elde ettikleri safi kurum kazançlarını matrah olarak kabul eder.¹¹⁹ Kurumlar vergisi gelir vergileri grubunda yer aldığından yansımayan veya yansıtılması çok güç ve istisnai şartların mevcudiyetine bağlı vergilerdendir. Ülkemizde 2000 yılından bu yana kurumlar vergisi % 30 olarak

---

¹¹⁸ Aktan ve Vural. “Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”.

¹¹⁹ 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu.

uygulanmaktaydı, ancak 21 Haziran 2006 tarihli Resmi Gazete yayını ile birlikte 1 Ocak 2006'dan itibaren geçerli olmak üzere % 20 'ye düşürüldü¹²⁰.

Tablo 8.4

**Gelir ve Kurumlar Vergisinin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı
(1988 - 2005) (Bin YTL)**

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATI	GELİR VERGİSİ TAHSİLATI	VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (%)	KURUMLAR VERGİSİ TAHSİLATI	VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (%)
1988	14.232	4.801	33,7	2.118	14,9
1989	25.550	9.871	38,6	3.598	14,1
1990	45.399	18.609	41,0	4.637	10,2
1991	78.643	33.355	42,4	7.063	9,0
1992	141.602	60.056	42,4	10.078	7,1
1993	264.273	106.661	40,4	19.132	7,2
1994	587.760	181.884	30,9	43.976	7,5
1995	1.084.350	329.795	30,4	103.241	9,5
1996	2.244.094	676.017	30,1	189.338	8,4
1997	4.745.484	1.500.245	31,6	396.238	8,3
1998	9.228.596	3.481.752	37,7	748.383	8,1
1999	14.802.280	4.936.551	33,3	1.549.525	10,5
2000	26.503.698	6.212.977	23,4	2.356.787	8,9
2001	39.735.928	11.579.424	29,1	3.675.665	9,3
2002	59.631.868	13.717.660	23,0	5.575.495	9,3
2003	84.316.169	17.063.761	20,2	8.645.345	10,3
2004	101.038.904	19.689.593	19,5	9.619.359	9,5
2005	119.253.669	22.817.425	19,1	11.401.985	9,6

Kaynak: Gelirler İdaresi Başkanlığı, www.gib.gov.tr, İstatistik Veriler, (15 Mayıs 2006).

¹²⁰ “Kurumlar Vergisi yüzde 20’ye Düştü”, http://www.bigpara.com/m3/haber_detay.asp?id=567809, (21 Haziran 2006).

Tablo 8.4, 1988 – 2005 yılları arasında gelirden alınan vergiler olan gelir ve kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki yüzde paylarını göstermektedir. Bu tablo Türkiye’de toplam vergi gelirin sadece %28.7’lik kısmının gelirden alınana vergilerden oluştuğunu göstermektedir. Tablo 8.2’de dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki oranının % 69 olduğu görülmektedir. Her iki göstergede gelir dağılımı adaleti açısından oldukça düşündürücüdür.

Ülkemizde kurumlar vergisi, gelir dağılımını bozucu etkilere sahiptir. Gelişmiş ülkelerde genellikle ulusal geliri daha fazla arttırıcı riskler ve yatırımlar vergisel teşviklerden yararlanırken, ülkemizde, her tür kurum kazancı söz konusu olanaklardan yararlanır¹²¹.

Örneğin kurumların, menkul kıymet gelirleri son derece önemsiz, sembolik oranlar üzerinden vergilendirilmektedir. Böylece, ayırma ilkesine ters bir durum ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de gelir dağılımını son derece olumsuz etkileyen bu uygulama, büyük işletmelerin siyasal karar alma mekanizmasını etkileyici gücünden kaynaklanmaktadır. Ayrıca kurumlar vergisinin yansıtılması olgusu da, gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da Türkiye deki piyasanın aksak hatta teknelci rekabet piyasası şeklinde oluşmasından kaynaklanmaktadır.

Yine istisna ve muafiyetlerdeki artış gelir dağılımında bozulmaya yol açan bir diğer olumsuz unsurdur. Maliye bakanlığının yaptığı bir araştırmaya göre, kurum kazançlarının % 50’sinden fazlası çeşitli istisna ve muafiyet kapsamına sokulması sebebiyle vergi dışında kalmaktadır. Sermaye kazançlarının bu vergiden muaf tutulması çok sayıda banka ve aracı kurumun vergi yükünün % 10’un altında düştüğü görülmektedir. Yüksek vergi ödeme gücüne sahip şirketlerin düşük oranda vergilendirilmesi vergi adaletini son derece bozucu bir unsurdur.

Ayrıca şirketlerin, yatırım indirimlerinden yararlanmak için, yatırım oranlarını yüksek göstermeleri, demirbaş ve malzemelerin ithali için yasa kolaylıklarına sarılması ve şirket giderlerini yüksek tutması diğer kaçış yollarını oluşturmaktadır.

---

¹²¹ Şener, s.261.

Ülkemizin çevre ülkeler bazında kurumlar vergisindeki durumu Tablo 8.5’de verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere, ülkemizdeki kurumlar vergisi oranı son derece düşük düzeyde yer almaktadır. Tabloya göre Türkiye deki kurumlar vergisi mükelleflerinin GSYİH payı oldukça düşüktür. Vergileme adaleti açısından son derece olumsuz olan bu durumu, 2000’li yıllara kadar devam etmiştir. Son dönemde GSYİH payı artma eğilime girse de çevre ülkelere göre çok düşük düzeyde kalmaktadır.

Tablo 8.5
Kurumlar Vergisinin GSYİH İçindeki Payı

Ülkeler	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2002	2003
Türkiye	0,5	0,8	0,8	0,7	1,5	1,3	1,5	2,4	2,2	2,6
OECD Toplam	2,2	2,3	2,2	2,4	2,7	2,7	2,8	3,7	3,4	3,4
OECD Amerika Kıtası	3,9	3,5	3,6	3,2	2,3	2,5	2,9	3,5	2,6	2,8
OECD Pasifik Bölgesi	4,2	4,5	3,1	3,3	3,2	3,9	3,9	4,4	4	4,3
OECD Avrupa	1,7	1,8	1,9	2,1	2,6	2,5	2,7	3,7	3,4	3,2
AB 19	1,9	2,1	2,1	2,1	2,5	2,6	2,8	3,6	3,3	3,1
AB 15	1,9	2,1	2,1	2,1	2,5	2,6	2,7	3,8	3,4	3,2

Kaynak: Gelirler İdaresi Başkanlığı www.gib.gov.tr İstatistiki Veriler. (15 Mayıs 2006).

8.1.1.3. Tüketim Vergileri

Tüketim vergileri, üretilen, satılan ve tüketilen mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerdir. Mal ve hizmetlerin fiyatları içinde gizlenmiş olarak vergilendirilir; alıcıların ekonomik durumlarını dikkate almazlar. Bu nedenle genel olarak gelir dağılımı adaletsizliğini artırıcı niteliktedirler.

Alt gelir grubundaki tüketicilerin marjinal tüketim eğilimleri üst gelir grubundaki tüketicilerden daha fazla olduğu için tüketim vergilerinin tüketime oranı düşük gelir grubundakiler için daha yüksektir. Bu nedenle, bu vergiler tersine artan oranlı bir yapıdadır, yani kişilerin geliri arttıkça tükettikleri mal ve hizmetler üzerinden

ödedikleri verginin gelirine oranı küçülür. Başka bir ifadeyle, gelir düzeyi arttıkça tüketicinin toplam vergi yükü azalır. Tüketim vergilerinin çok büyük bir kısmının piyasa mekanizması içerisinde arz ve talep koşullarına bağlı olarak yükselen fiyatlar içerisinde tüketiciye aktarılabilmesi bu vergi grubunun gelir dağılımını yoksullar aleyhine en fazla değiştirme potansiyeline sahip olmasına yol açmaktadır¹²².

Bu bölümde tüketim veya harcama vergilerinin en önemlileri olan Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) başta olmak üzere bu vergileri gelir dağılımı adaleti açısından inceleyeceğiz.

8.1.1.3.1.Özel Tüketim Vergisi

Ülkemizdeki özel sayılabilecek nitelikli malların tüketiminden vergi alınmasını ifade etmektedir. Maliye Bakanlığının son dönemde çıkış kapısı olan ÖTV özetle 4 liste halinde düzenlenen mallardan alınacak olan bir vergidir. Bu listede şunlar bulunmaktadır:

1. Doğalgaz, akaryakıt ve türevleri.
2. Motorlu araç ve taşıtlar.
3. Alkollü ve kolalı içecekler, tütün ve tütün mamülleri.
4. Elektronik ürünler, beyaz eşyalar ve lüks tüketim maddesi olarak bilinen bazı ürünler.

Özel tüketim vergisinin gelir dağılımını iyileştirici etkisi olduğu düşünülse de, doğalgaz, akaryakıt, beyaz eşyalar gibi alanlarda konulması, dar ve orta gelirli grubun gelirini azaltıcı yönde bir etki yaratacaktır. Ayrıca bu alanlarda önemli bir maliyet unsurunu teşkil etmektedir. Gelişmiş ülkelerde, belli tür malların kullanımını azaltmayı amaçlasa da (tütün, alkol vb.) ülkemizde bu sosyal amacından saparak hükümetler

---

¹²² Aktan ve Vural. “Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”.

açısından önemli bir gelir kalemine dönüşmüştür, Tablo 8.6’da bunu açıkça görmek mümkündür. Akaryakıt ve türevleri çok büyük oranda vergiye tabidir. Devletin en kolay gelir kalemi haline dönüşen akaryakıt vergileri, ulaşımdan gıdaya, giyimden barınmaya pek çok sektöre artı maliyet şeklinde olumsuz etkiye yol açmaktadır. Düşük gelir grubuna dahil kesim üzerinde, ÖTV etkisi son derece ağır hissedilmektedir. Varlıklı kesim ise bu durumu gelir avantajı sebebiyle baskı hissetmeden atlatabilmektedir.

Tablo 8.6
ÖTV’nin Genel Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (YTL - %)

VERGİ GELİRLERİ				GSMH PAYI (%)		VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI %	
	2004	2005	ARTIŞI (%)	2004	2005	2004	2005
1 - VERGİ GELİRLERİ TOPLAMI	101.039	119.254	18	23,56	24,59	100	100
12 - ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	26.289	32.753	24,6	6,13	6,75	26,02	27,47
-Petrol ve Doğalgaz Ürünlerine İlişkin ÖTV	15.923	19.553	22,8	3,71	4,03	15,76	16,40
-Motorlu Taşıt Araçlarına İlişkin ÖTV	2.549	3.938	54,5	0,59	0,81	2,52	3,30
-Kollu Gazoz, Alkollü İç. ve Tüt. Mamül. İlişkin ÖTV	7.420	8.628	16,3	1,73	1,78	7,34	7,23
-Dayanıkları Tüketim Malları ve Diğer Mallara İlişkin ÖTV	397	635	59,9	0,09	0,13	0,39	0,53

Kaynak : Gelirler İdaresi Başkanlığı, www.gib.gov.tr, İstatistik Veriler, (15 Mayıs 2006).

8.1.1.3.2.Katma Değer Vergisi

Katma Değer Vergi'si, ülkemizde 1980 sonrası uygulamaya konulan bir vergi türüdür. Vergi esas itibariyle imalatın son değeri üzerinden alınmaktadır. İmalatçı, kendi imalatı safhasından önceki ödenen vergiyi ödeyeceği vergiden düşer. Bu itibarla mükellefleri birbirine kontrol ettirir. Vergi, katma değer üzerinden alınmaktadır. Vergi genellikle ileriye doğru yansımaktadır. Bu yüzden verginin son ödeyicileri tüketicilerdir. Bu yüzden tüketiciler arasındaki gelir dağılımı adaletsizliğini arttırmakta ve az gelirlili tüketici için artan oranlı hale gelmektedir.

Genel bir düzeyde, harcama vergisinin düz oranlı yapısı sayesinde, gelir düzeyi arttıkça, tüketicinin vergi yükünün azalması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Düz oranlı bir KDV'nin gelir dağılımına bu şekilde yüksek gelirlili gruba pek etki etmezken, ülkemizdeki alt ve orta gelir grubunun durumu da dikkate alındığında vergi yükünün bu kesim üzerinde kaldığı görülmektedir. Yüksek gelirlilerin ise vergi yükü reel anlamda düşmektedir. Yine üretici kesimin arz ve talep koşulları etrafında bu vergiyi tüketici kesime yansıtması da mümkündür. Ancak bu durum diğer vergilere göre son derece düşük düzeyde gerçekleşmektedir.

Tablo 8.7

Genel ve İndirime Tabi KDV Oranları

a	Genel Oran	18%
b	I Sayılı Listede yer alan teslim ve hizmetler (Ekmek, toptan buğday, toptan et, toptan kuru üzüm ve kuru incir, gazete-dergi, kullanılmış binek otomobiller ve diğerleri)	1%
c	II Sayılı Listede yer alan teslim ve hizmetler (Temel gıda maddeleri, perakende et, perakende buğday, kitap, özel okul hizmetleri ve diğerleri)	8%

Kaynak : www. vergigundem.com, (15 Mayıs 2006).

Katma değer vergisi oranları 2006 yılı içerisinde belli ürünler bazında düşürülmüştür. Özellikle alt gelir grubunun tüketiminde büyük yer tutan Tablo 8.7'deki mallar üzerinde katma değer vergisi % 8 ve % 1 oranlarına düşürülmüştür. Bu durum gelir dağılımı açısından son dönemde yapılmış olumlu girişimlerin en önemlisini oluşturmaktadır.

Tablo 8.8

**KDV'nin Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı 1985 – 2005
(Bin YTL)**

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATI	DAHİLDE ALINAN K.D.V. TAHSİLATI	VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ (%)'Sİ
1985	3.829	567	14,8
1986	5.972	1.040	17,4
1987	9.051	1.563	17,3
1988	14.232	2.660	18,7
1989	25.550	4.176	16,3
1990	45.399	7.650	16,9
1991	78.643	14.541	18,5
1992	141.602	27.053	19,1
1993	264.273	50.892	19,3
1994	587.760	110.918	18,9
1995	1.084.350	212.119	19,6
1996	2.244.094	419.167	18,7
1997	4.745.484	861.262	18,1
1998	9.228.596	1.589.060	17,2
1999	14.802.280	2.433.262	16,4
2000	26.503.698	4.487.808	16,9
2001	39.735.928	7.289.543	18,3
2002	59.631.868	11.542.749	19,4
2003	84.316.169	15.389.547	18,3
2004	101.038.904	18.666.461	18,5
2005	119.253.669	20.401.084	17,1

Kaynak : Gelirler İdaresi Başkanlığı, www.gib.gov.tr, İstatistiki Veriler, (15 Mayıs 2006).

Dahilde toplanan Katma Değer Vergisi'nin toplam vergi gelirleri içindeki oranları Tablo 8.8'de verilmiştir. Son olarak 2005 yılında dahilde toplanan KDV'si toplam vergi gelirlerinin % 17.1'i olarak gerçekleşmektedir. Ülkenin gelir düzeyi dikkate alındığında bu oran, gelir dağılımı adaleti açısından alt ve orta gelir grubun aleyhine bir durumu ifade etmektedir.

8.1.1.3.3.Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi

Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Kanunu ile Katma Değer Vergisi Kanunu dışında bırakılan finansman işlemlerinin vergilendirilmesi amaçlanmaktadır. Verginin konusunu, banka ve sigorta şirketlerinin her ne şekilde olursa olsun, yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden ve hesaben almış oldukları paralar oluşturmaktadır. Örnek olarak müşterilerden tahsil edilen kredi faizleri, sigorta şirketlerinin poliçelerden aldıkları primler, bankanın müşterisinden tahsil ettiği komisyon ve prim verilebilir¹²³.

Banka ve sigorta vergileri muameleleri vergisi kanunu gelir dağılımında eşitsizliği arttırıcı niteliktedir. Mevduatlar bu vergi kapsamı dışında tutulmuştur. Yine KDV kapsamına giren finansal kiralama işlemleri karşılığı alınan paralar da bu vergi kapsamı dışındadır. Mükellefleri, bankalar, sigorta şirketleri ve bankerlerdir. Vergi gerçekte, bu şirketler tarafından, hizmetlerden yararlananlara hizmet bedeliyle birlikte yansıtılmaktadır. Ayrıca Bankalar arası mevduat işlemlerinde lehe alınan paralar üzerinden % 1, kambiyo işlemlerinde satış tutarı üzerinden Binde 1, diğer işlemlerde lehe alınan paralar üzerinde % 5 tir. Yine, borsa para piyasası üzerinde %1, devlet tahvili, hazine bonusu, repo vb. iktisaplar üzerinde ve elden çıkarılmalarında bankaların lehine aldıkları paralar üzerinde yine % 1 uygulanır.

---

¹²³ Nurettin BİLİCİ, **Vergi Hukuku Genel Hükümler Türk Vergi Sistemi**, 11.Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2005, s.270.

8.1.1.3.4.Damga Vergisi

Damga Vergi'si mükellef sayısı en çok olan vergilerden biridir. Damga vergisinin konusunu kanun metninde belirtilen yazılı kağıtlar oluşturur. Kağıtlar ise; akitlerle ilgili kağıtlar, kararlar ve mazbatalar, ticari işlemlerde kullanılan kağıtlar, makbuz ve diğer kağıt, ödünç alınan paralara ilişkin makbuzlar, yıllık gelir vergisi, kurumlar vergisi beyannamesi ve diğer beyannameler. Burada bahsi geçen kağıtların düzenlenmesi, vergiyi doğurmaktadır. Verginin yükümlüsü kağıtları imza altına alanlardır.

İstisnai durumlarına bakıldığında, öğrenci, asker, işçi, çiftçi ve göçmen kağıtları, resmi dairelerin kendi aralarındaki kağıtları, çekler, hisse senetleri ve her türlü tahvillerin temettü ve faiz kuponları gibi ticari işlemlerle ilgili kağıtları, şirket kuruluşları, sermaye artırımını, süre uzatımları ve şirket devir-birleşme-bölünme işlemlerini, kredi kartı üyelik durumlarını, bankalar yurt dışı kuruluşları vb. kullanılacak kredilerin teminini ve geri ödenmesini, kambiyo senetlerini, tüketici kredilerinin temini ve geri ödenmesi amacıyla düzenlenen kağıtlar, döviz kazandırıcı faaliyetler ve yatırımlarla ilgili düzenlenen kağıtlar da damga vergisinden muaftır. Gelir dağılımı adaleti açısından toplamda ağırlığı olmadığı için pek bir önem ifade etmez.

8.1.1.3.5.Harçlar

Harçlar çeşitli kamu hizmetlerinden yararlananlardan karşılık olarak temin edilen miktarlardır. Harca tabi olan işlemler belli başlı olarak, yargı, noter, vergi yargısı, tapu kadastro, konsolosluk, pasaport, vize, ikamet tezkeresi, gemi ve liman harçları, imtiyazname, ruhsatname ve diploma, trafik harçlarıdır.

Gelir dağılımı açısından harçların önemi özellikle, tapu kadastro harçlarında ve bu kanunun istisnalarında görülür. Gayrimenkul satılması durumunda alıcı ve satıcıdan

ayrı olarak gayrimenkul devir ve iktisap bedelinden az olmamak üzere emlak vergisi değeri üzerinden binde 15 tapu harcı alınmaktadır. Kanunun istisna olarak, gördüğü döviz kazandırıcı faaliyete ilişkin işlemler, anonim şirket, eşanlı komandit ve limited şirketlerin kuruluş, sermaye artırımı, birleşme, devir bölünme ve nevi değişiklikleri istisna tutmuştur. Bu açıdan, oranların binde 15 oranında tutulması, yetersizdir. Gayrimenkul ve tapu işlemleri sonucu, kesimlerin görece durumları değişirken, binde 15 oranı hem kamu maliyesi açısından gelir kaybı, hem de sosyal eşitsizlikleri azaltıcı bir unsur olmaktan çok şeklen konulmuş bir tutar olarak görülmektedir. Yine burada beyan usulünün geçerli oluşu, çoğu zaman insanların gerçek bedelleri göstermelerini engellemektedir. Çok cüzi rakamlarla satış işlemleri gerçekleştirilirken, bu sayede de bir kayıt dışılık söz konusu olmaktadır.

8.1.1.4.Servet Vergileri

Servet vergilerinin temel amacı servet dağılımındaki uçurumun yol açtığı adil sayılmayan gelir dağılımının kısmen düzeltilmesidir. Gelir dağılımındaki adaletsizliği, yaygın kanının aksine; gelir, kurumlar ve lüks tüketim vergileri ile önleme olanağı çok da mümkün değildir. Zira vergi yükünün artması vergiden kaçınma ve vergi kaçaklığı olanaklarını da artırır. Daha iyi olanaklara sahip olan ve fırsatları daha iyi değerlendiren yüksek gelir grubu vergi yükünün büyük bir kısmını yansıtmaya olanağı elde ederken zamanla toplam vergi gelirlerinin büyük bir kısmı emek gelirlerinin ve tüketimin vergilendirilmesinden karşılanır. Diğer taraftan kayıt altına alındıkları için vergi ödemekten kurtulamayan mükellef grubu aleyhine gelir dağılımında sapmalar ortaya çıkabilir. Buna mukabil, servet vergileri iki tür etki yaratarak gelir dağılımını olumlu yönde etkileyebilir. Bunlardan birincisi, gelir dağılımındaki eşitsizliğin kaynaklarından biri olan servet dağılımındaki eşitsizliği kısmen ortadan kaldırmasıdır. İkinci etkisi ise, dolaylı olarak diğer vergilerin hasılatını artırması ile ortaya çıkmaktadır. Vergi denetiminin yeterli düzeyde olması ve beyanname sisteminin iyi çalışması durumunda kapsamlı bir vergi olan kişisel servet vergisi ile bütün servet ve gelir unsurları beyan

edileceğinden gelir, kurumlar ve tüketim vergilerinin matrahı da otomatik olarak saptanabilir ve dolaysız vergilerin gelir dağılımını düzeltici etkileri güçlenmiş olur¹²⁴.

Servet vergiler üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar servetteki değer artışları üzerinden alınan servet vergileri, veraset vergileri ve istisnai servet vergileridir. Bunlarla birlikte emlak ve arsa vergileri de servetten alınan vergiler olarak sınıflandırılabilir. Servetteki değer artışları üzerinden alınan servet vergileri, servet sahiplerinin sahip oldukları servetteki değer artışları üzerinden alınır. Bu çeşit vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi servet sahipleri lehine bozulmuş olan servet dağılımındaki eşitsizlikleri kısmen eşitleyici yönde olmasıdır. Servet dağılımı ne derece eşit hale gelirse, servet dağılımındaki eşitsizlikten doğan kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikler de o derece azalır. Servetteki artışlar üzerinden alınan vergileri mükellefler servetleri ile değil, gelirleri ile öderler. Fakat böyle bir vergi alınmazsa mükelleflerin ödedikleri vergiler tasarruf yoluyla mevcut servete eklenecek, eski servet dağılımındaki eşitsizlik büyümekte devam edecektir.

Veraset ve intikal vergileri doğrudan doğruya servet üzerinden alınan vergilerdendir. Bu vergi türü vergide şahsılık prensibini uygulama açısından gayet olumlu bir özelliğe sahiptir. Veraset ve intikal vergileri şahsi vergiler gibi artan oranlı olarak tahsil edilmektedir. Verginin gelir dağılımını eşitleyici yönde etkilemesi söz konusudur. Bu bakımdan vergi istisna hadlerinin az, vergi tarifesinin yüksek olması gerekmektedir. 1.1.2006 tarihinden itibaren Veraset İntikal Vergileri aşağıdaki tablo 8.8'deki oranlarda uygulanmaktadır¹²⁵.

---

¹²⁴ Aktan ve Vural. "Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk".

¹²⁵ 16.12.2005 tarih ve 37 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Tebliği.

Tablo 8.9

Veraset İntikal Vergileri Oranı

Matrah	Veraset ile İntikallerde Vergi Oranı (%)	İvazsız İntikallerde Vergi Oranı (%)
İlk 130.000 YTL için	1	10
Sonra gelen 280.000 YTL için	3	15
Sonra gelen 600.000 YTL için	5	20
Sonra gelen 1.200.000 YTL için	7	25
Matrahın 2.210.000 YTL'yi aşan bölümü için	10	30

Kaynak: 16.12 2005 Tarih ve 37 Sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Tebliği.

Veraset ve intikal vergisi kanunu, gelir dağılımında eşitsizlikleri ve toplumdaki servet yapılarını düzenleyici etkileri bakımından maliye teşkilatı için çok önemli bir silah işlevi görmektedir. Kamu maliyesinde dengelerin sağlanması ve toplumsal dengenin sağlanması için, zenginliğin belirli çevrelerde birikimin önlenmesi için veraset ve intikal vergileri kullanılabilir. İnsan ömrünün kısıtlılığı göz önüne alındığında, ortalama her 25-35 yıl içerisinde bir varisin ortaya çıkışı, mirasın da törpülemesine yol açacaktır. Yüksek oranlı bir vergi oranı ve de istisna ve kaçınmaların düşük olduğu, sağlıklı kayıt esasının öngörüldüğü bir sistemde bu vergi türü gelir dağılımı bağlamında çok büyük bir güç aracı olacaktır. Ülkemizde veraset ve intikal vergisi kanunu etkin uygulanamamaktadır. Şahısların ölümünden uzun yıllar geçmesine rağmen, mirasçılar terekeyi paylaşmamakta yada paylaşımlarını sahte olarak tanzim etmektedirler.

Bina vergisinin gelir dağılımı üzerindeki etkisi, binaların gelir grupları arasındaki dağılımı ile ilgili bir husustur. Genellikle kabul edilen olgu, bilhassa az gelişmiş ekonomilerde, binaların büyük bir kısmı, yüksek gelir gruplarının elindedir. Ülkemizde de son dönemde emlak sektörünün canlanması, gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Zira büyük kentlerde rant alanlarının yüksek gelir grupları tarafından satın alınması ile büyük emlak rantları ortaya çıkmıştır. Ayrıca imara açılacak bölgelerle ilgili olarak siyasi çevrelerle yakın ilişkiler, gecekondu afları, imar

afları yapılaşmayı arttırmıştır. Bunların kayıt altına alınamaması, hatta çoğu zaman kasıtlı şekilde kayıtlardan uzak tutulması ile dar gelirli kesim aleyhine bir durum yaratılmıştır. Vergi oranı meskenlerde binde bir (Büyükşehir ve mücavir alanda binde iki), diğer binalarda binde iki (Büyükşehir ve mücavir alanda binde dört) şeklindedir. Ayrıca terekede değer tespitinin gayrimenkullerin tapu sicilindeki kayıtlı değerleri üzerinden yapılmaması, piyasadaki rayiç değerleri üzerinden yapılması gerekir.

Arazi vergisi Türkiye sınırları içerisinde bulunan arsa ve arazileri kapsamaktadır. Bu verginin yükümlüsü, arazinin maliki, maliki yoksa intifa hakkı sahibidir. Kanunda bazı araziler geçici bazı araziler ise tamamen muafıdır. Kamu kurumlarına ait araziler ile, belediye ve mücavir alan dışında ki araziler daimi arazi vergisinden muaf tutulmuştur. Bu durumla köylerde bulunan arazilerin çok büyük bir kısmı emlak vergisi dışında bırakılmıştır. Bu muafiyetin haksız sonuçlara yol açtığı söylenilmektedir. Belediye ve mücavir alan sınırları dışında kaldığı için vergi kapsamına girmeyen yüzlerce dönümlük zeytin, pamuk vb. alan bu vergiden kurtulabilmektedir. Bunun gelir ve servet dağılımını olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür.¹²⁶ Arazi vergisi oranları da artan oranlıdır. Arazi vergisi, arazi için binde 1, arsa için binde 3 tür. Büyükşehir ve mücavir alanlarda bu oran binde 2 ve binde 6 olarak değişmektedir.

Konut ve arsa sektöründeki gelişmeler bir kez daha göstermektedir ki, arazi ve arsaların tekelleri şeklinde rant kesiminin elinde yoğunlaşması, yeterince adil vergilendirilememesi, vergi konusunun yeterince objektif olmaması, sınırların tespitindeki sorunlar, sanayileşmiş ve gelişmiş coğrafi bölgelerimizle geri kalmış bölgelerin aynı kefede buluşturulması, gelir ve servet yapısını olumsuz etkilemektedir. İstanbul ve Hakkari iki farklı sosyo-ekonomik gelişmişliğe sahip il iken bunların ortak vergi dilimi paydasında buluşması haksızlığı ifade etmektedir.

Ülkemizde servet vergileri neredeyse yok denecek kadar azdır. 1960-1970'li yıllarda GSYİH %10'larn seviyesine tekabül eden oranı, 1970'li yılların ortalarından beri gittikçe düşme eğilimine girmiştir. OECD ülkeleri ortalamasından daha az servet vergisi geliri elde eden Türkiye, bu gelir grubundan hakkıyla yararlanamamaktadır.

---

¹²⁶ Bilici, s. 292.

Tablo 8.10 Ülkeler itibariyle servet üzerinden alınan vergilerin GSYİH'ya oranlarını göstermektedir. Servet aracılığıyla alım gücünün ve varyetinin nesilden nesile tekamülü maalesef seyredilmektedir. Bu durumda etkin olan unsurlardan biride Türkiye'deki elit kesiminin genellikle, siyaset, bürokrasi ve medya içinde yer alması bu alanda kapsamlı bir düzenleme yapılmasını engellemiştir. Gelir dağılımı adaleti açısından servetten alınan vergilerin ilk planda GSYİH içindeki payının en azından hedefimiz olan AB ortalamasında olduğu gibi % 5'li seviyelere yükseltilmesi gerekmektedir.

Tablo 8.10

Ülkeler İtibariyle Servet Üzerinden Alınan Vergilerin GSYİH Oranları

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2002	2003
Türkiye	10,5	10,8	6,9	5,4	4,6	2,3	3	3,2	2,9	3,2
OECD Toplam	7,8	7,1	6,3	5,3	5,2	5,7	5,5	5,5	5,5	5,6
OECD Amerika Kıtası	15,1	13,5	11,7	7,2	6,8	7,7	7,9	7	7,8	7,9
OECD Pasifik Bölgesi	10,4	9,7	9,2	8	8,5	9,4	10,3	9,2	9,4	9,2
OECD Avrupa	6,7	6	5,1	4,4	4,3	4,6	4,3	4,6	4,5	4,7
AB 19	6,7	5,8	5	4,2	3,9	4,4	4	4,5	4,3	4,6
AB 15	6,7	5,8	5	4,2	3,9	4,4	4,5	5,1	4,9	5,2

Kaynak : Gelirler İdaresi Başkanlığı, www.gib.gov.tr, İstatistiki Veriler, (20 Mayıs 2006).

8.1.1.5.Sosyal Güvenlik Vergileri

Sosyal Güvenlik Vergileri, kişilerin karşı karşıya kaldıkları işsizlik, emeklilik, güçsüzlük ve hastalık gibi iktisadi ve sosyal riskleri karşılamak amacıyla sosyal güvenlik kurumları tarafından sağlanan hizmetlerin finansmanı için toplanan vergilerdir. Çalışanların maaş ve ücretleri üzerinden kesilen bu vergiler vergilemede fayda ilkesine göre alınır. Vergilemede bu ilke geçerli olmasına rağmen çalışanlar her zaman ödedikleri vergi ile orantılı olarak hizmetlerden yararlanmazlar. Sosyal güvenlik vergilerinin matrahının saptanmasında bir tavan konulmadığı durumlarda, verginin matrahı çalışanların ücret ve maaşlarına göre belirlendiği için, finansman yükü yüksek

gelirli çalışanlara aktarılmaktadır. Keza, çalışan bekarlardan kesilen sosyal güvenlik vergilerinden diğer mükelleflerin vergi ödemeyen eş ve çocukları da yararlanabilmektedir. Gelir dağılımını bozan bu tip etkilerin ortaya çıkmasını engellemek için belli bir maaş ve ücret düzeyinin altında ücret alan çalışanlardan sosyal güvenlik vergisinin kesilmemesi yararlı olabilir¹²⁷.

Bu vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkileri daha ziyade yansıma mekanizması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. İşverenler, ödedikleri sosyal güvenlik vergisini, maliyet unsuru olarak fiyatlar içinde tüketicilere aktararak (ileriye doğru yansıma) ya da işgücü yerine makinenin kolayca ikame edilebildiği durumlarda ücretleri düşürmek suretiyle çalışanlara aktararak (geriye doğru yansıma) bu vergileri çok kolay bir biçimde yansıtabilmektedirler. Çalışanlar, emek arz eğrisinin kısmen esnek olduğu durumlarda, verginin bir kısmını işverene yansıtabilirler. İşsizliğin yaygın olduğu durumlarda ücret düzeyini artırmaksızın işçi çalıştırma olanağı bulunmaktadır. Bu durumda çalışanların ödedikleri sosyal güvenlik vergilerini yansıtmaya olanakları yoktur. Zira ücret düzeyi düşürülse bile çalışmaya razı olacak çok sayıda çalışan bulunmaktadır¹²⁸.

Türkiye’de gelir dağılımı adaletinin sağlanması açısından özellikle asgari ücretten vergi alınmaması veya alınacak verginin minimize edilmesi ve oluşacak farkın ücretliye yansıtılması olumlu bir adım olacaktır.

8.1.2.Kamu Harcamaları Politikası

Kamu Harcaması, devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolü itibariyle, kamu ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kamunun yetkili organlarınca, belli usul ve esaslara dayalı olarak yapmış olduğu giderleri ifade etmektedir¹²⁹.

---

¹²⁷ Aktan ve Vural. “Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”.

¹²⁸ Aktan ve Vural. “Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”.

¹²⁹ Akdoğan, s.58.

Dar Anlamda Kamu Harcamaları: Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından, kamu hizmetlerinin karşılığı olarak yapılan ödemelere, dar anlamda kamu harcamaları denir. Buna hukuki anlamda da kamu harcamaları denir. Devletin merkezi organlarının yaptığı harcamaları kapsamaktadır. Burada kamu harcamalarını yapan organlar sınırlandırılmıştır. Genel idare teşkilatı açısından merkez organlar sayılan, bakanlıklar, devlet başkanlıkları, ordu, idari kamu kurumları vb. merkez örgütünü kapsamaktadır.

Geniş Anlamda Kamu Harcamaları: Kamu harcamaları sadece genel ve katma bütçeli idarelerin yaptığı harcamalara değil, devletin ve yerel yönetim kuruluşlarının, iktisadi oluşumların, bunlara ek olarak, sosyal sigortalar kurumu ödemelerini, ziraat odaları birliğinin harcamalarını, vergi muafık ve istisnaları vb. de kapsamaktadır. Bu harcama tutarı ülkelerin yönetim yapılarına göre de değişmektedir.

Kamu harcaması, hem devletin hem de diğer kamu ve özel hukuk tüzel kişilerinin, kamu hizmetlerini karşılamak için yaptığı ödemelerin bütünüdür. Dar veya geniş anlamda kamu harcamalarının tanımı ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Liberal ekonomilerde, kamu harcamaları dar anlamdadır. Klasik iktisatçıların savunduğu da bu tür bir kamu harcamasıdır. Çünkü sınırlı bir harcamadır ve devlet, milli güvenlik, asayiş, zorunlu öğretim gibi sınırlı faaliyetlerde bulunur. Geniş anlamdaki kamu harcamaları ise Türkiye'deki gibidir. Yani, devlet bir sosyal devlettir. Piyasada kamu ve özel sektör aynı anda vardır¹³⁰.

Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında dünya ülkelerinde kamu harcamalarında bir artış söz konusu olmuştur. Bunların nedenlerini görünürde ve gerçekte nedenler olarak şöyle sıralayabiliriz¹³¹.

Para ekonomisinin yaygınlaşması,

Bütçe usullerinin değiştirilmesi,

Para değerinin değiştirilmesi,

---

¹³⁰ Mahmut Kalenderoğlu, **Kamu Maliyesi: Bütçe ve Borçlanma**, 4.Baskı, İstanbul: Agon Bilgi Akademisi Yayınları, 2002, s.29.

¹³¹ Akdoğan, s. 73.

Ülke sınırlarının ve nüfusun büyümesi,
Ekonominin konjunktürel dalgalanması, daralma ve genişlemesi,
Teknolojinin artışı ile birlikte ihtiyaçların ve kamu hizmetlerinin çeşitlenmesi,
Savunma harcamalarında meydana gelen artışlar,
Sosyal devlet unsurunun ön plana çıkması,
Askeri savunma teknolojisinin yaygınlaşması, sayılabilir.

Söz konusu artışların gelişmekte olan ülkelerle dolayısıyla Türkiye gerçeği ile karakterize edilebilecek değişik nedenleri de vardır.¹³² Bunlar, hükümetlerin uyguladıkları popülist vergi politikası, bakanlıkların sayısının artması, fonların genel bütçe dışına çıkartılarak harcamaların arttırılması, fonlara aktarılan kaynaklar, üniversitelere yapılan bağışlar, çiftçilere transfer ödemeleri, siyasi partilere yapılan yardımlar, kamu yolsuzlukları, kamu bankaları görev zararları vb. sayılabilir.

Ülkemizde kamu harcamalarının artışı, 1950'lerden sonra yukarıdaki bize özgü nedenlerle de iyice artmıştır. Örneğin, Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında kamu harcamalarının GSMH'ya oranı %15'in biraz üzerinde iken, 1970'lerde bu oran %25'lere ulaşmıştır¹³³.

Kamu harcamalarıyla ilgili olarak yapılan sınıflandırmalar, üçe ayrılmaktadır. Bunlar, yönetsel sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma ve ekonomik sınıflandırmadır.

Yönetsel sınıflandırmalar : Devletin yapısı, organları, ifa ettiği fonksiyonlar göz önünde tutulmak kaydı ile yapılan sınıflandırmalardır. Devlet bütçesinde, ödenekler, kamu hizmetlerini yürüten çeşitli kuruluşlar arasında, idari sınıflandırmaya göre dağıtılır. Bu tasnif devletin harcama yapan organları arasındaki bir sınıflandırma olduğu için, bu sınıflandırmaya organik sınıflandırma da denir. İdari

---

¹³² Şener, s.42.

¹³³ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Beta Basım, 1999, s.99.

sınıflandırmaya örnek olarak, Cumhurbaşkanlığı, Yargıtay, Sayıştay, TBMM, Milli Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı vb. idari birimlerin ayrımı verilebilir¹³⁴.

Ekonomik sınıflandırma : Aslında bütçe tekniği olarak harcamaların değerlendirilmesine en uygun olanıdır. Bütçe harcamalarının ekonomik ayrıma göre değerlendirilmesi, uygulanan ekonomik ve sosyal politikaların sonuçlarının görülüp değerlendirilmesine imkan sağlar. Bu tür sınıflandırma ile harcamaların ne ölçüde maaş ve ücretlere, mal ve hizmet alımlarına, yatırımlara ve borç faiz ödemeleri ile diğer transfer ödemelerine ayrıldığı açık bir şekilde görülür.

Bu tür sınıflandırmada harcamalar, “gerçek” ve “transfer” harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Gerçek harcamalar, cari ve yatırım harcamalarını kapsamaktadır. Türk bütçe terimleriyle ifade edersek ekonomik sınıflandırma, “cari”, “yatırım” ve “transfer” harcamaları olarak üçe ayrılmaktadır¹³⁵.

Fonksiyonel Sınıflandırma : Yapılacak olan giderlerle, gerçekleştirilmesi öngörülen amaçlara yönelik hizmetler dikkate alınmaktadır. Devletin klasik ve sosyo-ekonomik nitelikteki hizmetleri göz önünde tutulmakta, her bir hizmet grubu için yapılabilecek giderler dikkate alınmaktadır. Aynı hizmet birden fazla kamu kuruluşu aracılığı ile gerçekleştiriliyor ise, her kuruluşun o hizmet için yaptığı giderler toplanmakta ve böylece her hizmet için yapılan toplam giderler belirlenmektedir. Burada, yapılacak hizmetler, gruplar halinde sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Örneğin, milli eğitim hizmetleri, eğitim hizmetleri, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri vb.¹³⁶.

Kamu harcamaları fonksiyonel olarak dört ana grup altında sınıflandırılmaktadır: bunlar, Genel İdari Hizmetleri Harcamaları, Ekonomik Hizmetler Harcamaları, Sosyal Hizmetler Harcamaları, Borç Faizi Ödemeleri sayılabilir.

---

¹³⁴ Kalenderoğlu, s.39.

¹³⁵ Karluk, s.103.

¹³⁶ Kalenderoğlu, s.39-40.

8.1.2.1.Reel Harcamalar

Kamu kuruluşlarının tüketim ve hizmetler için yaptıkları harcamalar bu gruba girer ve önemli bölümü personele yöneliktir. Eğitim ve sağlık harcamaları, insan üzerinde gelecek dönemlerde de kalıcı etkileri olmasına karşın, kamu muhasebesinde cari harcama kapsamına girer. Fakat, sonraki dönemler üzerinde olumlu etkileri sebebiyle bunlara kalkınma cari harcamaları da denir. Faydası yapıldığı dönemde yok olur.

Kamu harcamalarının zaman içinde çoğalması ve kamunun ekonomi içindeki ağırlığının artması, birbirinden farklı kamu harcamalarının belli kriterlere göre sınıflandırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Ancak bir sınıflandırma yapıldığında, farklı kamu hizmetleri arasındaki denge sağlanarak kamunun sınırlı kaynaklarının ülke ihtiyaçlarına göre dağıtılması mümkün olabilmektedir. Böylece, ödenen vergilerin hangi hizmetlere ne miktarda harcandığı belli olmakta ve harcamaların verimliliği ölçülebilmektedir.

Ülkemizde cari harcamalar büyük boyutlardadır. Bunun başlıca sebeplerinden biri yaygın kamu savurganlığıdır. Kaynakların verimsiz kullanılmasına yol açan bu süreçte özellikle personel giderleri büyük boyutlardadır. Türkiye yaygın bir bürokrasi ülkesidir. Kamu yöneticileri harcamalarını hep daha yüksek tutma arzusunda olup, tasarrufa yeterince riayet etmemektedir. Tablo 8.11 durumu göstermektedir.

Tablo 8.11
1995-2003 Cari Harcama Tablosu (Milyar TL)

(Milyar TL)	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Harcamalar	1.724.194	3.961.308	8.050.252	15.614.441	28.084.685	46.705.028	80.579.065	115.682.350	140.454.842
Faiz Hariç Harcamalar	1.148.078	2.463.907	5.772.335	9.437.846	17.363.845	26.265.166	39.516.839	63.811.691	81.845.679
I. Personel	502.601	974.148	2.073.140	3.871.005	6.911.927	9.978.784	15.211.894	23.089.184	30.209.473
İşçilik Giderleri	81.966	128.497	261.324	455.853	971.404	1.708.554	2.539.041	3.201.180	4.190.978
Diğer Personel Giderleri	420.635	845.651	1.811.816	3.415.152	5.940.523	8.270.230	12.672.853	19.888.004	26.018.495
II. Diğer Cari	143.344	312.092	715.158	1.316.835	2.260.863	3.635.153	5.236.128	8.018.775	8.304.393
M.S.B.	83.283	190.771	452.950	826.506	1.409.962	2.326.906	3.276.084	4.590.797	4.625.149
Jandarma	15.970	28.281	51.996	106.208	183.451	268.779	357.317	606.337	734.066
Emniyet	6.511	11.364	24.454	43.044	71.548	113.289	154.924	288.537	340.728
Diğer Kuruluşlar	37.580	81.676	185.758	341.077	595.902	926.179	1.447.803	2.533.104	2.604.450

Kaynak: Maliye Bakanlığı Verileri, www.Muhasebat.gov.tr, İstatistiki Bilgiler. (15 Mayıs 2006).

Her yıl kamuya yeni katılan personelle birlikte miktarın artmasının bir diğer neden, siyasi popülistir. Oy mekanizması uğruna iktisadi kamu kurumları başta olmak üzere, memur, sözleşmeli, geçici görevli, işçi, istisnai görevli gibi pek çok ünvanla birlikte kamuda istihdam yaratılmak istenmektedir. İstihdam açısından olumlu olan bu süreç kaynakların verimsiz ve israf içinde kullanımı sebebiyle gelir adaletsizliğine sebep olmaktadır.

8.1.2.2. Transfer Harcamaları

Herhangi bir mal veya hizmet karşılığı olmaksızın yapılan harcamalar olan transfer harcamaları kişilere ve hane halkına yapılan bir tür özel yardım olarak nitelendirilebilir. Müdahaleci maliye politikası önerilerini savunan Keynezyen iktisatçılar ve fonksiyonel maliyecilere göre yoksullara yönelik aynı ve nakdi menfaat sağlayan tüm transfer giderlerinin yoksulların refahını artıracığı ve gelir dağılımında iyileşmeye yol açacağı ileri sürülmektedir. Bu etkinin ortaya çıkması için transfer

harcamalarının verimli kullanılması, bu harcamalardan yararlanan kesimlerin yoksul olması ve transfer giderlerinin toplam üretimi (ve dolayısıyla istihdamı) ve üretim kapasitesini artırıcı yönde kullanılmaları gerekmektedir. Transfer giderleri devlet borçları faizleri, sosyal harcamalar ve sübvansiyonlar olmak üzere üç alt kategoride incelenebilir¹³⁷.

Daha açık bir ifade ile bütçe açısından üçe ayrılır. “Ekonomik” olanlar, kamunun yatırımlara katkıda bulunmak amacıyla özellikle KİT'lere yapılan transferlerdir. “Mali transferler”, Emekli Sandığı, SSK ve derneklere yapılan ödemeler ile öğrenci burslarının kapsar. “Faiz ve ana para ödemeleri”, iç ve dış borçların faiz ödemeleri ile ana para ödemelerini kapsar. Transfer harcamaları, GSMH'ya doğrudan katkısı olmayan ancak, kamu kesiminin elinde bulunan kaynakların bir kesimden diğerine aktarılmasına imkan sağlayan harcama çeşididir.

8.1.2.2.1.Devlet Borçları Faizleri

Transfer harcamalarında en başta gelen kalem olan faiz ödemeleri ülkemizin gelir dağılımındaki bozukluğun en başta gelen sebebinin oluşturmaktadır. 1990'lı yıllardaki mali krizler, borç bulmayı güçleştirmiş borçlanmanın da maliyetlerini arttırmıştır. Bu sürede dış piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmeler ve ülkenin dış kaynak sıkıntısı iç piyasalara yönelmesine sebep olmuştur. Bu yönelişin faturası ağır borç faturası ve faiz yükü olmuştur. Ana paranın ödenmesi bir kenara Türkiye, faiz ödemelerinde bile kaynak sıkıntısına girmiş, faizin ödenmesi için daha yüksek faizle borç almış, devlet tahvili yıllık faiz oranları % 100'leri geçmiştir. EK 4'de 1993 – 2003 yılları arasında transfer harcamaları verilmiştir. Burada faizin yükü açık bir şekilde görülmektedir.

İç borçlarla ilgili olarak ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi borçtan dolayı katlanılması söz konusu olan yükün toplum bireyleri arasında dağılımıdır. Borç

---

¹³⁷ Aktan ve Vural. “Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”

uygulaması nedeniyle bazı kimselere yapılan faiz ödemeleri ve bunun için herkesten alınan vergiler sonucu yaratılan fayda ya da maliyet, toplumun gelir dengesi üzerinde etkili olmaktadır. Faizi elde edenler vergiyi ödeyenlerden farklı olduğu ve faizi sağlayanların daha varlıklı ve gelire daha az muhtaç oldukları oranda gelirin yeniden bölüşümü ile ilgili olarak önemli etkiler ortaya çıkmaktadır.

Genel bir ifade ile tahvil sahipleri belirli bir gelir seviyesinin üstünde olan kimselerdir. Gelişmiş ülkelerde, faiz gelirlerinin vergilemeye tabi oluşu gelirin adaletsiz bir şekilde dağılımını önleyici etkili bir faktördür. Ancak yine de tam anlamıyla giderici değildir. Çünkü bu durumda toplumdaki bazı kişilerin ödedikleri vergilerin bir kısmını, devletten aldıkları tahvillerin faiz gelirleri ile karşıladıkları sonucu çıkmaktadır. Başka deyişle bu kimseler ödedikleri vergilerin bir kısmını devletten geri almış olmaktadır. Şüphesiz bu durum, toplam faiz miktarının ancak bir kısmı için düşünülebilir; ve burada söz konusu olanlar da yüksek gelir gruplarıdır.

Ülkemizdeki gelir dağılımını bozucu yönde etkileyen en önemli faktörlerden birisi borçlanma unsurudur. Özellikle 1990'lı yıllar ülkenin önemli ölçüde borçlanma yılları olmuştur. Siyasi istikrarsızlıklar, koalisyon hükümetleri, seçim ekonomileri, popülist siyaset, ve kamu reformlarının gerçekleştirilmemesi ülkeye yoğun bunalım yılları olarak yansımıştır. Bununla birlikte yatırıma gitmesi beklenen tasarruflar devlete borç olarak verilmiş ve yatırımları azaltıcı yönde bir etki göstermiştir. Özellikle içerdeki mevcut tasarrufların borçlanma ile eritilmeyip yatırıma dönüştürülmesi istihdamı artırarak gelir dağılımı adaletini olumlu yönde etkileyebilir. Tablo 8.12'de toplam borç göstergeleri verilmiştir.

Tablo 8.12**2000-2005 Arası Toplam Borç Göstergeleri**

Borç türü		2001	2002	2003	2004	2005	Mar.06
Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (Milyar Dolar)		123,6	148,5	202,7	235,6	246,8	249,1
Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (Katrilyon TL-Milyar YTL)		178	242,7	283	316,2	331,2	334,4
İç Borç Stoku	Katrilyon TL-Milyar YTL	122,1	149,9	194,4	224,5	244,8	246,3
	Milyar Dolar	84,9	91,7	139,3	167,3	182,4	183,5
Dış Borç Stoku	Katrilyon TL-Milyar YTL	55,9	92,8	88,6	91,7	86,4	88,1
	Milyar Dolar	38,7	56,8	63,4	68,4	64,4	65,6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr, İstatistiki Bilgiler, (15 Mayıs 2006).

Son dönemlerde hazine bonoları faiz oranları her ne kadar 1990'lı yıllardaki kadar yüksek olmasa da yinede enflasyona göre sürekli bir reel gelir elde etmiştir. İç borçlanma usulleri ise aşağıdaki Tablo 8.13'de verilmiştir.

Tablo 8.13**Yöntemlerine Göre İç Borçlanma Tablosu**

Borç	(Milyar YTL)						
	Yıllar						
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Toplam İç Borç	22,9	36,4	122,2	149,9	194,4	224,5	244,8
-Kağıda Bağlı Olan	22,9	36,4	122,2	149,9	194,4	224,5	244,8
Nakit	20,2	29,4	57,9	89,3	130,5	165,6	194,2
Tahvil	17,0	27,4	40,2	52,3	105,8	135,3	176,3
Bono	3,2	2,0	17,7	37,0	24,6	30,3	17,8
Nakit Dışı	2,7	7,0	64,3	60,6	63,9	58,9	50,6
Tahvil	2,7	7,0	61,9	60,6	63,1	58,9	50,6
Bono	0,0	0,0	2,4	0,0	0,8	0,0	0,0
-Kağıda Bağlı Olmayan	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Konsolide Borçlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kısa Vadeli Avans	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Kaynak : Hazine müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr, İstatistiki Bilgiler, (15 Mayıs 2006).

İç borçların çevrilebilirliği de son dönemlerde sorun olmaktan çıkmıştır. Makro düzeydeki olumlu gidişat borçlanma vadelerine de yansımış durumdadır. Hazine artık hem daha uzun süreli, hem de daha düşük faizli düzeylerde borçlanabilmektedir. İç

borçlanma da Mart 2006 yılı itibariyle ortalama vade 27 ay'a, iç borç çevirme oranı da % 80'e ulaşmıştır. Kamu borcunun alıcı grubuna göre son 8 yıllık periyodu aşağıdaki Tablo 8.14'de verilmiştir.

Tablo 8.14

1998-2006 Alıcılarına göre Hazine Borçlanma Verileri

	Varlık	Bankalar %	Resmi kurum %	Özel sektör %	Hanehalkı %
1998	Toplam	86.8	8.0	3.9	1.3
	HAZİNE BONOSU	87.1	8.2	4.7	0.0
	DEVLET TAHVİLİ	86.4	7.7	2.2	3.8
1999	Toplam	85,3	11.2	2.1	1.3
	HAZİNE BONOSU	90,7	5.3	3.1	0.9
	DEVLET TAHVİLİ	83.5	13.2	1.8	1.5
2000	Toplam	75.9	20,3	3.8	0
	HAZİNE BONOSU	87.2	4,2	8.6	0
	DEVLET TAHVİLİ	73.4	23,8	2.8	0
2001	Toplam	74.5	22.1	1.5	1.9
	HAZİNE BONOSU	71.9	14.2	6.4	7.6
	DEVLET TAHVİLİ	75.2	24.3	0.1	0.4
2002	Toplam	79.8	14.9	4.3	1.0
	HAZİNE BONOSU	84.3	7.8	7.5	0.4
	DEVLET TAHVİLİ	74.7	23.0	0.7	1.7
2003	Toplam	75.5	21.8	2.7	0.1
	HAZİNE BONOSU	86.2	7.4	6.4	0.1
	DEVLET TAHVİLİ	69.2	29.8	0.6	0.0
2004	Toplam	85.8	11.1	3.2	0
	HAZİNE BONOSU	86.9	5.8	7.2	0
	DEVLET TAHVİLİ	85.1	14.2	0.7	0
2005	Toplam	88.3	9.3	2.4	0
	HAZİNE BONOSU	89.8	1.8	8.3	0
	DEVLET TAHVİLİ	87.7	12.0	0.2	0
2006 nisan	Toplam	88.8	10.3	0.9	0
	HAZİNE BONOSU	95.9	0.0	4.1	0
	DEVLET TAHVİLİ	87.4	12.3	0.2	0

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr, İstatistiki Bilgiler. (15 Mayıs 2006).

Kamu borç senetlerine en çok rağbet bankalar ve resmi kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Aslında ülkemizdeki finans sektörünün yapılanmasındaki aksaklıklar, kamu kesimine dayalı bir bankacılık faaliyeti, şirket ve aile bankacılığı, bölünmüşlük, yasal boşluklar vb. nedenlerden dolayı bankacılık sektörü türlü olumsuzluklar yaşamıştır. Mevduatlarına getirilen kamu güvenceleri sebebiyle de özellikle 2000’li yıllardaki finansal krizle pek çok banka, TMSF’ye devredilmiş, toplam büyüklüğü 35 milyar dolarla ifade edilen bir rakam geniş halk kesiminin üzerine yıkılmıştır. 1990’lı yıllar boyunca devlete borç vermekle yürütülen bankacılık anlayışı, gelir dağılımını, mevduatı yüksek düzeylerdeki banka müşterileri lehine bozmuş, hem de bankacılık kesimini sağlıklı işleyen bir mekanizmaya çevirmiştir.

Finansal çeşitliliğin gerçekleştirilememesi sonucu, özel sektör ve hane halkı doğrudan kamu borç kağıdı alamamıştır. Gelir dağılımı açısından 1990’lı yıllardaki yüksek faizli kamu borç kağıtlarının geniş halk kesimine dağılımı sağlanabilseydi, süreç düşük gelirli kesim lehine bu kadar olumsuz işlemiş olmayacaktı.

Türkiye’de gelir dağılımının bozuk olmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi daha öncede belirtildiği gibi kamunun öncülüğünü yaptığı yüksek faiz politikası ile birlikte iç borçlanmadır. Özelleştirme ve devlet arazilerinin satımı ile elde edilecek kaynakla öncelikle bu borçların kabul edilebilir seviyeye çekilmesi, faiz giderlerinin bütçede makul seviyelere düşmesi ve edinilecek bu kazanımın başta eğitim, sağlık ve ulaştırma olmak üzere beşeri sermaye yatırımlarında kullanılması gerekmektedir.

8.1.2.2.2.Sosyal Güvenlik Harcamaları

Devletin çalışmak isteyenlere iş olanakları sağlamak, çalışmayanlara veya işsizlik, sakatlık ve yaşlılık gibi nedenlerle geçimleri için yeterli bir gelir düzeyine sahip olmayanlara asgari bir geçim düzeyini sağlayacak şekilde yardımda bulunması gelir dağılımını bu kesimlerin lehine değiştirir. Devlet, kendi kusurları olmadan çeşitli nedenlerle yeterli derecede gelir elde edemeyen kesimlere devamlı olarak vergi gelirleri

ile finanse edilen yardımlarda bulunabileceği gibi yasal düzenlemelerle bu kişilere yönelik zorunlu bir sosyal sigortalar sistemi (işsizlik, yaşlılık veya sağlık sigortası v.b.) oluşturmak suretiyle de düşük gelirliler lehine geliri yeniden dağıtabilir¹³⁸.

Ancak bunları yaparken popülist politikalardan uzak durmak ve eldeki şartlara göre hareket etmek gerekmektedir. Böyle edilmediği takdirde mecburen borçlanmaya gidiliyor ve gelir dağılımını bozucu ve GSMH'nın %10'larını aşan faiz ödemeleri ile karşılaşılıyor. Mevcut hali ile sosyal güvenlik harcamaları Türkiye Bütçesi üzerinde büyük bir yük oluşturmaktadır. Sosyal güvenlikteki popülist yasal düzenlemeler 1990'lı yıllarda çıkartılan erken emeklilik yasası, prim afları gibi uygulamalar, sosyal güvenlik harcamalarının artmasına neden olmuştur. Burada devletin müdahil konumu, primini düzenli ödeyen kesim üzerinde cezalandırıcı nitelikte olmuştur. 1997 yılından sonra sosyal güvenlik kurumlarına yapılan yardımlar, kamu bütçesi üzerindeki en büyük yüklerden biridir. 1993'te 11.000 Trilyon TL iken, 2003 yılında 15.922.000 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu açıktaki emekli sandığı birinci sırayı alırken, onu SSK ve BAĞKUR izlemiştir. Bu rakamların 2005 revize haline bakıldığında ise, Emekli sandığı açığı 2004 yılında 7.8 milyar YTL'den, 2005'te 8.9 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Bağ kur açığı 2004'te 5.3 milyar YTL'den, 2005'te 6.8 milyar YTL'ye, SSK açığı 2004 itibariyle 5.7 milyar YTL'den, 2005'te 7.5 milyar YTL'ye ulaşmıştır.

8.1.2.2.3.Sübvansiyonlar ve Teşvikler

Sübvansiyon ve teşvikler hükümet veya herhangi bir kamu kurum veya kuruluşu tarafından mal ve hizmet üretimine ya da tüketimine yapılan mali bir katkı olarak ifade edilebilir. Sübvansiyonlar (teşvikler), mali nitelikli sübvansiyonlar (vergi tatilleri, yatırım teşvikleri, gelir vergisi indirimleri, ihracat veya ithalat üzerinden alınan vergilerle ilgili istisnalar, v.b.) ve finansal nitelikli sübvansiyonlar (doğrudan sübvansiyonlar, kamu kredileri, elverişli koşullarda sigorta imkanının sağlanması v.b.)

---

¹³⁸ Aktan ve Vural. "Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk".

olarak da sınıflandırılabilirler. İktisadi amaçlı bir mali yardım olan sübvansiyonlar aktif ve genel yeniden dağıtım araçlarından biri olabilir. Yaşamak için gerekli olan asgari gelire sahip olmayan kişi ve hane halkının belirli piyasa mallarından daha fazla tüketmelerini sağlamak için bu tip malların fiyatları sübvansiyonlar sayesinde ucuzlatılabilir. Temel mal ve hizmetleri kapsayan bir sübvansiyon uygulaması veya temel ihtiyaç maddelerinin muhtaç durumda olanlara karne ve yiyecek pulları yoluyla dağıtılması durumunda bu tip transfer giderlerinin gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkileri artar. İhracatın ve üretimin artırılmasına yönelik olarak verilen sübvansiyonlardan genelde gelir düzeyi yüksek kesimler yararlı olsa da üretimin, istihdamın ve genel olarak milli gelirin artışına yol açan tüm harcamalar kişi başına düşen ortalama gelirleri artırdığı ölçüde yoksulların da refah düzeyini artırır. Ancak sübvansiyon uygulaması, nihai aşamada gelir düzeyi düşük olan üretici ve tüketici kesimlerin refah düzeyini artırsa ve toplam üretimde artışa yol açsa da, sübvansiyondan yararlanan kesimleri devlet yardımlarına bağımlı bir hale getirdiği için eleştiriye açık uygulamalardır.

Türkiye’de transfer harcamaları içerisindeki tarım destekleme rakamları önemli bir yer almaktadır. 1995 yılında, 17.098 milyar TL olan destekleme rakamı, 1997’de 250 milyar TL, 1999’da 225 milyar TL, 2001’de 1,032 trilyon TL , 2003’te 2,804 trilyon TL, 2004’te, 3.084 milyon YTL, 2005’te 3.707 milyon YTL’ye çıkmıştır. Bu eğilim artış yönündedir. Gelir dağılımı açısından bu rakamlara bakıldığında Doğrudan Gelir Desteği adı altında üreticiye yapılan yardımlar bu kesimin alım gücünü arttırmıştır. Özellikle topraklarını tarımsal faaliyete ayırmamış çiftçilerin bir nebze olsun gelir elde etmesini sağlaması açısından olumludur.

KİT’lere yapılan transferlere bakıldığında, 1993’te 23.952 milyar TL, 1995’te 45.440 milyar TL, 1997’de 123.450 milyar TL transferi, 1999’da 416.800 milyar TL, 2001’de 1,011600 trilyon TL, 2003’te 1,881.000 trilyon TL, 2004’te 381 milyar YTL, 2005’te 512 milyar YTL’ye ulaşılmıştır. Bu aktarımların büyük bir kısmını sermaye transferi oluşturmuştur.

Vergi iadeleri kalemine bakıldığında ise, ihracatta KDV iadesinin 1997, 1999, 2001 yılları arasında hızlı bir artış trendine girdiği görülmektedir. Zira 1999’da 456.667

milyar olan KDV iadesi, 2003'te 5.060 trilyon TL'ye çıkmıştır. Gelir dağılımı açısından önem arz eden rakam burada, emeklilere yönelik vergi iadesidir. Zira doğrudan bir alım gücü yaratan bu iade, diğer KDV iadesine göre, daha ılımlı bir seyir izlemiştir.

Ancak devletin az miktarda olan yatırım kaynaklarının daha ileri teknolojiler de kullanılması, kar marjı yüksek alanların açılması, ileri teknoloji üretilmesi ile birlikte gelir dağılımı adaletine daha da katkı sağlayabilir. Tablo 8.15'de transfer harcamalarının tutarı ve bunların GSMH'ya oranları verilmiştir.

Tablo 8.15
2004 – 2005 Transfer Harcamaları ve GSMH'ya Oranları

	2004 YTL	2005 YTL	2004 %	2005 %
Harcamalar	141.021	144.562	32,9	29,7
Faiz Hariç Harcamalar	84.532	98.883	19,7	20,3
Personel	28.948	31.856	6,7	6,5
Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi	4.024	4.533	0,9	0,9
Mal ve Hizmet Alımları	12.684	14.290	3,0	2,9
Cari Transferler	27.683	35.190	6,5	7,2
KİT Görev Zararları	381	512	0,1	0,1
Emekli Sandığına Transfer	7.800	8.889	1,8	1,8
Bağ – Kur'a Transfer	5.336	6.863	1,2	1,4
SSK'ya Transfer	5.757	7.507	1,3	1,5
İşsizlik Sigortası Fonu'na Transfer	440	503	0,1	0,1
Tarımsal Destekleme Ödemeleri	3.084	3.707	0,7	0,8
Emeklilere Vergi İadeleri	710	1.293	0,2	0,3
Yurtdışına Yapılan Transferler	363	371	0,1	0,1
Diğer Cari Transferler	1.338	2.855	0,3	0,6
Sermaye Giderleri	8.050	9.684	1,9	2,0
Sermaye Transferleri	437	1.546	0,1	0,3
Borç Verme	2.669	1.784	0,6	0,4
Yedek Ödenekler	37	0	0,0	0,0
Faiz Harcamaları	56.488	45.680	13,2	9,4
İç Borç Faizi	50.053	30.270	11,7	8,1
Dış Borç Faizi	6.057	6.223	1,4	1,3
İskonto ve Kısa Vadeli İşlemlere Ait Faiz	379	186	0,1	0,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr, İstatistiki Bilgiler. (16 Mayıs 2006).

2006 yılı gider bütçesi, 2005 yılına göre % 10 artışla bağlanmıştır. EK 6'da 2005 – 2006 Mukayeseli Kamu Gider Tablosu verilmiştir. Ortalama gider kalemlerinde

bir eşitliğin korunması göze çarpmaktadır. Ana kalem itibariyle faiz dışı giderler bir önceki yıla göre % 11.5 oranında artışla 128.061.592.000 YTL olarak hesaplanmıştır. Personel giderleri yine % 10 artışla 40.995.486.000 YTL hesap edilmiştir. Mal ve hizmet alımları % 11 oranında artmıştır. Sağlık giderlerinin kısılmaya çalışıldığı yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır.

Gelir dağılımı bağlamında faiz harcamalarına yapılan ilave katkı % 1 dolaylarındadır. 2006 yılı için öngörülen faiz gideri 46.260.025.000 YTL'dir. Cari transfer harcamalarının ortalama % 10 dolayında artışı söz konusudur. Cari transfer kalemi içinde KİT görev zararı % 13'lük bir artışla 670.000.000 YTL'ye ulaşmıştır. Sosyal güvenlik kurumlarına yapılan artış önemli bir boyutta değildir ve SSK ve Bağ-Kur harcamalarında bir önceki yıla göre düşüş söz konusu olmuştur. Tarımsal destekleme ödemeleri 3.999.832.000 YTL olması hesap edilmektedir.

8.1.2.3.Yatırım Harcamaları

Bir ekonomide yatırım, geniş anlamda tasarrufların gelecekte kullanılacak üretim araçlarına yatırılmasıdır. Daha büyük sermaye oluşumunu sağlayan yatırım, aynı zamanda reel üretim araçlarının satın alınması için yapılan bir harcama, üretim malları stokuna net bir ilave ve sermayenin üretime bağlanmasıdır. Türkiye'de gerçek kamu harcamaları (cari ve yatırım harcamaları), üretimi doğrudan artırmaya yönelik ve GSMH'ya katkıda bulunan harcamalardır. Özellikle yatırım harcamalarının, GSMH'ya katkıları yanında kamu kesimi sermaye stokunu artırma fonksiyonu da vardır. Yatırım harcamalarının büyüklüğü, devletin ekonomideki yerinin belirlenmesi açısından önemli bir göstergedir.

Ülkemizdeki yatırım alanındaki gelişmeleri şu şekilde özetlemek mümkündür. Makine teçhizat ve taşıt alımları ile yapı, tesis ve onarım giderlerini kapsayan yatırım harcamalarının bütçe harcamaları içindeki payı son yıllarda azalarak %15'ler civarından %10'ların altına düşmüştür. 6. Plan Döneminde en fazla toplam yatırım, %32.3'lük pay

ile konut sektörüne yapılmıştır. Bu şekilde yatırımlar büyük ölçüde özel sektör tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra toplam %21.6 ile Ulaştırma-Haberleşme, %19.8 ile imalat sanayi gelmektedir. Ulaştırma Haberleşmede kamu, imalat sanayisinde özel sektör ön plandadır. 7. Plan Döneminde de bu üç sektör, toplam sabit sermaye yatırımlarını çekmektedir. Konut sektörünün önemi düşerken, diğer iki sektörün toplam içindeki paylarında 1996-2000 yıllarında önemli bir değişiklik öngörülmemiştir. Tablo 8.16'da kamu sabit sermaye yatırımları verilmiştir, gözde yatırım kolları ulaştırma, haberleşme ve enerji sektörleridir.

Tablo 8.16

2004 – 2005 Yıllarında Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Bin YTL)

Yatırım Alanı	Tarım	Maden	İmalat	Enerji	Ulaştırma	Turizm	Konut	Eğitim	Sağlık
2004	1.652	271	478	2.401	6.055	124	175	2.474	912
2005	1.812	405	642	3.364	7.599	128	406	3.138	1.438

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, www.maliye.gov.tr, İstatistiki Bilgiler, (20 Mayıs 2006).

Gelir dağılımı adaleti açısından yatırımlara istihdam açıcı yönden bakılıp özellikle istihdam sağlayıcı alanlara özel sektör eli ile yatırımların yapılması olumlu bir gelişme olacaktır. Özellikle tarım kesiminde mevcut çalışanlarında bu yeni yatırımlarla beraber tarımdan kaydırılması her anlamda gelir dağılımı adaleti açısından olumlu olacaktır. Özellikle turizm sektörünü tüm yıla planlı bir şekilde yayıldığı takdirde bu yönde çok büyük katkı sağlayacaktır.

8.2.Ekonominin Kayıt Altına Alınması

Yer altı ekonomisi, illegal ekonomi, kara ekonomi, resmi olmayan ekonomi, gizli ekonomi, düzensiz ekonomi, marjinal ekonomi, kayıp ekonomi, karaborsa ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi, nakit ekonomisi, paralel ekonomi, enformel ekonomi, vergi dışı ekonomi ve benzer anlamlara gelen kayıt dışı ekonomi kavramı; bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin edilemeyen ve gayri safi milli hasıla hesaplarını elde etmede kullanılmayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür. Başka bir ifade ile kayıt dışı ekonomi, belgeye hiç bağlanmamış yada içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışına taşınmasıdır. Kayıt dışı ekonomi, kamunun denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler olarak da tanımlanabilir. Bireylerin veya işletmelerin ekonomik faaliyet ve işlemlerini kamunun denetimi dışında tutmasının en önemli nedeni ise vergi kaçırma arzusudur. Bu bağlamda tanım olarak belirtecek olursak; Geniş anlamda vergi kaçakçılığı, vergiye karşı koyma olarak nitelendirilmektedir. Dar anlamıyla vergi kaçakçılığı ise, vergi kanunlarına aykırı davranmak ve kanunları uygulamakla görevli bulunan idarenin aldığı önlemlere karşı gelmek suretiyle, yada az vergi ödemek şeklinde olabilmektedir. Batı ülkelerinde, kayıt dışı ekonomi denildiğinde daha çok uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yasadışı sektörler akla gelmektedir gelişmekte olan ülkelerde ise bunlar da dahil olmak üzere kayıt dışı ekonomi daha çok eşya ve hizmet akımlarının belgelendirilememesi şeklinde ortaya çıkmaktadır¹³⁹.

Araştırılan 17 OECD ülkesinin 11'inde kayıt dışı ekonominin gayri safi milli hasıla içindeki payının %10'dan fazla olduğu kanıtlanmıştır. Kayıt dışı ekonominin boyutunun ölçülmesinde bir çok metot arasında herkes tarafından kabul edilen bir metot yoktur. Her yaklaşımın kendine göre zayıf noktaları ve kuvvetli noktaları vardır ve her bir metot, özel sonuçlar ortaya koymaktadır. Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin

---

¹³⁹ Yusuf Kıldış, "Kayıtdışı Ekonominin Ulusal-Uluslar arası Boyutu ve Çözüm Önerileri", **DEÜ SBE Dergisi**, 2000 Cilt.2, Sayı.2, <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/kildis.htm>, (10 Haziran 2006).

boyutları çeşitli araştırmacılarca %1.50 ile %137.8 arasında tahmin edilmiştir. Genel kanı kayıt dışı ekonominin %40'lar seviyesinde olduğudur¹⁴⁰.

Bu boyutta bir kayıt dışı ekonomiden söz edilirken aslında yapılan hesaplamalar çok fazla anlam ifade etmeyebilir. Özellikle gelir dağılımı adaleti açısından dolayı vergilerin makul oranlara indirilip sosyal güvenceli bir çalışma ortamının genele yayılması kayıtdışı kayıt altına alıp buradan gelecek dolaysız vergi gelirleri ve buraların kontrolü ile ilgilidir. Aynı zamanda sık çıkarılan ve alışkanlık haline gelen vergi afları bunları düzenli ödeyenler için bir ceza hükmündedir. Bunun için özellikle denetimin sıkı yapılması gerekmektedir.

Devlet son yıllarda kayıt dışı ekonomi ile ilgili çok tedbirler almıştır. Mesela 8.000YTL ve üzeri fatura ödemelerinin banka kanalı yada çek ile yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Yine son yıllarda yapılan vergi incelemelerinde ödeme konusu da önem arz etmeye başlamıştır. Ancak yinede bu gibi tedbirler ve uygulanan cezalar kayıt dışı ile mücadelede çok yetersiz kalmıştır.

Kayıtdışı ekonominin işgücü piyasasının etkin işleyişini önleyici olumsuz etkileri vardır. Kayıtdışı ekonominin varlığı parçalanmış bir istihdam yapısı getirmektedir. Bu durum sendikal örgütlenmeyi ve işçilerin pazarlık gücünü zayıflatmaktadır. Bunun birlikte kayıtdışı ekonomide istihdam edilenler için sigorta primi ödenmemesi, sosyal sigorta kuruluşlarının finansmanını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca kayıtdışı ekonomi kayıtlı ekonomi açısından haksız rekabet ortaya çıkarmakta, böylece kayıtdışı ekonomi cazip hale gelmekte ve büyümektedir.

Kayıtdışı ekonominin varlığının diğer bir olumsuz etkisi ise, ülkenin yabancı kaçak işçilerin akınına uğramasına neden olmasıdır. Yabancı kaçak işçilerin işgücü piyasasına girmesi bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu işçilerin ucuz işgücü olmaları, piyasadaki mevcut ücret seviyesini düşürmekte ve yerli işçilerin yerine yabancıların ikame edilmesi söz konusu olmaktadır. Böylece yerli işçiler işsiz kalmakta, işsizlik oranı artmakta ve yerli işçiler işsiz kalmamak için her türlü kötü çalışma koşullarını kabul etmek durumunda kalmaktadır. Ayrıca kayıtdışı ekonomi, işçi sağlığı

---

¹⁴⁰ Kıldış.

ve iş güvenliği haklarını zedelemekte, çalışanların kötü ve riskli ortamlarda çalışmalarına neden olmaktadır. Çalışanların sigorta primleri ödenmediğinden çalışanlar sosyal güvenlik koruması dışında kalmaktadır.

Düşük gelir gurubunda yer alan küçük esnaf ve sanayici kendilerinden daha fazla gelir elde eden kişi yada kurumlar ile rekabet edebilmek ve onların refah düzeyine ulaşabilmek için kayıt dışı ekonomiye daha fazla yönelmekte, sigortasız işçi çalıştırmakta, fatura ve benzeri belgeleri düzenlememekte veya kullanmamakta dolayısıyla ödemesi gereken beyana dayalı dolaysız vergiyi ödememektedir. Bunun sonucunda devlet dolaysız vergilerde toplayamadığı vergi açığını dolaylı vergilerdeki artışlar ile yani tüketim malları bünyesindeki vergileri artırarak bu açığı kapatmak istemektedir. Sonuç yine aynı dolaylı vergiler direkt tüketiciye yansıtıldığı için düşük gelir gurubundaki tüketicilerin daha çok fakirleşmesi manasına gelmektedir.

Bir ülkede uygulanan kanunların, ekonomik ve vergi politikalarının yada vergi reformlarının başarıya ve amacına ulaşabilmesi için, bunlara ülkenin tümünün, kişilerin, kurumların, sanayicinin, çiftçinin küçük esnafın kısacası her kişi yada kurumun katılması ve sahiplenmesi gerekmektedir. Başarıya ancak böyle ulaşılır. Dolayısıyla kanunlar yada politikalar belirlenirken ülkenin tümünün veya tüm kesimlerin katılımının sağlanması gerekir. Vergiyi hep aynı gruplardan, kişilerden yada bölgelerden toplamak adil olmadığı gibi sonuç için çözüm de değildir. Az yada çok herkesin, her kesimin ödeyebileceği yada belge düzeni açısından uygulayabileceği politikaların geliştirilmesi gerekir. Ülkenin bazı bölgelerinde özellikle gelişmiş bölgelerinde fatura ve benzeri belgelerin düzenlenmesi konusunda devletin çok titizliğinin yanında bazı bölgelerinde bu konunun hiç ciddiye alınmadığını görmekteyiz. Ancak bu bir zincirdir. Ülkenin her kesimi bu zincirin bir halkası olmak zorundadır. Bu zincire dahil edemediğiniz bir halka bile sonuca ulaşmamak için yeterlidir.

8.3.Asgari Ücret Uygulaması

Asgari ücret uygulaması faktör gelir dağılımını eşitlemeyi amaçlayan bir uygulamadır. Bu uygulama ile çalışan kesimin fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan gelir düzeyinden daha düşük bir ücretle çalışmasının önüne geçilmesi amaçlanır. Asgari ücret uygulaması, işsizliğe yol açma tehlikesi bir yana bırakılırsa, yoksulluk sınırı civarında ücret alan çalışan kesimin ortalama ücretlerinde bir artışa yol açacağı için yoksulluğu azaltıcı bir etkiye sahiptir. Ülkelerarası karşılaştırmalarda bu savı doğrulamaktadır: ortalamaya kıyasla asgari ücret ne kadar yüksekse düşük ücretlilerin toplam istihdam içindeki oranı da o ölçüde düşük olmakta ve kadınlarla erkekler ve yetişkinlerle gençler arasındaki kazanç farklarını da azaltmaktadır¹⁴¹.

Asgari ücrete karşı yapılan geleneksel itiraz düşük kalifiye veya kalifiye olmayan işçiler arasında işsizliğe yol açabileceği ile alakalıdır. Asgari ücret işsizliğin arkasında yatan asıl sebep olmasa da asgari ücrette büyük çaplı bir artışın yapılması düşük verimliliğe sahip olan işçilerin en azından bir kısmının istihdam olanağını ortadan kaldırabilir. Kalifiye işgücü ücreti arz ve talebe göre belirlenirken kalifiye olmayan işgücü ücreti asgari ücrete göre belirlenmektedir. Bu durumda asgari ücret düzeyinde iş bulamayan kalifiye olmayan işgücü işsiz kalmaya devam eder. İstihdam düzeyinin sabit kalması veya en azından artmaması için asgari ücret düzeyinin aşağı çekilmesi gerekir. Başka bir ifade ile kalifiye olmayan işgücü ücretler ile yüksek işsizlik arasında tercih yapmak zorunda kalır.

Ülkemizde 1990'dan bugüne uygulanan asgari ücret miktarları EK – 6'da verilmiştir. Asgari ücret uygulamasının daha da verimli olması için üzerinden alınan vergilerin kaldırılması ve sosyal güvencesiz işçi çalışmasını kayıt altına almak için bunun özendirilmesi gerekmektedir. Bu şekilde sosyal güvencesiz yani kayıtsız işçi çalıştırılmasının, bir ölçüde de kayıt dışı ekonominin önüne geçmek mümkün olabilecektir. Sonuç olarak istihdam sosyal güvenceli bir şekilde artacak, gelir dağılımı ve yoksulluk olumlu yönde gelişecektir.

¹⁴¹ Aktan ve Vural. "Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk".

8.4.İstihdam Artırıcı Tedbirler

Kamu istihdam programları gelişmekte olan ÷lkelerde yoksul kesimin büyük bir kısmının yer aldığı kırsal kesimdeki yoksulluğun azaltılmasında başarıyla kullanılabilir. Kırsal kesimde ve özellikle tarım sektöründe istihdam genellikle sezonluktur ve ücretler son derece düşüktür. Çalışma süresinin kısalığı ve ücretlerin görece daha düşük olması kırsal alanlardaki yoksulluğun en önemli nedenlerinden biridir. Tarım kesimi ve tarıma dayalı endüstriler sürekli ve emek-yoğun bir büyümeye sahip olurlarsa kırsal alanlardaki yoksullar daha kolay iş bulabilir ve daha yüksek bir ücret alabilirler. Kamu istihdam programları bu anlamda önemli bir politik araç konumundadır ve ödenen ücretlerin piyasa seviyesinin altında olması halinde sadece hedef alınan kesimleri etkiler ve tarım sektörü açısından aktif olmayan dönemlerde istihdam yaratırlar. Bu programlar yarattıkları ilave istihdam ile yararlanan kesimin net gelirini (ve dolayısıyla tüketim düzeyini) artırırılar. İyi bir şekilde yönetilirse maliyet-etkin olabilirler ve kırsal kesimdeki yoksulların pazarlık gücünü artırarak uzun dönemde ortalama gelirlerini de artırabilirler. Öte yandan, köyden kente göçü önlemek suretiyle önemli düzeyde dışsal fayda meydana getirirler¹⁴².

8.5.Eğitim Politikası

Eğitim düzeyi, çalışanların gelir adaletsizliğini açıklamaya çalışan değişik faktörlerden iki kat daha fazla bu adaletsizliği açıklayabilmektedir. Hatta yapılan bir analizde yirmi ÷lkeden on dokuzunda eğitimin çalışanlar arasında gelir adaletsizliğine en yüksek katsayı yaptığı ortaya çıkmıştır. Diğer bir çalışmada da alınan düşük eğitim

---

¹⁴² Aktan ve Vural. “Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”.

düzeyi, bir faktör olarak ülkedeki gelir dağılımında muhtemelen nüfusun en düşük gelirli ilk % 20'si içinde yer almasıyla büyük ölçüde ilişkilidir¹⁴³.

Günümüzde gelir dağılımı deyince kalkınma, kalkınma deyince öncelikle beşeri kalkınma düşünülmektedir. Beşeri kalkınma göstergeleri birçok yönlü olmasına rağmen temelde eğitim ve sağlık göstergelerine indirgenebilir. 2006 bütçesinde eğitime ayrılan pay sadece GSYİH'nın % 4.1'idir. gelişmiş ülkelerde ise bu oran %5 ila % 10 arasında değişmektedir. Bu ülkelerin kişi başına düşen GSYİH büyüklükleri düşünüldüğünde Türkiye eğitimde kişi başına harcamada en yoksul ülkeler arasında yer aldığı söylenebilir¹⁴⁴.

Gelir dağılımı adaleti açısından özellikle yüksek eğitimin yaygınlaştırılması ve kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bunun içinde öncelikle eğitime ayrılan payın mutlaka yükseltilmesi % 10'lara yakın seviyelere getirilmesi ve bunun özellikle üniversiteler, araştırma ve geliştirme enstitülerinin geliştirilmesi ve bunların bütçelerinin artırılmasında kullanılmalıdır. Bununla birlikte son yıllarda devlet okullarının üniversite sınavlarında başarı oranı düşmüş, özel okulların başarı oranı yükselmiştir. Burada özel okullar teşvik edilmeli, başarılı öğrencilerin özellikle ilköğretimden sonra devletin desteği ile bu okullarda eğitim alması sağlanmalıdır. Öğrenci başına verilecek sübvansiyonlarla eğitimin kalitesi korunmak şartı ile yaygınlaşması sağlanarak gelir dağılımına olumlu yönde etki edecektir.

8.6.Para Politikası

Para politikası, kısa vadede, milli geliri, enflasyon ve işsizliği etkileyebilir. Faiz hadlerinin düşürülmesi ve kredilerin kolaylaştırılması, yani genişletici para politikası, tüketicilerin gelecek hakkında karamsar olmaması durumunda, kısa vadede tüketim ve dolayısıyla milli hasıla üzerinde olumlu bir etkide bulunabilir. Tüketim

---

¹⁴³ Yumuşak ve Bilin, ss.83,84.

¹⁴⁴ F. Serkan Öngel, "Kamu Hizmeti Yoksunuyuz", http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3846, (22 Kasım 2005).

eğiliminde meydana gelen artışlar ise enflasyonun artması ile neticelenebilir. bir müddet sonra, gelir dağılımını olumsuz yönde etkileyen enflasyonu aşağı indirmek için istihdam düzeyini ve milli hasılayı aşağı çekecek daraltıcı politikaları uygulamak zorunda kalırlar. Sonuçta, uygulanan bu politikaların ortalama yoksulluk düzeyi üzerinde olumlu bir etkisi olmaz. Tam aksine, enflasyonun aşağı inmesi için gereken milli hasıladaki daralma enflasyonun artması için gerekli olandan daha fazla olacağı için konjonktürün refah-çöküş döngüsü ortalama yoksulluğu artırır.

Para politikasının uzun vadedeki performansı ile gelir dağılımı adaleti arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Para politikasının enflasyonu düşük tutması ve toplam talepteki büyümeye istikrar kazandırması halinde yoksulların içinde buldukları koşullar muhtemelen daha iyi olacaktır.

9.SONUÇ

Ülkemizde gelir dağılımının gelişmiş ülkelere göre daha adaletsiz dağılmasının en önemli nedenleri, yüksek ve sürekli enflasyon, vergi adaletinin sağlanamaması, yüksek oranda iç borçlanma, borçlanmanın getirdiği faiz yükü, istihdam problemi, tarım kesiminin ekonomideki ağırlığını koruması, yüksek oranda nüfus artış hızı, nüfusun büyük kesiminin tarım sektöründe çalışması ve büyük oranlardaki kayıtdışı ekonomidir. Gelişmiş ülkelerde, gelir dağılımının daha adil bir şekilde dağılmasında, tüm bu olumsuzlukların bertaraf edilmesi yanında uygulanan sosyal politikalar, toplam gelir içerisinde ücretliler kesiminin payının yükselmiş olması ve firmaların halka açılmasıyla servetin alt ve orta gelir gruplarına yayılmasının önemli rolü olmuştur.

Ülkemizde, özellikle 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerde üç haneli rakamlara ulaşan enflasyon belli dönemlerde bir ölçüde indirilmekle beraber, alınan bütün tedbirlere rağmen yüksek seviyesini hep korumuştur. Daha sonraki yıllarda da devam eden yüksek oranlı ve sürekli enflasyonun, gelir dağılımı üzerinde bozucu bir etkide bulunması ve satın alma gücünü olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Ülkemizde enflasyonun nedeni kısaca, KİT açıkları, iç borçlanma yükü, enflasyon beklentisi, bütçe açıkları, ücret artışları, faiz oranları ve vergi politikasının etkisizliği olarak açıklanabilir.

Gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi açısından hükümetlerin elindeki en önemli araç maliye politikası araçlarıdır. Maliye politikası araçlarından kamu harcamaları ve kamu gelirleri gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi için önemli rol üstlenebilirler. Bu iki maliye politikası aracı ile hükümetler, gelir dağılımında düzenleyici uygulamalara gitme şahsına sahiptir. Kamu gelirlerinin en önemlisi olan vergiler, dolaysız vergiler ağırlıklı olup, adaletli bir şekilde toplanır, kamu harcamaları başlığı altında da uygun şekilde ikincil dağılım yapılabilirse, gelir dağılımı adaletini sağlama açısından gelişmiş ülkelerin rotasına girilmiş olunur.

Ülkemizde gelir dağılımının bozulmasında 1980'li yıllar dönüm noktasıdır. Kamu maliyesinin bozulmaya başlaması da bu yıllara denk gelmektedir. Yüksek oranda

siyasi istikrarsızların ülke gündemine girdiği 1990'lı yıllarda ise; seçim ekonomileri, aşırı borçlanma, popülist politikalar, yüksek enflasyon, IMF stand-by anlaşmaları, işsizlik, mali aflar, krizler gibi türlü olumsuzluklarla anılmıştır. Kamu Maliyesi teşkilatının ekonominin gereklerinden çok siyasetin gereklerini yerine getirmesi, kamu gelir-gider dengesini bozmuştur. Kamu gelirleri bağlamında, gelir ve kurumlar vergisi vergi adaletinden uzaktır. Diğer kalemlerden vergi almakta zorlanan hükümet yetkilileri dolaylı vergilere sarılma gereği duymuştur. Servet unsurunun göz ardı edilmesi, vergi takibinin ihmal edilmesi ve mali aflar gelir dağılımı üzerinde ciddi boyutlarda tahribatlara yol açmıştır. Fatura alt ve orta gelirli kesime çıkartılmıştır.

Kamu harcamaları bağlamında ise; kamu kesimi borçlanması önemli oranda bir baskı unsuru olmuştur. 1994-2000-2001 krizleri mali dengeleri alt üst etmiştir. Kriz sonrasındaki iç ve dış finansman zorlukları, borçlanmanın maliyetini, buda alt ve orta gelir grupları üzerindeki baskıyı artırmıştır. İç piyasadan yüksek oranda faizlerle borçlanması, gelir dağılımını üst gelir grubu lehinde bozmuştur. Hatta sermaye kesiminin büyük bir kısmı belli bir dönem (1995-2002) kamu kağıtları etrafında ve faiz gelirleri ile iştirak etmiştir. Yatırıma, dolayısı ile istihdama dönüşecek olan sermaye devlete borç olarak verilmiştir. Düşük ve dar gelirli kesim lehine yapılan kamu harcamaları ise bu faturayı karşılamaktan uzak kalmıştır. Sosyal yardım ve teşviklerle, doğrudan gelir desteği vb. uygulamalar ile toplumun sosyal olumsuzluk ateşi alınmaya çalışılmış ancak yetersiz kalınmıştır.

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin boyutu tam olarak bilinmemekle birlikte, bu alanda yapılan çeşitli araştırmaların sonuçlarına göre önemli boyutlarda olduğu düşünülmektedir. Kayıtdışı ekonominin varlığının ülke ekonomisi ve işgücü piyasası üzerinde önemli etkileri olduğu açıktır. Kayıtdışı ekonomi öncelikle ekonomik istatistiklerin sağlıklı olmasına sebep olmakta ve bu verilere dayanılarak uygulanan politika ve tedbirlerden istenilen sonuçların alınamaması riskine yol açmaktadır. Kayıtdışı ekonominin yaygınlaşması devletin vergi gelirlerini azaltmakta, azalan vergi gelirini telafi etmek için devlet vergi oranlarını yükseltmekte yada borçlanma yoluna başvurmaktadır. Bu ise, özel sektörün ihtiyacı olan yatırılabilir fonların devlete

kaymasına yol açmaktadır. Ayrıca kayıtdışı istihdamın artması, sosyal güvenlik sistemine de zarar vermekte ve ekonomide rekabeti bozucu etki yapmaktadır.

Ülkemiz açısından sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal bir sorun olan kayıtdışı ekonominin varlığının işgücü piyasası üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Türkiye Ekonomisi'nin özellikle istihdam açısından tarım ve hizmetler sektörüne dayalı bir ekonomi olması, tüm sektörlerde küçük işletmelerin yaygın olması ve bu işletmelerin kayıtdışılığa ortam hazırlayan yapıda olması, gelir yetersizliği nedeniyle ek işlerde çalışanların kayıtdışı çalışmayı kabul etmesi, konumları nedeniyle kadın ve çocuk çalışanların büyük bir bölümünün kayıtdışı çalışmayı kabul etmesi, kırsal kesimden kentlere yoğun bir göçün sürmesinin sonucunda herhangi bir beceriye sahip olmayan ücretsiz aile işçisi konumundaki kişilerin kentlerde kayıtlı işgücü piyasasına girememesi, işletmelerin rekabet güçlerini artırmak amacıyla önemli bir harcama kalemi olan işgücü maliyetlerini kayıtdışı istihdam yoluyla gidermesi, yasal mevzuattan kaynaklanan formalitelerin fazla olması ve artan vergi ve prim yükü kayıtdışı çalışmaya neden olan başlıca faktörler olarak sıralanabilir.

Kayıtdışı ekonominin işgücü piyasasının etkin işleyişini önleyici olumsuz etkileri vardır. Kayıtdışı ekonominin varlığı parçalanmış bir istihdam yapısı getirmektedir. Bu durum sendikal örgütlenmeyi ve emeğin pazarlık gücünü zayıflatmaktadır. Bunun birlikte sigorta primi ödenmemesi, sosyal sigorta kuruluşlarının finansmanını olumsuz etkilemektedir. En önemlisi de kayıtdışı ekonomi kayıtlı ekonomi açısından haksız rekabet ortaya çıkarmakta, böylece kayıtdışı ekonomi cazip hale gelmekte ve büyümektedir.

Kayıtdışı ekonominin varlığının diğer bir olumsuz etkisi ise, ülkenin yabancı kaçak işçilerin akınına uğramasına neden olmasıdır. Yabancı kaçak işçilerin işgücü piyasasına girmesi önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu işçilerin ucuz işgücü olmaları, piyasadaki mevcut ücret seviyesini düşürmekte ve yerli işçilerin yerine yabancıların ikame edilmesi söz konusu olmaktadır. Böylece istihdam problemi büyümekte ve yerli işçiler işsiz kalmamak için her türlü kötü çalışma koşullarını kabul etmek durumunda kalmaktadır. Ayrıca kayıtdışı ekonomi, işçi sağlığı ve iş güvenliği

haklarını zedelemekte, çalışanların kötü ve riskli ortamlarda çalışmalarına neden olmaktadır.

Kayıtdışı ekonominin, kayıtlı ekonominin istihdam edemediği kitlelere iş sağlayarak, hızlı nüfus artışı ve yatırım azlığı gibi nedenlerden kaynaklanan işsizliğe engel olduğu şeklinde görüşler bulunsa bile hem vergi kaybına yol açması hem de ilgili sektörlerde haksız rekabete sebep olması, kayıtdışı ekonomi ile mücadele edilmesini gerektirmektedir. Kayıtdışı ekonominin daraltılabilmesi kayıtlı istihdam üzerindeki sosyal güvenlik ve vergi yüklerinin aşağı çekilmesi ile mümkün olabilecektir.

Türkiye’de işin kötü tarafı bazı zamanlar ekonomide kayıtdışı oranının, kayıtlı orandan fazla olduğu da dile getirilmektedir. Kayıtdışı ekonomi dünya üzerinde bir çok ülkeyi tehdit eden unsur olmuştur. Kayıtdışı ekonomi ile mücadele konusunda herkes kendisine düşen görevi yerine getirmelidir. Kayıtdışı ekonomi konusunda alınacak önlemler ile sadece ekonomik sistemin iyileştirilmesi değil, çağdaş bir devlet olmanın da gereği yerine getirilmiş olacaktır. Özellikle Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde kayıtdışı ekonomiyi minimuma indirme ve rasyonel bir biçimde çözüme ulaştırma konusunda gereken yapılmalıdır. Bu ise ancak ihtiyaçlara cevap verecek yasalara sahip olma , kapsamlı ve etkili bir denetimin yapılabilmesi ile mümkün olacaktır.

Türkiye’de yoksulluk konusuyla ilgili bir çok çalışma ve araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmaların sayısında özellikle son yıllarda gözle görülür bir artış vardır. “Hanehalkı Bütçe Anketi” sonuçlarına göre yapılan “Yoksulluk Çalışması”, “Yaşam Memnuniyeti Araştırması” öne çıkan nitelikte araştırmalardır. Özellikle “Hanehalkı Bütçe Anketi” sonuçlarına göre yapılan “Yoksulluk Çalışması” çok geniş kapsamlı verilere dayanmaktadır. Fakat “Yaşam Memnuniyeti Araştırması” gibi çalışmalarda sorulan sorular ve ortaya çıkan istatistikler, araştırmayı yapan kurumun ve elde edilen sonuçların güvenilirliğini zedelemektedir. Bunun en basit örneği; yaklaşık olarak % 26’sı yoksul olan bir ülkenin %48,7’sinin mutlu ilan edilmesidir.

Bütün bu gelişmelerin haricinde, mevcut rakamları doğruluğu kabul edildiğinde dahi Türkiye’nin durumunun iyi olduğunu söylemek çok zordur. Her ne

kadar son yıllarda yapılan çalışmalarda yoksulluk oranının azaldığı ve gelir dağılımının bir nebze olsun düzeldiği görülse ve bu oranlar kabul edilse de; 21. yüzyıla girerken, daha da önemlisi gelir dağılımı ve yoksulluk oranları bizden çok daha iyi durumda olan AB'ye kabul sürecindeyken yaşam standardını yüksek bir seviyeye çekmek için belirli bir plan ve politikalar uygulamak gerektiği açıktır.

Kısaca kamu mali yönetiminin etkin, şeffaf ve hızlı bir şekilde yeniden organize edilmesi gerekmektedir. Kamu gelirlerini arttırıcı şekilde vergilendirilemeyen kaynakları ekonomiye katacak, kayıtdışını kontrol altına alacak rasyonel ve etkin bir mali teşkilatlanma yapılması şarttır.

Gelir dağılımı adaletini sağlayıcı özelliğinden dolayı eğitim gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele çabasında önemli araçlardan biridir. Eğitimin bu özelliği kişiye mikro düzeyde kişisel gelirini, makro düzeyde ekonomik büyümeyi sağlamasından dolayıdır. Ancak ülkemizde son yıllarda özellikle yüksek eğitim yaygınlığını ve kapsayıcılığını yitirmektedir. Üniversiteye girmek dahi belli bir maddi güç gerektirmektedir. Üniversite giriş sınavlarında özel okullar devlet okullarının önüne geçmiştir. Özel okullarda okuyabilmekte belli bir maddi güce sahip olmakla mümkündür. Gelir dağılımı adaletinin sağlanması açısından özellikle başarılı öğrencilerin devlet tarafından bu okullarda okutulması desteklenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte özel eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması için devletin çeşitli mali destek sağlaması eğitim kalitesinin yükselmesi ile birlikte gelir dağılımı adaleti açısından olumlu olacaktır.

Para politikası da yardımcı araç olarak uzun vadede gelir dağılımı adaleti sağlanmasında ve enflasyonun kontrol altına alınmasına faydalı olabilir. Para politikasının uzun vadede enflasyonu düşük tutması, piyasalara güven telkin etmesi ve toplam talepteki büyümeye istikrar kazandırması halinde gelir dağılımı adaleti sağlanmış ve yoksulluk makul seviyelere çekilmiş olacaktır.

EKLER

EK 1
TÜRKİYE’DE KALKINMA PLANLARININ AMAÇLARI VE ÖNCELİK
SIRALAMASI

Amaçlar Planlar	Hedeflenen Büyüme Hızı (%)	Gerçekleşen Büyüme Hızı (%)	Sanayileşme	İşsizliği Azaltmak	Enflasyonla Mücadele	Dış Dengesizlikleri Azaltmak	Gelir Dağılımını İyileştirmek
BBYKP	7.0	6.6	1.D	2.D	3.D	5.D	4.D
İBYKP	7.0	6.3	1.D	4.D	3.D	2.D	5.D
ÜBYKP	7.9	5.2	1.D	2.D	3.D	5.D	4.D
DBYKP	8.0	1.7	1.D	4.D	3.D	2.D	5.D
BşBYKP	6.3	4.7	5.D	3.D	2.D	1.D	4.D
ABYKP	7.0	3.5	4.D	3.D	1.D	5.D	2.D
YBYKP	5.5-7.1	3.1	3.D	2.D	5.D	4.D	1.D
SBYKP	6.7	4.4	3.D	4.D	1.D	5.D	2.D

Kaynak: Soyak, s.152.

Not:

Temel amaç: Hedeflenen büyüme hızına ulaşmak

Türev Amaçlar: Sanayileşme, işsizliği azaltma, enflasyonla mücadele, dış dengesizlikleri giderme ve gelir dağılımını iyileştirme.

1.D = Birinci derecede öncelikli amaç

2.D = İkinci derecede öncelikli amaç

3.D = Üçüncü derecede öncelikli amaç

4.D = Dördüncü derecede öncelikli amaç

5.D = Beşinci derecede öncelikli amaç

EK 2

TÜRKİYE'DEKALKINMA PLANLAMASININ KRONOLOJİSİ:

BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMLERİ VE GÖREV ALAN HÜKÜMETLER(*)

DPT'NİN KURULUŞU (1960)

1961 ANAYASASI VE ANAYASAL PLANLAMA SÜRECİ

BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1963-1967)

(Resmi Gazete Tarihi 3.12.1962)

8-9. İsmet İnönü Hükümetleri (20.11.1961-25.12.1963)

10.İsmet İnönü Hükümeti (25.12.1963-20.02.1965)

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti (20.02.1965-7.10.1965)

1.Süleyman Demirel Hükümeti (27.10.1965-03.11.1969)

İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968-1972)

(Resmi Gazete Tarihi 21.8.1967)

1.Süleyman Demirel Hükümeti (27.10.1965-03.11.1969)

2.Süleyman Demirel Hükümeti (03.11.1969-06.03.1970)

3.Süleyman Demirel Hükümeti (06.03.1970-26.03.1971)

1.Nihat Erim Hükümeti (26.03.1971-11.12.1971)

2Nihat Erim Hükümeti (11.12.1971-22.05.1972)

Ferit Melen Hükümeti (22.05.1972-15.04.1973)

Kaynak: Soyak, ss.149-150.

EK 2 - Devam

ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1973-1977)

(Resmi Gazete Tarihi 27.11.1972)

Ferit Melen Hükümeti (22.05.1972-15.04.1973)

Naim Talu Hükümeti (15.04.1973-26.01.1974)

1.Bülent Ecevit Hükümeti (26.01.1974-17.11.1974)

Sadi Irmak Hükümeti (17.11.1974-31.03.1975)

4.Süleyman Demirel Hükümeti (31.03.1975-21.06.1977)

2.Bülent Ecevit Hükümeti (21.06.1977-21.07.1977)

5.Süleyman Demirel Hükümeti (21.07.1977-05.01.1978)

DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1979-1983)

(Resmi Gazete Tarihi 12.12.1978)

3.Bülent Ecevit Hükümeti (05.01.1978-12.11.1979)

6.Süleyman Demirel Hükümeti (12.11.1979-12.09.1980)

Bülent Ulusu Hükümeti (20.09.1980-13.12.1983)

1.Turgut Özal Hükümeti (13.12.1983-21.12.1987)

24 OCAK 1980 İSTİKRAR VE YAPISAL UYUM PROGRAMI

1982 ANAYASASI

EK 2 - Devam

BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1985-1989)

(Resmi Gazete Tarihi 23.07.1984)

1.Turgut Özal Hükümeti (13.12.1983-21.12.1987)

2.Turgut Özal Hükümeti (21.12.1987-09.11.1989)

Yıldırım Akbulut Hükümeti (09.11.1989-23.06.1991)

ALTINCI BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1990-1994)

(Resmi Gazete Tarihi 06.07.1989)

2.Turgut Özal Hükümeti (21.12.1987-09.11.1989)

Yıldırım Akbulut Hükümeti (09.11.1989-23.06.1991)

1.Mesut Yılmaz Hükümeti (23.06.1991-20.11.1991)

7.Süleyman Demirel Hükümeti (21.11.1991-25.06.1993)

1.Tansu Çiller Hükümeti (25.06.1993-05.10.1995)

YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000)

(Resmi Gazete Tarihi 25.07.1995)

1.Tansu Çiller Hükümeti (25.06.1993-05.10.1995)

2.Tansu Çiller Hükümeti (05.10.1995-30.10.1995)

3.Tansu Çiller Hükümeti (30.10.1995-06.03.1996)

2.Mesut Yılmaz Hükümeti (06.03.1996-28.06.1996)

Necmettin Erbakan Hükümeti (28.06.1996-30.06.1997)

EK 2 - Devam

3.Mesut Yılmaz Hükümeti (30.06.1997-11.01.1999)

5.Bülent Ecevit Hükümeti (11.01.1999-28.05.1999)

6.Bülent Ecevit Hükümeti (28.05.1999-03.11.2002)

SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005)

(Resmi Gazete Tarihi 05.07.2000)

6.Bülent Ecevit Hükümeti (28.05.1999-03.11.2002)

Abdullah Gül Hükümeti (18.11.2002-12.03.2003)

R. Tayyip Erdoğan Hükümeti (14.03.2003-)

(*) Plan dönemi olarak, planların Resmi Gazetede yayınlanış tarihi ve plan döneminin son yılı esas alınmıştır.

EK 3

1980'DEN GÜNÜMÜZE GSMH VE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSMH

Yıl	Cari Üretici Fiyatlarıyla GSMH (YTL)	Cari Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH (TL ve YTL)	Cari Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH (\$)
1980	5 303 010.20	119 335.00	1539.00
1981	8 022 745.30	176 169.20	1570.10
1982	10 611 859.20	227 293.10	1375.30
1983	13 933 008.10	291 095.80	1263.80
1984	22 167 739.90	451 757.50	1204.40
1985	35 350 318.40	702 705.80	1329.70
1986	51 184 759.30	995 173.50	1461.60
1987	75 019 388.00	1 427 282.40	1635.80
1988	129 175 103.70	2 404 823.70	1684.10
1989	230 369 937.10	4 196 708.80	1959.20
1990	397 177 547.40	7 066 839.00	2682.00
1991	634 392 841.10	11 070 462.00	2621.00
1992	1 103 604 908.90	18 897 021.00	2708.00
1993	1 997 322 597.40	33 573 525.00	3004.00
1994	3 887 902 916.50	64 182 233.00	2184.00
1995	7 854 887 167.00	127 423 385.00	2759.00
1996	14 978 067 283.00	238 896 076.00	2928.00
1997	29 393 262 147.00	470 442 977 .00	3079.00
1998	53 518 331 580.00	843 358 573.00	3255.00
1999	78 282 966 809.00	1 216 609 421.00	2879.00
2000	125 596 128 755.00	1 861 759 072.00	2965.00
2001	176 483 953 021.00	2 571 977 513.00	2123.00
2002	275 032 365 953.00	3 950 138 827.00	2598.00
2003	356 680 888 222.00	5 044 135 199.00	3383.00
2004	428 932 343 026.00	5 974 903 440.00	4172.00
2005	486 401 032 274.00 *	6 749.00 *	5008.00 *

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923 – 2004, Ankara, 2005, s.640;

(*) TÜİK, Haber Bülteni, Sayı: 58, (31 Mart 2006).

EK 4**1993-2003 Yılları Arası Transfer Harcamaları (Milyar TL)**

	1993	1995	1997	1999	2001	2003
IV. Transfer Harcamaları	227.425	975.260	4.621.820	17.367.468	55.981.463	94.761.309
1. Faiz Ödemeleri	116.470	576.116	2.277.917	10.720.840	41.062.226	58.609.163
İç Borç Faizi	92.518	475.520	1.977.967	9.824.622	37.494.301	52.718.886
Devlet Tahvil Faizi	45.218	110.899	860.567	4.815.769	31.610.691	35.576.945
Hazine Bono Faizi	47.300	364.621	1.117.400	5.005.853	5.883.610	17.141.941
Kısa Vadeli Avans Faizi	0	0	0	3.000	0	0
Dış Borç Faizi	23.952	100.596	299.950	896.218	3.567.925	5.890.277
2. KİT'lere Transferler	21.970	45.440	123.450	416.800	1.107.081	1.881.000
KİT'lere Sermaye Transferi			121.400	323.800	1.011.600	877.000
Görev zararları			2.050	93.000	95.481	1.004.000
3. Vergi İadeleri	21.251	63.620	249.499	1.159.991	2.918.206	8.335.922
İhracatta KDV İadesi	5.270	38.884	149.751	456.667	1.692.166	5.060.762
Emeklilere Vergi İadesi	13.879	12.937	49.000	147.155	297.705	703.655
Reddiyat	2.102	11.799	50.748	556.169	928.335	2.571.505
4. Sosyal Güvenlik	11.000	108.205	760.000	2.750.000	5.112.000	15.922.000
Emekli Sandığı	11.000	41.000	300.000	1.035.000	2.625.000	6.145.000
SSK	0	59.205	337.000	1.105.000	730.000	4.505.000
BAĞKUR	0	8.000	123.000	610.000	1.437.000	4.922.000
İşsizlik Sigorta Fonu					320.000	350.000
5. Sağ. Hiz.Yayg., İyil.& Yeşilkart Uyg.Hiz.						632.208
6. Kamulaştırma	1.738	2.587	25.048	60.094	106.546	266.792
7. Devlet İştiraklerine Kat. Payı	1.310	5.292	180.371	176.442	513.150	40.000
8. Belediyeler	1.060	5.711	43.367	41.038	57.766	41.275
9. Siyasi Partilere			2.791	20.786	22.354	51.827
10. MTA'ya yardım				22.460	49.634	80.140
11. TUBİTAK'a yardım				20.160	53.551	113.800
12. İstihbarat Hiz.Personel Gid.			20.161	52.039	105.554	185.151
13. Kıbrıs	575	1.833	22.900	61.077	239.691	493.056
14.Uluslararası Kur.Kat.Payı	315	3.384	12.135	37.208	48.353	51.473
15. Kredi Yurtlar	2.155	5.245	28.200	107.900	270.328	600.000
16. Tarımsal Destekleme	0	17.098	250.929	225.510	1.032.578	2.804.999
Pamuk ve Diğer Ürünler	0	0	156.179	99.010	362.150	308.000
Gübre	0	17.098	94.750	121.500	120.578	
Hayvancılık	0	0	0	5.000	49.000	126.000
Doğrudan Gelir Desteği					500.850	2.320.000
Tütün Ofisi					0	
Şeker Pancarı Alımı						
Tarım Reformu Uygulama Projesi						50.999
17. Fon Ödemeleri	16.100	64.886	387.341	985.797	1.480.497	280.000
Destekleme Fiyat İstikrar Fonu	8.642	27.600	113.175	459.600	280.000	
Afetler Fonuna Ait Hizmetler					488.084	
Diğer Fonlar	7.458	37.286	274.166	526.197	712.413	
18. Program Dışı Görev Zararı	985	9.640	49.200	0	388.391	50.000
19. Risk Hesabı(Hazine Garantili Öd.)						924.839
20. Geçen Yıl Borçları				30.485	87.599	186.210
21. Öğr. Yap.Sosyal Transferler			24.900	57.971	134.250	294.243
22. Yedek Ödenek	0	0	0	0	0	0
23. Yatırımları Hızlandırma Öd.	0	0	0	0	0	0
24. Deprem					0	0
25. Diğer Transferler	32.496	66.203	163.611	420.870	1.191.708	2.917.211

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı. www.hazine.gov.tr, İstatistiki Bilgiler. (15 Mayıs 2006).

EK 5

2005-2006 Mukayeseli Kamu Gider Tablosu

(BİN YTL)	2005	2006	OCAK-NİSAN				
	GERÇEKLEŞME	BÜTÇE ÖDENEKLERİ	2005	2006	ARTIŞ ORANI (%)	2005 GRÇK. ORANI (%)	2006 GRÇK. ORANI (%)
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ TOPLAMI	157.628.801	174.321.617	45.892.253	54.516.982	18,8	29,1	31,3
FAİZ DIŞI GİDERLER	111.948.972	128.061.592	29.711.100	39.124.091	31,7	26,5	30,6
I. Pers.veSos.Güv.Kur.Dev.Primi Gid.i	37.367.333	40.995.486	12.544.792	13.786.550	9,9	33,6	33,6
1. Memurlar İçin Yapılan Giderler	30.893.701	34.273.559	10.648.260	12.001.715	12,7	34,5	35,0
2. İşçiler İçin Yapılan Giderler	4.096.698	3.903.310	1.182.555	895.478	-24,3	28,9	22,9
3. Diğer Personel İçin Yapılan Giderler	2.376.935	2.818.617	713.977	889.357	24,6	30,0	31,6
II. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	15.057.768	17.720.624	2.306.172	3.878.463	68,2	15,3	21,9
A. Sağlık Giderleri	4.032.194	4.054.696	774.631	1.948.187	151,5	19,2	48,0
1. İlaç Giderleri	935.271	1.178.201	227.241	274.593	20,8	24,3	23,3
2. Tedavi ve Sağlık Malzemesi Giderleri	1.288.344	1.276.495	240.909	461.873	91,7	18,7	36,2
3. Yeşil Kart	1.808.579	1.600.000	306.482	1.211.721	295,4	16,9	75,7
B. Savunma ve Güvenlik (Sağlık Hariç)	6.388.916	7.845.000	579.868	845.056	45,7	9,1	10,8
1. MSB	5.057.879	6.330.000	415.007	645.194	55,5	8,2	10,2
2. Jandarma	837.933	965.000	98.316	113.932	15,9	11,7	11,8
3. Emniyet	493.104	550.000	66.545	85.930	29,1	13,5	15,6
C. Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	4.636.658	5.820.928	951.672	1.085.220	14,0	20,5	18,6
III. Faiz Giderleri	45.679.830	46.260.025	16.181.153	15.392.891	-4,9	35,4	33,3
IV. Cari Transferler	45.584.475	49.107.865	12.971.730	17.958.768	38,4	28,5	36,6
A. KİT Görev Zararı	511.850	670.000	80.112	240.609	200,3	15,7	35,9
B. Sosyal Güvenlik Kurumlarına Transferler	23.317.022	23.285.000	7.674.255	10.171.773	32,5	32,9	43,7
1. Emekli Sandığı	8.946.955	9.835.000	3.221.255	4.398.773	36,6	36,0	44,7
- Görev Zararı	3.397.976	4.348.000	1.311.223	1.939.773	47,9	38,6	44,6
- Finansman Açığı	5.548.979	5.487.000	1.910.032	2.459.000	28,7	34,4	44,8
2. SSK	7.507.267	6.700.000	2.331.000	3.301.000	41,6	31,0	49,3
3. BAĞ-KUR	6.862.800	6.750.000	2.122.000	2.472.000	16,5	30,9	36,6
C. Tarımsal Destekleme Ödemeleri	3.707.052	3.999.832	1.335.762	2.307.005	72,7	36,0	57,7
1. DGD Ödemeleri	2.393.149	2.240.000	1.210.500	1.000.000	-17,4	50,6	44,6
2. Diğer	1.313.903	1.759.832	125.262	1.307.005	943,4	9,5	74,3
D. Emeklilere Vergi İadeleri	1.293.446	1.500.000	0	5		0,0	0,0
E. Yurtdışına Yapılan Transferler	371.232	567.534	108.045	109.302	1,2	29,1	19,3
F. Gelirlerden Ayrılan Paylar	11.812.230	14.164.558	2.904.453	3.507.851	20,8	24,6	24,8
G. Diğer Cari Transferler	4.571.643	4.920.941	869.103	1.622.223	86,7	19,0	33,0
V. Sermaye Giderleri	10.145.261	12.451.901	1.097.705	1.506.177	37,2	10,8	12,1
A. Gayrimenkul Alımları ve Kamulaştırma Giderleri	644.532	556.642	136.937	99.368	-27,4	21,2	17,9
B. Gayrimenkul Sermaye Üretim Giderleri	7.190.777	8.726.929	829.517	1.339.913	61,5	11,5	15,4
C. Diğer Sermaye Giderleri	2.309.952	3.168.330	131.251	66.896	-49,0	5,7	2,1
VI. Sermaye Transferleri	1.180.952	1.834.421	31.784	402.175	1.165,3	2,7	21,9
A. Yurtiçi Sermaye Transferi	1.051.503	1.639.541	25.284	398.175	1.474,8	2,4	24,3
B. Yurtdışı Sermaye Transferi	129.449	194.880	6.500	4.000	-38,5	5,0	2,1
VII. Borç Verme	2.613.183	4.256.200	758.915	1.591.958	109,8	29,0	37,4
A. Yurtiçi Borç Verme	2.400.367	3.961.200	758.915	1.551.958	104,5	31,6	39,2
1. KİT	891.260	1.940.000	387.946	1.164.174	200,1	43,5	60,0
2. Risk Hesabı	200.229	600.000	64.845	81.525	25,7	32,4	13,6
3. Diğer	1.308.878	1.421.200	306.124	327.049	6,8	23,4	23,0
B. Yurtdışı Borç Verme	212.816	295.000	0	40.000		0,0	13,6
VIII. Yedek Ödenekler	0	1.695.095	3	0			

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr, İstatistiki Bilgiler. (15 Mayıs 2006).

EK 6

ÜLKEMİZDE 16 YAŞINI DOLDURANLAR İÇİN 1990 – 2006 ARASI UYGULANAN ASGARİ ÜCRET MİKTARLARI

Resmi Gazete Yayın Tarihi ve Sayısı	Yürürlük Tarihleri	Aylık (TL ve YTL)	Artış Oranı %
27.07.1989 / 20234	01.08.1989 - 31.07.1990	155.250	78.6
27.07.1990 / 20587	01.08.1990 - 31.07.1991	303.750	84.0
30.07.1991 / 20945	01.08.1991 - 31.07.1992	587.700	93.5
28.07.1992 / 21298	01.08.1992 - 31.07.1993	1.116.900	80.9
30.07.1993 / 21653	01.08.1993 - 31.08.1994	2.038.500	72.4
10.08.1994 / 22017	01.09.1994 - 31.08.1995	3.487.500	67.1
11.08.1995 / 22371	01.09.1995 - 31.07.1996	7.087.500	102.7
31.07.1996 / 22713	01.08.1996 - 31.07.1997	14.400.000	101.1
31.07.1997 / 23066	01.08.1997 - 31.07.1998	29.925.000	108.3
31.07.1997 / 23066	01.08.1998 - 31.12.1998	40.664.250	35.0
31.12.1998 / 23570	01.01.1999 - 30.06.1999	66.363.750	63.2
31.12.1998 / 23570	01.07.1999 - 31.12.1999	79.560.000	19.9
31.12.1999 / 23923	01.01.2000 - 30.06.2000	93.600.000	17.3
31.12.1999 / 23923	01.07.2000 - 31.12.2000	101.250.000	8.2
22.12.2000 / 24268	01.01.2001 - 30.06.2001	118.957.500	17.8
22.12.2000 / 24268	01.07.2001 - 31.07.2001	124.920.000	5.0
26.07.2001 / 24474	01.08.2001 - 31.12.2001	142.749.000	14.3
29.12.2001 / 24625	01.01.2002 - 30.06.2002	188.700.750	32.2
28.06.2002 / 24799	01.07.2002 - 31.12.2002	213.210.000	13.0
31.12.2002 / 24980	01.01.2003 - 31.12.2003	256.500.000	22.0
31.12.2003 / 25333	01.01.2004 - 30.06.2004	360.000.000	38.2
26.06.2004 / 25504	01.07.2004 - 31.12.2004	378.000.000	5.0
30.12.2004 / 25686	01.01.2005 - 31.12.2005	415,80 *	10.0
23.12.2005 / 26032	01.01.2006 - 31.12.2006	450,00 *	8.7

Kaynak: Çalışma Genel Müdürlüğü Asgari Ücret İstatistikleri.htm (12 Haziran 2006)

(*) YTL olarak verilmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**. 8. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi, 2002.
- Bilici, Nurettin. **Vergi Hukuku Genel Hükümler Türk Vergi Sistemi**. 11. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2005.
- Bocutoğlu, Ersan. **Makro İktisat: Keynesyen Teori ve Politikalar**. 2. Baskı. Trabzon: Derya Kitabevi, 2002.
- Chossudovsky, Michel. **Yoksulluğun Küreselleşmesi**. Neşenur Domaniç (çev.). İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, 1999.
- Eker, Aytaç, Asuman Altay ve Mustafa Sakal. **Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)**. Ankara: Takav Matbaacılık, 1994.
- Ekin, Nusret. **Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları. Yayın No: 2000-33, 2000.
- Erdoğan, Güzin. **Türkiye’de Yoksulluk: Boyutu ve Profili**. Uzmanlık Tezi. Ankara: DİE Yayınları, 2000.
- Heper, Fethi. **Toplumsal Yapı ile Vergi Yapısı Arasındaki İlişkiler**. Eskişehir: İ.T.İ.A. Basımevi, 1981.
- Kalenderoğlu, Mahmut. **Kamu Maliyesi: Bütçe ve Borçlanma**. 4. Baskı. İstanbul: Agon Bilgi Akademisi Yayınları, 2002.
- Karlık, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Beta Basım, 1999.
- Kepek, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**. 17. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- Lipsev, R. G, P. O. Steiner and D. D. Purvis. **İktisat 1**. Ö. Faruk Batırel ve Diğerleri (çev.). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1984.
- Orhan, Z. Orhan. **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.
- Parasız, İlker. **İktisada Giriş: Prensipler ve Politikalar**. 4. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi, 1996.

- Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**. 1. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998.
- Soyak, Alkan. **Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi**. İstanbul: Der yayınları, 2004.
- Şener, Orhan. **Kamu Ekonomisi**. İstanbul: Beta Basım, 1996.
- Zengingönül, Oğul. **Küreselleşme: Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde**. Ankara: Adres Yayınları, 2004.

Sürelî Yayınlar

- Balseven, Hale. “Vergilerin Emek Arzı Üzerindeki Gelir, İkame ve Mali Etkileri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. 2003, Cilt. 5, Sayı. 2, <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr> (24.03.2005).
- Gündüz, A.Yılmaz. “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir inceleme”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. 2006, Cilt.5, Sayı.16, <http://www.esosder.com> (26 Ocak 2006).
- Işığınçok, Erkan. “Kişisel Gelir Dağılımındaki Eşitsizliği Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçüler”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt.14, Sayı.1-2, Mart-Kasım 1993.
- Kabasakal, Öner. “Gelir Dağılımını Düzenleyen Bir Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi”, **Yeni Türkiye Dergisi**. Yıl: 1, Sayı: 6, Eylül-Ekim 1995.
- Kıldış, Yusuf. “Kayıtdışı Ekonominin Ulusal–Uluslar arası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, **DEÜ SBE Dergisi**. 2000, Cilt.2, Sayı.2, <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/kildis.htm>
- Özsoy, Esin. “Kalkınma-Yoksulluk İkilemi ve Türkiye”, **İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**. 2003, Cilt: 5, Sayı:1, <http://www.isguc.org> (21 Mayıs 2006).
- Uzun, Ayşe Meral. “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2003, Cilt: 4, Sayı: 2, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi> (17.04.2006).
- Yumuşak, İbrahim Güran ve Mahmut Bilen, “Gelir Dağılımı–Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, 2000.
- Yüce, Mehmet. “Türkiye’de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin İzlenen Vergi ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı”, (Elektronik Versiyonu) **İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**. 2000, Cilt.3, Sayı. 2, <http://www.isguc.org> (24 Ocak 2006).

Diğer Yayınlar

- “AB Raporu: En Bozuk Gelir Dağılımı Türkiye’de”, <http://www.gurbetport.com/site/modules.php> (07 Nisan 2004).
- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Savaş Vural. “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (hızl.).Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, <http://www.canaktan.org> (16 Şubat 2006).
- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural. “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (hızl.), Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, <http://www.canaktan.org> (16 Şubat 2006).
- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal savaş Vural. “Yoksullukla Mücadele ve Negatif gelir Vergisi Önerisi”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (hızl.), Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, <http://www.canaktan.org> (16 Şubat 2006).
- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural. “Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri Coşkun Can Aktan (hızl.). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfayoksulluk.htm> (20 Mayıs 2006).
- Bilen, Mahmut ve Muharrem Es. “Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar”, **Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu**, Adapazarı, 1998.
- Berksoy, Taner. “Açlık ve Yoksulluk”, **Radikal**. 18 Şubat 2006.
- Cansen, Ege. “Milli Gelirin Yeniden Dağılımı”, **Hürriyet**. 21 Mayıs 2005.
- Dansuk, Ercan. “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla İlişki”, DPT Uzmanlık Tezi, Mayıs 1997, <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksullu.pdf>, (20 Şubat 2006).
- DİE, **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçlar**, Ankara, Eylül 1997.
- Devlet Planlama Teşkilatı. **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı) 1963 – 1967**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1963.
- Devlet Planlama Teşkilatı. “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara, 2001.

- Devlet Planlama Teşkilatı. **Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıllık (1973 – 1977) Özet**, Ankara: İktisadi Araştırma Müdürlüğü, 1972.
- Devlet Planlama Teşkilatı. **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: DPT Yayınları, 1995.
- “Ekonomist Online”. **Ekonomi Sözlüğü**, <http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/servet-vergileri>, (24 Ocak 2006).
- Işığışık, Erkan. “Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE), 1989.
- Öngel, F. Serkan. “Kamu Hizmeti Yoksunuyuz”, http://sendika.org/yazi.php?yazi_no=3846, (22 Kasım 2005).
- Şafak, Can. “Gini Katsayısı: Zengin ve Yoksul”. *Sendika.org*, (06 Nisan 2006), http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=5686.
- TÜİK. “Hanehalkı İşgücü Anketi Ocak 2006 Sonuçları”, <http://www.tuik.gov.tr/>, (10 Haziran 2006).
- TÜİK. “İstatistik Göstergeler 1923 – 2004”, Ankara, 2005.
- TÜİK. “Haber Bülteni, Sayı: 58”, (31 Mart 2006).
- TÜİK. “Hanehalkı İşgücü Anketi Ocak 2006 Sonuçları”, <http://www.tuik.gov.tr/>, (10 Haziran 2006).
- TÜİK. “Hanehalkı İşgücü Araştırması 2006 Mart Dönemi Sonuçları”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=298>, (23 Haziran 2006).
- TÜSİAD. **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, İstanbul, 2000.
- “Dünya Yoksullukla Boğuşuyor”, **Cumhuriyet**, 17 Şubat 2005.
- “Komşuya Muhtaç Ama Mutlu!”, **Cumhuriyet**. 15 Nisan 2004.
- “Türkiye’de Her 4 Kişiden Biri Yoksul”, **Dünya**. 25 Mayıs 2005.
- “Dar Gelirle Kıvraniyoruz Yine De ‘Mutlu’ Görünüyoruz”, **Hürriyet**, 10 Şubat 2005.
- “Paranı istemiyoruz dersek IMF Bozulur”, **Hürriyet**. 27 Aralık 2005.
- “19.4 Milyon Yoksul Var”, **Hürriyet**. 25 Mayıs 2005.
- “Başbakan istedi, 2013’teki kişi başına gelir hedefi 10.099 dolara yükseldi”, **Zaman**. 10 Haziran 2006.

“909 Bin Aç 18 Milyon Yoksul!”, **Ekoanaliz**
http://www.ekoanaliz.com/dosyalar/KLSR.WEB_EKO/SAYFALAR/HaberDetay.asp?haberID=416 (27.03.2006).

“En Yoksul İkinci Ülke”, **HaberTürk**,
<http://www.haberturk.com/newengine.php?haberturk=haber&@=232382>.

“Kurumlar Vergisi yüzde 20’ye Düştü”,
http://www.bigpara.com/m3/haber_detay.asp?id=567809.

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Bütçe İstatistikleri. www.bumko.gov.tr.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. İstatistikler. www.hazine.gov.tr.

Gelirler İdaresi Başkanlığı. İstatistikler. www.gib.gov.tr.

T. C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü. Temel Ekonomik Göstergeler.
www.muhasibat.gov.tr.

16.12.2005 tarih ve 37 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Tebliği.

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu.

197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu.

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu.

5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu.

7338 Sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu Madde 1.